

Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrlometodějská teologická fakulta
Katedra křesťanské sociální práce

Sociální a charitativní práce

Bc. Radka Wágnerová

*Etická dilemata pracovníků OSPOD při práci
s multiproblémovou rodinou s rizikem odebrání dítěte*

Diplomová práce

vedoucí práce: ThLic. Michal Umlauf

2014

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně, a že jsem všechny použité informační zdroje uvedla v seznamu literatury.

V Tišnově dne: 01. 03. 2014

Bc. Radka Wágnerová

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji panu ThLic. Michalu Umlafovi za rady při vedení diplomové práce. Rovněž děkuji panu Mgr. Michalu Kudláčkovi, DiS. za cenné poznatky a možnost konzultací při zpracování praktické části této diplomové práce. Můj dík patří také pracovníkům OSPOD Brno-venkov, kteří se účastnili mého výzkumného šetření. Také děkuji své rodině za podporu a motivaci během celého studia.

Obsah

ÚVOD.....	6
TEORETICKÁ ČÁST.....	8
1 Rodina.....	8
1.1 Definice rodiny a její pojetí.....	8
1.2 Typologie rodiny.....	9
1.3 Funkce rodiny a její poruchy.....	10
1.4 Multiproblémová rodina.....	13
2 Sociálně-právní ochrana dětí.....	16
2.1 Vymezení sociálně-právní ochrany dětí.....	16
2.2 Sociální pracovník orgánu sociálně-právní ochrany dětí.....	18
2.3 Zajištění a výkon orgánu sociálně- právní ochrany dětí	19
2.3.1 Funkce a oprávnění orgánu sociálně-právní ochrany	21
2.3.2 Obecný výkon sociálně-právní ochrany dětí.....	21
2.3.3 Speciální výkon sociálně-právní ochrany dětí.....	21
3 Odebírání dítěte.....	22
3.1 Důvody k realizaci odebrání dítěte.....	22
3.2 Odebírání dětí ze sociálních a jiných důvodů.....	24
4 Vymezení etických dilemat.....	26
4.1 Etika v sociální práci.....	27
4.2 Etický kodex sociálních pracovníků.....	28
4.3 Hodnoty v sociální práci.....	30
4.4 Charakteristika etických dilemat.....	32
PRAKTICKÁ ČÁST.....	37
5 Metodika výzkumu.....	37
5.1 Metoda a strategie.....	37
5.2 Výzkumná otázka.....	38
5.3 Diskurz výzkumu.....	38
5.4 Technika sběru dat.....	39
5.5 Teoretická východiska výzkumu – Konceptualizace.....	41
5.6 Výzkumný soubor.....	42
6 Průběh výzkumu.....	43
6.1 Etika výzkumu.....	43
6.2 Popis samotného průběhu výzkumu.....	43
7 Analýza a interpretace příslušných dat.....	45

7.1 Otevřené kódování.....	45
7.1.1 Kategorie: „Multiproblémová rodina - její primární příčiny“	45
7.1.1.1 Subkategorie: „Multiproblémová rodina se závislostí - začarovaný kruh“	46
7.1.1.2 Subkategorie: „ Multiproblémová rodina s psychiatrickým onemocněním“	48
7.1.1.3 Subkategorie: „Multiproblémová rodina se znaky násilí“	50
7.1.2 Kategorie: „ Situace z pohledu etické a emotivní náročnosti“	51
7.1.2.1 Subkategorie: „Dlouhodobé situace aneb už zase vy“	51
7.1.2.2 Subkategorie: „ Akutní případ“	52
7.1.2.3 Subkategorie: „Zásah v pohotovosti aneb ve dvou se to lépe táhne“	53
7.1.3 Kategorie: „ Všechno souvisí se vším“	55
7.1.3.1 Subkategorie: „Výkon rodičovské odpovědnosti“	55
7.1.3.2 Subkategorie: „Kompatibilita orgánů a neb jak nám to jde dohromady“	57
7.1.4 Kategorie: „Pomoc je daleko“	59
7.1.5 Kategorie: „Nástroje“	60
7.1.6 Kategorie: „Dilema aneb jak volit mezi dvěma možnostmi“	62
7.1.6.1 Subkategorie: „Hlásit nebo mlčet“	62
7.1.6.2 Subkategorie: „Odebrat nebo nechat“	63
7.1.6.3 Subkategorie: „Soukromí nebo šikana“	64
7.2 Axiální kódování.....	66
7.3 Selektivní kódování.....	68
ZÁVĚR.....	70
RESUMÉ.....	72
SUMMARY.....	73
BIBLIOGRAFICKÝ ZÁZNAM.....	74
SEZNAM ZKRATEK.....	76
SEZNAM LITERATURY.....	77
SEZNAM PŘÍLOH.....	82

ÚVOD

Ve své diplomové práci se věnuji problematice multiproblémové rodiny, kde reálně hrozí, že bude dítě z rodiny na základě rozhodnutí soudu odebráno. Pracovníci orgánu sociálně-právní ochrany dětí podávají na místně příslušný soud návrh či podnět na předběžné opatření nebo nařízení ústavní výchovy a následně asistují při výkonu rozhodnutí. Toto téma jsem si zvolila proto, že sama již desátým rokem pracuji na úseku sociálně-právní ochrany dětí. Denně tak přicházím do kontaktu s rodiči a jejich dětmi. Jsem potom vystavena i vypjatým situacím nebo dilematům, kdy musím přemýšlet, jak se v konkrétním případě zachovat. Uvědomuji si složitost a citlivost problematiky. Pracovníci orgánu sociálně-právní ochrany dětí jsou nuceni držet se legislativy a různých metodických postupů. Na druhou stranu, díky interakci s rodinou hodnotí i to, zda již vyčerpali všechny možnosti a alternativy, aby nemusel být výkon rozhodnutí ve věci dítěte realizován. Ze své pozice mohou sociální pracovníci také mnoho ovlivnit cestou preventivních opatření a intenzivní prací s rodinou.

Diplomová práce je rozdělena na dvě části, a to na teoretickou a praktickou. V teoretické části jsou popsány definice a koncepty z odborné literatury, které budou do tohoto tématu podrobněji uvádět. Teoretická část je dále členěna do dalších čtyř kapitol. Obsahem praktické části je prezentace realizovaného kvalitativního výzkumu. Cílem diplomové práce je odpovědět na základní výzkumnou otázku: **Jak řeší pracovníci OSPOD situace přinášející etická dilemata při práci s multiproblémovou rodinnou ve fázi reálného rizika odebrání dítěte?**

Data byla sbírána technikou polostrukturovaného rozhovoru na vzorku pěti pracovníků ze tří pracovišť okresu Brno-venkov. Praktická část přímo navazuje na část teoretickou, doplňuje ji a obohacuje o podněty přímo z terénu orgánu sociálně-právní ochrany dětí.

Poznávacím cílem práce je uspořádaným a jasným způsobem podat výklad o multiproblémové rodině, kde se dlouhodobě kumulují problémy, představit základní poznatky o rodině jako sociálním systému.

Popsat faktory, které jsou důvodem pro odebrání dítěte podle zákona o sociálně-právní ochraně dětí, definovat náplň pracovníků orgánu sociálně-právní ochrany dětí při práci s multiproblémovou rodinou, legislativní ukotvení, oprávnění pracovníků orgánu sociálně-právní ochrany dětí a vymezení výkonu i funkce pracovníků orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Definovat možná etická dilemata, která se mohou objevovat i na úseku sociálně-právní ochrany dětí.

Aplikační cíl je spatřovaný v tom, že tato práce je určena především pro sociální pracovníky, kurátory pro děti a mládež a jejich vedoucí pracovníky na úseku sociálně-právní ochrany dětí. Doufám, že tak přispěje k prohloubení systematických vědomostí o dané problematice a poskytne impuls ke zvládnání etických dilemat pro konkrétní skupinu těchto pracovníků.

Symbolickým cílem je především snaha upozornit na etická dilemata pracovníků orgánu sociálně-právní ochrany dětí jako praktický problém, se kterým se tito sociální pracovníci každodenně potýkají.

Snažím se zaměřit také na zjištění toho, jaké přístupy ke klientům jsou charakteristické pro pracovníky obecních úřadů obce s rozšířenou působností na úseku sociálně-právní ochrany dětí. Jaká dilemata tito pracovníci řeší ve své práci. Jak je zvládají? Co považují za dilemata?

TEORETICKÁ ČÁST

1 Rodina

Tato práce bude v různých podobách pracovat s pojmem „rodina,“ proto je nezbytné tento pojem nejdříve definovat a blíže se s ním seznámit. První kapitola obsahuje definice rodiny, typy rodiny, funkce rodiny a současně její poruchy, které mohou přímo souviset s nahromaděním problémů v multiproblémové rodině. V závěru kapitoly se již cíleně zaměřuji na multiproblémovou rodinu jako takovou.

1.1 Definice rodiny a její pojetí

V odborné literatuře existují rozmanité formulace pojmu rodiny. Jinak rodinu definuje antropolog, demograf, pedagog, právník, psycholog nebo sociolog. Dalo by se říci, že i specialisté z určité vědní oblasti mohou preferovat i jiná pojetí vymezení rodiny.

Kraus a Poláčková (2001, s. 78) uvádějí tyto oblasti: právnícká literatura definuje rodinu jako rodinnou kolektivitu.¹ Sociologie hovoří o sociální instituci. Sociální psychologie mluví o primární skupině. Pedagogika zdůrazňuje v rodině její výchovně-socializační funkci a ekonomie hovoří o rodině jako o spotřební jednotce.

„Zkušenost nás učí, že rodina je nejlepší formou pro udržení lidské civilizace na této planetě. Neznáme a ani historie nám neposkytuje informace o lepším způsobu soužití muže a ženy za účelem rozmnožování se, za účelem výchovy potomstva“ (Grecmanová, Holoušová, Urbanovská, Bůžek, 1998, s. 7).

Rodinou se rozumí rodiče a jejich děti. Brigitte Berger (2002, s. 9) definují rodinu jako otce, matku a jejich děti, kteří spolu žijí a jsou připoutáni jeden k druhému společnými pouty, láskou a povinnostmi.

Je obecně platné, že rodina formuje dítě již od jeho narození, a to v pozitivním nebo negativním slova smyslu. Nicméně vliv rodiny je důležitý i v období dětství, dospívání a dospělosti. Rodiče tak do jisté míry nastavují zrcadlo a vzory chování vlastním dětem.

¹ Je ovšem zajímavé, že zákon o rodině č. 94/1963 Sb., neposkytuje přímo žádnou takovou definici. Definuje podrobněji pouze rodičovskou zodpovědnost nebo chceme-li od 01. 01. 2014 dle ust. § 865 až ust. § 886 rodičovskou odpovědnost - jako souhrn práv a povinností rodičů. Ani v této novele občanského zákoníku, ve které se nachází i rodinné právo, která vešla v účinnost k datu 1. 1. 2014, žádnou podrobnou formulaci rodiny nenajdeme.

Fenomén rodiny, který jsme v minulosti znali s její tradicí se dnes vlivem mnoha faktorů mění. „Trvalost rodiny byla garantovaná transcendentním imperativem: Co Bůh spojil člověk nerozlučuje“ (Možný, 2002, s. 20).

Dnešní společnost v mnoha ohledech vytlačila tradiční a konzervativní rodinu na okraj a její místo nahradil jednotlivec. S tím souvisí i pozice člověka na trhu práce. Někteří lidé tráví v práci dokonce více času než v domácím prostředí, se svými blízkými (Matoušek, Pazlarová, 2010, s. 12-13). Matoušek a Pazlarová (2010, s. 13) také poukazují na to, že již nelze jednoznačně definovat pojem rodiny. Používají pojem rodinné soužití, kdy: „jádrem tohoto soužití, pokud spolu dospělí žijí, je citová vazba mezi nimi.“ V tomto kontextu se tak vytrácí tradiční rodina. Přitom ještě v první polovině 19. století neexistovala prakticky žádná jiná alternativa než vedení spořádaného rodinného života. Kdo žil mimo rodinný život, stal se sociálně vyloučeným jedincem (Matoušek, Pazlarová, 2010, s. 14). V první polovině 20. století došlo k velkým změnám v pojetí rodiny jako takové. Postmoderní doba přinesla odstranění zdrženlivosti v sexuální oblasti. O tomto jevu hovoří také americký sociolog Anthony Giddens (2002, s. 58), který označuje současné manželství a rodinu termínem „skořápková instituce.“ Sociolog Ivo Možný (2008, s. 14) tvrdí, že se „rodina mění, ale vždy je stabilizujícím prvkem společnosti.“

1.2 Typologie rodiny

Rodinu lze také vymezit podle velikosti. Záleží na tom, zda se jedná o rodinu nukleární, kterou zpravidla tvoří matka, otec a jejich děti. Tento pojem zavedl Talcott Parsons (Parsons, Bales, 1955, s. 45-46), podle něhož je rodina definovaná zejména strukturovanými rolami. Muži plní v rodině instrumentální role a ženy role expresivní.

Bilton, Bonett a Jones (2002, s. 230) v rámci nukleární rodiny hovoří nejen o otci, matce a dětech, ale za důležité považují i pevný manželský vztah rodičů.

Rozšiřující rodina je ta, do které se mohou zařadit i její nejbližší příbuzní. Matějček (1992, s. 35) uvádí: „Rodina jako systém je zapojena do širšího společenského systému, k němuž patří příbuzenstvo, sousedé, přátelé a všichni ostatní, kdo rodinu obklopují a jsou s ní ve styku.“

Rodinu lze také rozlišit na úplnou či neúplnou. Úplná rodina je tvořena rodiči a dětmi, kteří spolu trvale žijí. V neúplné rodině se stále vyskytuje jen jeden z rodičů, minimálně s jedním dítětem. Z rozličných důvodů se druhý rodič v rodině nevyskytuje. Marhounová (1988, s. 14-68) formuluje tři typy neúplných rodin, a to svobodné matky s dětmi, rozvedené rodiče s dětmi a ovdovělé rodiče s dětmi.

Mimo výše uvedené členění můžeme do typologie rodiny zařadit i vlastní rodinu, se kterou dítě pojí pokrevní pouto s rodiči nebo-li orientační rodinu, do které se narodíme. Je to rodina primární, ve které jedinec vyrůstá (Jandourek, 2007, s. 207). Reprodukční rodinu zahraniční autoři nazývají prokreační. To je rodina sekundární. Je zakládána již v dospělosti, většinou při uzavření manželství. Jedinci jsou v ní předávány rodičovské role (Parkin, 1997, s. 30).

Z výše uvedených typologií rodiny vyplývá, že na rodinu můžeme pohlížet z různých úhlů pohledu. Rodina se ale vždy snažila zabezpečit pro své členy i řadu různých počtů funkcí. Hlavní funkce rodiny budou podrobněji rozebrány v následující podkapitole.

1.3 Funkce rodiny a její poruchy

Z odborné literatury je zřejmé, že rodina plní mnoho zásadních funkcí. Některé z těchto funkcí jsou v rodině nenahraditelné. Obsah funkcí je závislý na sociálních předpokladech a na rodinné skladbě. Tyto funkce mohou být ovlivněny mnoha faktory, například politickou situací v zemi, kulturou, ekonomikou, společenskými postoji aj.

Podle Střelce (1992, s. 75) se: „funkce rodiny vyvíjí v souvislosti se společenskými změnami a proměnou kulturních faktorů, které ovlivňují postavení rodiny ve společnosti i vztahy uvnitř rodiny.“

Existují i poruchy funkcí v rodině. Dunovský (1999, s. 12) charakterizuje poruchu rodiny takto: „Poruchou rodiny rozumíme takovou situaci, kdy rodina v různé míře neplní základní požadavky a povinnosti, dané společenskou normou a vyjádřené v očekávání na adekvátní začlenění jejich členů do společnosti. Porucha je tedy selhání některého nebo některých členů rodiny - ať již z jakéhokoli důvodu - projevující se v nedostatečném plnění některých nebo všech základních funkcí.“

Jednou z prvotních funkcí rodiny je funkce reprodukční, která zajišťuje zejména pokračování lidstva (Grecmanová a kol., 1998, s. 11). Pokud dochází k poruše této funkce, máme tím na mysli zejména problémy, které souvisí s problémy v sexuální oblasti, například problémy s otěhotněním, nechtěná bezdětnost, neplánované početí nebo takový počet dětí, které rodina vlastními silami není schopna zvládnout.

Ekonomicko-zabezpečovací funkce spočívá v zabezpečení materiálních podmínek. Děti musí mít, alespoň v základní míře, uspokojeny svoje hmotné potřeby. Pokud jsou příjmy rodiny nízké, mohou v případě splnění podmínek uvedených v zákonech, čerpat dávky ze systému sociálního zabezpečení. Porucha v této funkci nastává v případě chudoby a materiálního deficitu, kdy rodiče nemohou vlivem stávající situace dosáhnout na dávky ze systému hmotné nouze (Grecmanová a kol., 1998, s. 11-12).

Emocionální funkce je další zásadní funkcí rodiny. Je založena na poskytování bezpečí, jistoty, citovém zázemí, pozornosti a uznání rodičů vůči svým dětem. Při poruše této funkce, dochází k citovému strádání. U dětí po té může dojít až k psychické deprivaci (Matějček, 1994, s. 196).

Socializační funkci výstižně definuje Kozelská (Kolektiv autorů katedry pedagogiky PdF OU, 1993, s. 235), která uvádí, že „každé společenství má určitou všeobecnou závaznou normu citové vybavenosti, či vychovanosti, normu socializace, kterou je třeba zachovávat i při poměrně velké pružnosti a toleranci jejich hranic.“

Společenskému chování se děti učí v průběhu celého dětství. Například sledováním interakcí, ke kterým dochází mezi rodiči. Poruchou socializační funkce ze strany rodičů se rozumí stav, kdy se rodiče z různých důvodů nemohou, nechtějí nebo se nedovedou starat o svoje děti (Dunovský, 1986, s. 16).

Výchovná funkce rodiny by se měla stát v dnešní době velmi aktuálním tématem. Ačkoli tomu tak není. V této uspěchané době se preferují spíše ekonomické zájmy rodiny. Dbá se na to, aby děti měli dostatek materiálních a technických vymožeností, navzdory výchově dětí v rodině. Rodiče přehazují výchovnou funkci na školu nebo další instituce. Přicházejí tak o čas strávený se svými dětmi.

Podle Grecmanové a dalších autorů (1998, s. 12) představuje výchovná funkce: „cílevědomé, záměrné a dlouhodobé působení rodiny na své členy, zejména děti, v souladu s jejich individuálními potřebami a společenskými zájmy tak, že dochází k jejich všestrannému formování.“ Tímto výchovným působením je tak možné do budoucna předejít i případným výchovným problémům dětí.

Friedmanová, Bowdenová a Jonesová (2003, s. 4) kromě výše uvedených funkcí zmiňují také důležitost v uspokojování základních životních potřeb, potřebu individuálního růstu, vyvyšují podporu jednoho člena rodiny druhým. Mezi důležité funkce rodiny také řadí sociální hodnoty a roli zprostředkovatele mezi rodinou a společností.

Funkce současné rodiny podle Matouška a Palzarové (2010, s. 14) představují: „podporování socializace - vychovávání dětí, vztahovou podporu dospělých lidí a ekonomickou podporu všech členů.“

Dunovský (1986, s. 25-27) vytvořil dotazník, kterým se snažil zjistit objektivní poruchy rodiny ve vztahu k dítěti. Charakterizoval osm kritérií podle, kterých se snažil rodinu zhodnotit.

Prvním kritériem je složení rodiny. Zda se jedná o rodinu úplnou, neúplnou, doplněnou nevlastním rodičem, družskou nebo náhradní.

Druhým kritériem je stabilita rodiny, která vyjadřuje vnitřní vztahy mezi jednotlivými členy. Stabilita může tedy být pevná, narušená nebo rozvrácená.

Třetím kritériem je sociálně-ekonomická situace, která může být velmi dobrá, dobrá, uspokojivá, špatná anebo velmi špatná. Důležitými faktory hodnocení jsou: věk rodičů, vzdělání, typ zaměstnání, rodinný stav, čistý příjem, kategorie bytu, počet osob v bytě a vybavení bytu.

Čtvrtým kritériem v dotazníku je osobnost rodičů. Osobnost rodičů může být vyrovnaná s dobrou společenskou přizpůsobivostí, nevyrovnaná s problémy či osobnost patologická.

Páté kritérium hodnotí, zda jsou v rodině sourozenci. Tedy, zda je v rodině jeden sourozenec, nebo je dítě jedináček, někdo ze sourozenců má nějaký hendikep nebo žije mimo rodinu.

Šestým měřítkem je osobnost šetřeného dítěte, která buď odpovídá normě, je vážně narušená anebo je těžce narušená. Předposledním měřítkem je zájem dítěte. Tím je myšlený kladný vztah rodičů k dětem, a to především v citové oblasti. Zájem může být opravdový, formální, nedostatečný, nezájem či nenávistný vztah rodičů k dítěti, který dítě již přímo ohrožuje.

Posledním kritériem je péče o dítě. Péče je rozdělena do pěti etap. Péče je po té charakterizovaná jako velmi dobrá, uspokojivá, dostatečná, špatná, nedostatečná či traumatizující. Funkčnost rodiny je bodovaná určitým počtem bodů. Podle vyhodnocení tohoto dotazníku je funkční rodina taková, která zajišťuje prospěch dítěte a zaručuje jeho zdárný vývoj.

Problémová rodina má narušeny některé funkce, avšak neohrožuje zásadním způsobem dítě a samotnou rodinu. Podle Zelené a Klégrové (2006, s. 7) lze u problémové rodiny pozorovat poruchy některých funkcí, ale rodina je schopná, pokud jí je pomoheno, se s problémy vypořádat vlastními silami.

V dysfunkční rodině je již dítě vážně ohroženo nebo poškozeno ve svém zdárném vývoji. Rodina vykazuje vážné poruchy některých funkcí nebo i všech funkcí. V této fázi má již docházet k sanaci rodiny (Fišer, Škoda, 2009, s. 143). Cílem sanace rodiny je podle Bechyňové a Konvičkové (2007, s. 18): „předcházet, zmírnit nebo eliminovat příčiny ohrožení dítěte a poskytnout rodičům i dítěti pomoc a podporu k zachování rodiny jako celku.“

Afunkční rodina již neplní směrem ke svému dítěti téměř žádné funkce (Dunovský, 1986, s. 28). Na tomto místě se již neuplatňují žádná korektivní opatření vůči rodině.

Sociálně-právní ochrana dětí se zaměřuje zejména na afunkční a dysfunkční rodiny. Pracovníci OSPOD provádějí sociální diagnostiku rodiny. Ta spočívá v komplexním hodnocení rodiny, jako je: sbírání informací, jejich vyhodnocování a stanovení adekvátních opatření.

1.4 Multiproblémová rodina

Je obecně platné, že v 50. letech 20. století byla větší pozornost sociálních pracovníků v zahraničí zaměřena na mnohoproblémové rodiny, které bojovaly se složitými sociálními otázkami, náročnými manželskými, partnerskými a rodičovskými vztahy, bytovými podmínkami a duševními chorobami svých členů. Ve velkých amerických městech začaly vznikat speciální projekty na pomoc právě těmto rodinám. Tyto programy se zaměřovaly na určitý okruh klientů, například na svobodné matky a jejich děti.

V 60. letech 20. století se postupně objevují další projekty na pomoc i jiným skupinám obyvatel jako byli senioři a tamní minorita.

Státní dobročinná společnost pomoci v New Yorku popisuje multiproblémovou rodinu jako rodinu, která má dlouhodobé fyzické nebo emocionální problémy. Jedná se o rodinu, která má již delší časové období finanční problémy, bydlí v sociálně vyloučené lokalitě, často se stěhuje, v rodině se nachází například těžce zdravotně postižený člen. V takové rodině se může objevovat i patologické chování, a to násilí či konflikty, které se později stávají sociálními normami (State charities Aid Association, 1960, s. 3).

Jedna z dalších definicí pochází od americké sociální pracovnice Lisy Kaplanové. Podle Kaplanové (1986, s. 1) je tedy možné definovat multiproblémovou rodinu jako rodinu, která má více problémů současně, které procházejí řadou oblastí rodinného života. Rodina již neumí řešit svoje problémy sama. Není schopna využít ani dostupných sociálních služeb. Problémy multiproblémové rodiny dělí na vnější a vnitřní. Vnější představují problémy mezi rodinou a společností, vnitřní zahrnují problémy uvnitř rodiny samotné.

Matoušek (2005, s. 76) uvádí, že klasické práce předních amerických a britských odborníků jsou podpořeny jejich zkušenostmi s extrémně chudými rodinami.

Své bohaté zkušenosti popisují američtí sociální komentátoři a praktici v rámci svých výzkumů: John, McAdoo, Pevendstetová, Minuchin, Hoffmann a Long. Tito autoři nazývají tyto rodiny jako znevýhodněné. Zabývají se především rodinami, které se nacházejí dlouhodobě ve finanční tísní.

V roce 1964 vzniká Head Start Program s požehnáním vlády Spojených Států Amerických, který zahrnoval pomoc nízkopříjmovým rodinám a jejich předškolním dětem (Kudrow, 1989, s. 1).

Na toto místě můžeme poznamenat, že multiproblémová rodina nemusí mít vždy problémy s financemi a nemusí být tedy chudá. Nebo naopak chudá rodina nemusí být označena jako multiproblémová.

Matoušek (2010, s. 19) poukazuje na komplexnost takového označení rodiny. Dnešní odborníci se kloní spíše k názvu rodiny se zvláštními potřebami. Jde o rodiny, které mají opravdové potíže ve více oblastech svého fungování, jako je bydlení, finance, výchova dětí, partnerské vztahy, vztahy k členům širší rodiny, vztahy k institucím, konflikt se zákonem, nemocí, závislostí apod.

Problémy multiproblémové rodiny (MPR) jsou převážně nakumulované a dlouhodobé intensity. Jedná se tedy zpravidla o více problémů najednou. Ve svých odborných publikacích o níže uvedených jevech hovoří i Lisa Kaplanová a u nás se tomuto tématu věnuje především Oldřich Matoušek.

Podle těchto autorů problémy, které rodiny řeší mohou být: dlouhodobá nezaměstnanost, složitá bytová problematika, opakované užívání návykových látek, závislost na výherních automatech a videoterminálech, týrání a zneužívání, zdravotní stav členů rodiny, kriminalita a delikventní chování členů rodiny, promiskuita a prostituce, neplánované či nechtěné těhotenství, výchovné problémy dětí (útěky z domu, vysoký počet omluvených a neomluvených absencí, poruchy chování a učení, závislosti, šikana, sebepoškozování, sebevražedné pokusy) a protiprávní jednání ze strany svých dětí apod.

Kagan a Schlosbergová (1989, s. 2-3) uvádějí, že mnoho problémů neboli krizí v rodině jsou dlouhodobé a multigenerační. Nazývají MPR rodinou opakujících se v krizích. Mnoho organizací nabízí těmto rodinám pomoc prostřednictvím vlády, škol, agentur, sociálních oddělení a služeb. Rodiny těchto služeb využívají jen pokud se právě nacházejí v akutní krizi. Když aktuální krize skončí, rodina se vrací zpět ke svým již zaběhnutým pořádkům. Takové krize se stávají součástí rodiny. Rodinám mohou i vyhovovat. Katastrofa a nebezpečí vytrhují rodinu z letargie. Rodina po té získává pocit, že se konečně něco děje.

Madsen (2007, s. 10) ve své publikaci uvádí důvody pro nahrazení označení MPR jako rodiny prožívající mnohočetný stres. Tento termín podle něho lépe vystihuje zátěž a tlak, který v těchto rodinách funguje. Navíc označení multiproblémová rodina, podle Madsena, lze vnímat i značně pejorativně. Rodina dostává tuto nálepkou a vnímá ji jako určité stigma. Použitím termínu rodina prožívající mnohočetný stres zmenšuje i pomyslnou vzdálenost mezi sociálním pracovníkem a takovou rodinou.

Helus (2006, s. 153-160) rozpracovává podrobněji typy problémově zatížených rodin jako rodiny nezralé, kdy rodiče nemají dostatek zkušeností a rodičovských kompetencí k výchově svých dětí. Rodiče nevědí, jak se k samotné výchově dětí postavit.

Dále rodiny přetížené, kde se nahromadilo více problémů či konfliktů. Ambiciózní rodiče, jsou takoví, kteří upřednostňují svou kariéru před svými dětmi. Děti jsou potom z jejich strany rozmazlovány přepychem, citově ovšem strádají.

Perfekcionistická rodina tlačí své děti do výkonu. Touží, aby jejich děti byly úspěšné a perfektní, a to ve všech pro rodiče důležitých oblastech. Rodina autoritářská, je taková, kde děti nemají žádný osobní prostor pro vyjádření svých názorů a potřeb. Musí se podřizovat zákazům a příkazům svých rodičů. Dítě v tomto pojetí přestává být samostatně myslící bytostí. Další je rodina protekcionistická, která oproti předchozí rodině vyhovuje zcela dítěti v jeho požadavcích a přáních. Dítě je ze strany rodičů přehnaně chráněno. Na druhou stranu liberální rodina nedává svému dítěti žádný řád. Dítě má velkou volnost ve výchově.

Odkládající rodina předává dítě na hlídání někomu jinému. Takoví rodiče mají tendence dítě svěřovat třetí osobě, kdykoliv je to možné. V disociované rodině jsou vážným způsobem narušeny její vztahy. Buď má rodina narušené vztahy mezi svými členy, nebo vystupuje konfliktně vůči svému nejbližšímu okolí nebo se naopak od okolí izoluje.

Matoušek, Koláčková a Kodymová (2005, s. 29-30., 44-47., 78., 238) poukazují na to, že potíže v rodinách bývají způsobené důsledkem působení třech skupin činitelů, a to osobními odchylkami rodičů, nevhodnými metodami výchovy, kterými byli rodiče jako děti vystaveni a nyní je napodobují, a v neposlední řadě stresu, kterému je rodina nucena čelit například vlivem ztráty zaměstnání, nesnázemi s bydlením, finančními problémy a společenskou separací.

Šrajer a Musil (2008, s. 128) definují tři skupiny životních úkolů, kdy rodina potřebuje pomoc ze strany sociálních pracovníků, a to zvládnutí důsledků nedostatečného potenciálu členů rodiny, přiměřeně reagovat na potřeby dětí, zvládnutí důsledků změn pojetí a uspořádání rolí v rodině a zvládnutí důsledků změn podpory rodiny a očekávání vůči rodině ze strany sociálního prostředí.

2 Sociálně-právní ochrana dětí

Do evidence sociálních pracovníků se dostává multiproblémová rodina dvěma způsoby: její členové přicházejí sami nebo oznámením ze strany jiného subjektu. Multiproblémová rodina (MPR) může být zařazena do evidence orgánu sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD) příslušného úřadu na základě: anonymního oznámení, oznámení o události s účastí dítěte², na základě oznámení pediatra nebo zdravotnického zařízení, obecního či městského úřadu, školy apod.

2.1 Vymezení sociálně-právní ochrany dětí

Sociální pracovníci OSPOD jsou zařazeni do systému veřejné správy. Vymezení sociálně-právní ochrany dětí je obsaženo v zákoně č. 359/1999 Sb., ve znění pozdějších předpisů.

² zasílá Policie České republiky prostřednictvím systému včasné intervence podle ust. § 6 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí.

Tento zákon definuje sociálně-právní ochranu dětí jako: „ochranu práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu, ochranu oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění, působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny a zabezpečení náhradního rodinného prostředí, pro dítě, které nemůže být trvale nebo dočasně vychováváno ve vlastní rodině“ (ust. §1 zákon 359/1999 Sb).

Podle Burdové a Novotné (2007, s. 19) představuje sociálně-právní ochrana dětí: „zajištění práva dítěte na život, jeho příznivý vývoj, na rodičovskou péči a život v rodině, na identitu dítěte, svobodu myšlení, svědomí a náboženství, na vzdělání, zaměstnání, zahrnuje také ochranu dítěte před jakýmkoliv tělesným či duševním násilím, zanedbáváním, zneužíváním nebo vykořisťováním.“

Sociálně-právní ochrana dětí však není jedinou sférou právní ochrany dítěte. Týká se to především ústavně-právní a mezinárodní úpravy ochrany nezletilých dětí. Patří sem zejména: Listina základních práv a svobod a Ústava České republiky.

Špeciánová (2005, s. 3) uvádí, že „ochrana práv dítěte je součástí i řady jiných právních norem než jen samotného zákona sociálně-právní ochrany dětí (SPO). Tyto právní předpisy nejsou úpravou obsaženou v zákoně SPO nijak dotčeny.“

Dalšími významnými dokumenty jsou bezesporu: zákon o rodině, trestní zákon a trestní řád, občanský zákoník, občanský soudní řád a další. Důležité jsou také zákony ze sociální a zdravotní oblasti.

Předním hlediskem je zájem a blaho dítěte (ust. §5 zákona č. 359/1999 Sb.) V zahraniční literatuře a dokumentech týkajících se práv dětí se často uvádí název „the best interest“ nejlepší zájem, který je převážně užíván soudy, sociálními pracovníky a dalšími subjekty, kteří se zabývají ochranou dětí. Tento pojem je chápán poměrně široce a vztahuje se zejména k prospěchu a spokojenosti dítěte.

Laan (1998, s. 52) konstatuje, že právní formulace mohou být velmi neurčité, a to proto, že mohou být interpretovány různými způsoby, protože právo používá příliš obecné termíny jako je například „zájem dítěte.“

Pokud je dítě z rodiny odebráno, je to opravdu vždy v jeho nejlepším zájmu? Komu se tedy sociálně-právní ochrana poskytuje? Sociálně-právní ochrana dětí se většinou poskytuje nezletilému dítěti³.

3 Může být poskytována i zletilému jedinci například při prodloužení ústavní či ochranné výchovy.

Podle Hrušákové a Králíčkové (1998, s. 284) je: „dítě jedinec, který vyžaduje zvláštní ochranu a péči. Tato ochrana je mu poskytována především v prostředí jeho rodiny. Pokud však rodina z nejrůznějších objektivních i subjektivních důvodů není schopna ochranu a péči zabezpečit, je třeba, aby zde byla tato ochrana a péče poskytnuta ze strany společnosti, resp. státu.“

Podle ust. §6 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí se sociálně-právní ochrana zaměřuje zejména na děti, jejichž rodiče zemřeli, neplní povinnosti plynoucí z rodičovské zodpovědnosti nebo nevykonávají či zneužívají práva plynoucí z rodičovské zodpovědnosti. Dále sleduje děti svěřené do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče, která neplní své povinnosti plynoucí ze svěřením dítěte do její výchovy.

Sociálně pracovníci OSPOD se snaží působit na děti, kterou vedou zahálčivý nebo nemravny život jako je: záškoláctví, užívání návykových látek, jsou ohroženy závislostí, žijí se prostitucí a dopouštějí se protiprávního jednání. Sociálně-právní ochrana je také zaměřena na děti, které se opakovaně dopouští úteků, dále se zabývá ohroženými dětmi, na kterých byl spáchaný trestný čin (ust. §6 zákona č. 359/1999 Sb.)

2.2 Sociální pracovník orgánu sociálně-právní ochrany dětí

Podle Úlehly (1996, s. 25) je sociální pracovník: „osobou pověřenou vysílajícím státem, aby vykonávala povinnosti spojené s touto funkcí, tedy vybavenou plnými mocemi a se speciálním posláním. Pracovník je tedy v tomto smyslu vždy vyslancem společnosti, která ustavila jeho funkci. Je její představitel, zástupce ochránce a jednatel. Má zvláštní poslání věnovat se těm způsobům chování členů společnosti, které z hlediska norem vyžadují pomoc.“

Tato definice je velmi výstižná a velice dobře se hodí i pro sociálního pracovníka OSPOD. Zákon jasně definuje i požadavky na pozici pracovníka OSPOD. Tyto požadavky vyplývají z ust. §109-114, zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách a v zákoně č. 312/2002 Sb., o úřednících. Jedním z nich je odborná způsobilost, která je nutná pro výkon činností OSPOD. Je upravena prováděcím právním předpisem. V průběhu 18 měsíců od nástupu do zaměstnání je nutné vykonat zkoušku odborné způsobilosti, která má dvě části. V odůvodněných případech uzná ministerstvo i tzv. rovnocennost, a to většinou při získání vysokoškolského vzdělání v sociální oblasti.

Pro výkon činností OSPOD je požadováno minimálně vyšší odborné vzdělání v sociální oblasti. Pracovník OSPOD se by měl nicméně vzdělávat průběžně a celoživotně.

Sociální pracovník by si tak měl neustále zvyšovat svou kvalifikaci prostřednictvím různých přednášek, školení a dalších vzdělávacích aktivit. Součástí jeho psychohygieny je nutná i opakovaná supervize. Dále je nutná bezúhonnost, která se prokazuje výpisem z evidence rejstříků trestů a zdravotní způsobilost.

2.3 Zajištění a výkon orgánu sociálně- právní ochrany dětí

Orgány zajišťující výkon sociálně-právní ochrany dětí jsou podle § 4 odst.1: krajské úřady, obecní úřady, obecní úřady obce s rozšířenou působností, ministerstvo práce a sociálních věcí a Úřad pro mezinárodně právní ochranu dětí, který má sídlo v Brně. Na toto místo lze také zahrnout osoby, které jsou pověřeny rovněž výkonem sociálně-právní ochrany. Orgány sociálně-právní ochrany dětí poskytují rodinám či jejich dětem podporu formou různého typu poradenství (ust. § 4 odst. 1, zákon č. 359/1999 Sb.)

Je obecně platné, že OSPOD provádí také kontrolní funkci, kdy prostřednictvím sociálních šetření provádí kontrolu ve sledovaných rodinách. OSPOD má v neposlední řadě také funkci represivní, kdy podává k místně příslušnému soudu návrh na předběžné opatření či návrh nebo podnět na výchovné opatření⁴. Podrobnější popis výše uvedených funkcí nalezneme v ust. §10- § 11 zákona č. 359/1999 Sb.

V novele tohoto zákona, který nabyl účinnosti k 01. 01. 2013, je možné objevit i řadu pozitivních novinek. Jednou z nich je povinnost pracovníka OSPOD pravidelně vyhodnocovat situaci ohroženého dítěte a jeho rodiny.

K tomu slouží hodnotící formulář, který hodnotí několik zásadních oblastí dítěte jeho rodiny včetně širší rodiny (ust. §1 vyhlášky č. 473/2012). Principy vyhodnocování jsou založeny na informacích, znalostech a důkazech (MPSV, 2012, s. 1).

Většinou se jedná o zprávy od jiných subjektů, a to škol, zdravotníků, obecních úřadů, diagnostických ústavů nebo ústavních zařízení, středisek výchovné péče apod. Vyhodnocování situace ohroženého dítěte je dlouhodobý proces, který se soustředí na dítě a jeho rodinu. Všichni aktéři vyhodnocování musí být seznámeni s jeho průběhem a výsledkem.

Sociálním pracovníkům slouží k vyhodnocení situace dítěte tyto dokumenty: rámec pro vyhodnocování potřeb, dotazníky pro jednotlivé věky, pomocné nástroje a škály, nástroje pro vyhodnocení ochranných faktorů a rizik a další podpůrná metodika (MPSV, 2012, s. 10).

⁴ Většinou se jedná o výchovné opatření ve formě dohledu nebo ústavní výchovy.

Na základě vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny se stanoví individuální plán ochrany dítěte (IPOD). Tento IPOD popisuje příčiny ohrožení dítěte, cíle opatření a prostředky k jejich dosažení, způsob naplnění navržených opatření, metody sociální práce s rodinou, rozsah intervence a pomoci rodičům, způsob spolupráce OSPOD s ostatními subjekty, časový harmonogram pro uskutečnění konkrétních opatření (ust. § 2 odst. 1 vyhlášky č. 473/2012).

„Hodnocení ohroženého dítěte představuje v kontextu výkonu sociálně-právní ochrany dětí zcela základní a zásadní aktivitu. Účelný systém identifikace ohroženého dítěte znamená nejen vyšší efektivitu při detekci reálně ohrožených dětí, ale přináší též výraznou úsporu práce v případech, kdy dítěte reálně ohroženo není a do systému ochrany dětí se dostává z nějakých formálních, zákonem daných důvodů“ (Pemová, Ptáček, 2013, s. 1-5).

Součástí této vyhlášky je i příloha číslo 1, ve které jsou definovány standardy kvality sociálně-právní ochrany při poskytování sociálně-právní ochrany orgány sociálně-právní ochrany.

Těchto standardů je 14, a to místní a časová dostupnost, prostředí a podmínky, informovanost a personální zabezpečení výkonu sociálně-právní ochrany dětí, přijímání a zaškolování, profesní rozvoj zaměstnanců, prevence, přijetí oznámení, posouzení naléhavosti a přidělení případu, jednání, vyhodnocování a individuální plán ochrany dítěte, kontrola případu, rizikové a nouzové situace, dokumentace, vyřizování a podávání stížností, návaznost výkonu sociálně-právní ochrany dětí (příloha č. 1 vyhlášky č. 473/2012).

Sociální pracovníci nyní pracují s dětmi a jejich rodiči vyloženě intuitivně, kdy jednoduše spoléhají na svou praxi a zkušenost. Rozhodnutí konkrétního sociálního pracovníka se tak stává ryze jeho individuálním produktem. Podle Ptáčka a Pemové (2013, s. 5) je takové rozhodnutí: „těžko přenositelné na jiný úřad a nelze jej jednoduše ověřit.“

Ptáček, Pemová, Tanner a Turney poukazují na to, že zavést standardy v oblasti SPOD, je pro efektivní fungování výkonu sociálně-právní ochrany dětí nezbytné, a měly by se tak zlepšit i životní podmínky dětí. Povinnost mít vypracované standardy kvality SPO musejí mít všechny OSPOD až od data 01. 01. 2015.

Na tomto místě se nabízí otázka, zda proces standardizace může minimalizovat nebo eliminovat i morální dilemata ve vztahu k sociální práci.

2.3.1 Funkce a oprávnění orgánu sociálně-právní ochrany

Zaměstnanci OSPOD mají oprávnění navštěvovat dítě ve škole a rodině, ve které se dítě nachází. Dále provádět šetření v místě bydliště dítěte a vůbec tam, kde se dítě aktuálně vyskytuje. Zjišťovat, jak je o dítě postaráno, jak se o něho pečuje, v jakých sociálních poměrech žije a jak se sledované dítě chová. Tito zaměstnanci mají povinnost navštěvovat dítě minimálně jedenkrát za tři měsíce v zařízení, kde je realizována ústavní nebo ochranná výchova. Zaměstnanci OSPOD mohou mluvit s dítětem bez přítomnosti jeho zákonných zástupců nebo osob zodpovědných za jeho výchovu. Na rodiče dětí má OSPOD působit tak, aby rodiče plnili rodičovskou odpovědnost. Tito pracovníci mají také upozornit rodiče na závady ve výchově a chování dětí (ust. § 52 odst.1-3, zákona č. 359/1999 Sb.)

Sociální pracovníci OSPOD mají poskytnout rodičům součinnost při řešení výchovných problémů jejich dětí, věnovat zvláštní pozornost nezletilým a mladistvým pachatelům při dopouštění se protiprávního jednání, spolupracovat s dalšími institucemi a subjekty (školy, poradnami, zdravotnickými zařízeními, středisky apod.) v zájmu dětí.

2.3.2 Obecný výkon sociálně-právní ochrany dětí

Obecným výkonem sociálně-právní ochrany dětí se rozumí: přijímání oznámení o ohrožených dětech, provádění šetření v rodinách dětí, zajišťování práv dětí (opatrovnictví, jednání, spolupráce), podávání podnětů a návrhů soudu, zajišťování správních rozhodnutí, poskytování poradenství a odborné pomoci rodinám, vedení a správa spisové dokumentace, poskytování zpráv a sdílení informací a zajišťování výkonu dožadání od dalších subjektů.

2.3.3 Speciální výkon sociálně-právní ochrany dětí

Specifickým výkonem sociálně-právní ochrany dětí se rozumí: přijímání informací o dětech a jejich rodinách, podávání návrhů či podnětů u dětí s výchovnými problémy soudu, provádění šetření u nezletilých a mladistvých pachatelů, sociální práce s dětmi, které vykazují výchovné problémy, účast na úkonech orgánů činných v trestním řízení - včetně přestupkových řízení u mladistvých.

Další podstatnou činností je práce s dětmi v ústavní výchově, sanace rodin těchto dětí, spolupráce s ústavy, výkon sociálně-právní ochrany dětí v zařízeních pro děti vyžadující okamžitou pomoc, výkon sociálně-právní ochrany dětí ve vztahu k cizině, vyhledávání rodičů a dětí vhodných pro náhradní rodinnou péči, zpracování dokumentace a rozhodování pro účely náhradní rodinné péče, provádění šetření, poradenství a doprovázení náhradních rodin.

Každý zaměstnavatel může mít také další specifické požadavky na pracovníky OSPOD, a to aktivní naslouchání, efektivní komunikaci, komunikační styl, týmovou práci, orientaci na cíl, psychickou odolnost, sebeřízení, dovednost a pečlivost, samostatnost, znalost příslušné legislativy, uživatelskou znalost textových editorů a řízení motorového vozidla (MěÚ Tišnov, 2012, s. 3-5).

Souhrnem lze říci, že pracovníci OSPOD provádějí tyto činnosti: preventivní a poradenskou, opatření na ochranu dětí, vyjednání při svěřením dítěte do péče jiných fyzických osob, zprostředkování osvojení nebo pěstounské péče, záležitosti týkající se ústavní nebo ochranné výchovy, pozornost věnovanou dětem vyžadující zvýšený dohled a činnosti týkající se zvláštních případů (Špeciánová, 2007, s. 21-24).

Toto jsou obecně činnosti, při kterých mohou vznikat dilematické situace a je zapotřebí vždy pozorně i zkoumat relevantní důvody pro odebrání dětí z rodiny.

3 Odebírání dítěte

Pro pracovníka OSPOD není horší a mnohdy dramatičtější situace než, když je nucen být účasten výkonu rozhodnutí, a to při realizaci odebrání dítěte. I když média většinou zobrazují pracovníky OSPOD v negativním světle, z vlastní zkušenosti mohou říci, že k výkonu rozhodnutí ve věci nezletilého dítěte dochází vždy až když všechny předešlé snahy o korekci chování ze strany rodiny nebo dítěte opakovaně selhaly. V této kapitole popisují důvody, které jsou podstatné pro podání návrhu či podnětu soudu, a to i ty důvody, které jsou podle mého názoru irelevantní.

3.1 Důvody k realizaci odebrání dítěte

V podstatě může existovat několik zcela zásadních důvodů, kdy je dítě rodičům z péče odebráno. Jedná se o dvě skupiny situací. První z nich nastává, když je dítě z rodiny odebráno „vinou“ rodičů nebo jejich výchovným působením.

Opomím zde takové sociální situace jako je smrt rodičů nebo jejich nepříznivý zdravotní stav. Druhou situací je, když rodiče své dítě nejsou schopni po výchovné stránce zvládnout. V těchto případech si návrh na soud podávají velice často i sami rodiče, neboť jsou již tak deprimovaní a vyčerpaní ze stávající situace, že už není v jejich silách o dítě i nadále pečovat.

V obecné rovině do první skupiny patří zejména: psychické či fyzické týrání, sexuální zneužívání a závažné zanedbávání dítěte ze strany jeho rodičů. Dítě je tedy vážně ohroženo na životě a zdraví nebo je ohrožen jeho příznivý vývoj. Do této kategorie patří i úmrtí obou rodičů, dlouhodobá nemoc či invalidita, pobyt rodičů ve vazbě nebo výkonu trestu odnětí svobody.

Velký vliv mají také závislosti rodičů na alkoholu, drogách či automatech. Rodiče v takových situacích mnohdy neposkytují dítěti adekvátní stravu a ošacení. Dítě může zanedbávat díky negativnímu působení rodičů povinnou školní docházku. V neposlední řadě existují situace, kdy se rodiče dopouštějí na svých dětech protiprávního jednání.

Do druhé skupiny mohou patřit výchovné problémy na straně dítěte jako je: záškoláctví, páchaní trestné činnosti, užívání omamných a psychotropních látek, prostituce nebo opakované útěky z domu.

K odebrání dítěte by mělo vždy dojít až po vyčerpání všech dostupných možností, a to služeb a sociálních dávek, které se mnohoproblémovým rodinám dají poskytnout.⁵

Před takto krajním řešením musí být svolaná případová konference, kde se všichni účastníci vyjádří před rodiči a dítětem k důvodům pro, které volí toto řešení.

Dítě má právo vyjádřit se ke všem skutečnostem, které se ho týkají. Předpokladem je samozřejmě jeho věk a schopnost porozumět celé situaci v souvislostech. Pro dítě a jeho rodiče představuje výkon rozhodnutí velmi stresující a traumatizující zkušenost. O takto závažném aktu rozhoduje místně příslušný soud. Soud projednává skutečnosti, kterou vedou pracovníky OSPOD k podání návrhu či podnětu.

Samotné odebrání dítěte z rodiny představuje pro pracovníky OSPOD velmi závažné dilema, kdy je tedy již nutné v zájmu dítěte zasáhnout a kdy ještě ne?

⁵ Jako je poradenská činnost, spolupráce s neziskovými organizacemi, poradnami, středisky výchovné péče, psychology, specializovanými lékaři, léčebnami, terénními sociálními pracovníky, poskytnutím městských či sociálních bytů, zajištění ubytování v azylovém domu pro matky s dětmi, vyřízení všech dávek, na které má rodina nárok. Poskytnout rodině zejména podporu a péči.

Soud rozhodne o odebrání dítěte z péče rodičů či jiných osob odpovědných za jeho výchovu dle §76a občanského soudního řádu tehdy, jestliže shledá, že se nezletilé dítě ocitlo bez jakékoliv péče, nebo jsou-li jeho život nebo příznivý vývoj vážně ohroženy nebo narušeny (ust. ⁶§76a zákon č. 99/1963Sb.)

Jestliže je výchova dítěte vážně ohrožena nebo vážně narušena a jiná výchovná opatření nevedla k nápravě nebo jestliže z jiných závažných důvodů nemohou rodiče výchovu dítěte zabezpečit, může soud nařídit ústavní výchovu nebo dítě svěřit do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (⁷§ 46 zákon č. 94/1963 Sb., §42 zákona č. 359/1999 Sb.)

Svěření dítě do péče jiné fyzické osoby, většinou příbuznému, má vždy přednost před ústavní výchovou, stejně tak se preferuje osvojení nebo pěstounská péče před umístěním dítěte do kolektivního zařízení.

3.2 Odebírání dětí ze sociálních a jiných důvodů

Ze statistik MPSV vyplývá, že v roce 2000 bylo odebráno až 59,7% dětí ze sociálních důvodů (Svobodová, Vrbovská, Bártová, 2002. s. 16). V posledních letech je zaznamenán pokles, kdy v roce 2011 bylo 40% dětí odebráno ze své rodiny právě ze sociálních důvodů a následně umístěno do kojeneckých ústavů. Faktem ovšem zůstává, že polovina z těchto dětí se do své původní rodiny za nějaký čas vrací. Proto je potřeba vytvořit takový nástroj v rámci různých sociálních služeb, aby odebrání dětí nemuselo ze sociálních důvodů vůbec nastat (ÚZIS ČR, s. 1).

V roce 2010-2011 uskutečnilo MPSV výzkum, který se týkal důvodů umístění dětí do ústavních zařízení. Autoři výzkumu uvádějí alarmující skutečnosti, a to, že pouze ve 12% případech, lze konstatovat, že byly důvody k odebrání dětí jednoznačně oprávněné.

Důvodem bylo týrání dětí, alkoholismus rodičů a pobyt rodičů ve výkonu trestu odnětí svobody (MPSV, 2011, s. 9-10). Je tedy důvodné domnívat se, že ostatní děti by za pomoci vhodných subjektů mohly zůstat v původní rodině.

⁶ Od 01. 01. 2014 nahrazeno ust. § 924 novelou občanského zákoníku č. 89/2012 Sb., a ust. § 452 zákonem č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních.

⁷ Od 01. 01. 2014 nahrazeno ust. § 971 ust. § 972 zákona č.89/2012 Sb., občanským zákoníkem.

Statistika Ústavu zdravotnických informací a statistiky České republiky obsahuje následující informace, že v roce 2011 bylo v kojeneckých ústavech a dětských domovech pro děti do 3 let umístěno ke konci roku 1428 dětí, v průběhu roku bylo přijato 2131 dětí, nejčastěji ze zdravotních důvodů. Propuštěno bylo během roku téměř 58%, a to do vlastní rodiny.

Tyto děti tak musely v ústavní péči strávit téměř celý rok (ÚZIS ČR, 2012, s. 1). Je tedy patrné, že vhodná pomoc rodině by jistě omezila zbytečné odebrání dětí z rodiny z důvodů zdravotních i sociálních.

Dle stanoviska Nejvyššího soudu České republiky zn. Cpjn 202/2010 ve věcech nařízení ústavní výchovy z důvodu materiálních nedostatků rodiny, zvláště pak jejich špatných bytových poměrů, nemůže být dítě z takové rodiny v žádném případě odebráno. V první větě tohoto stanoviska je uvedeno: „Důvodem pro nařízení ústavní výchovy dítěte nemohou být samy o sobě materiální nedostatky, zvláště pak jejich bytové poměry“ (Nejvyšší soud ČR, 2010).

Podle tohoto stanoviska rovněž nemůže být „pouhá chudoba nebo nedostatek bydlení“ důvodem pro uložení takto závažného opatření dítěti. Tyto situace jsou podle stanoviska soudu řešitelné a OSPOD mají rodinám pomoci prostřednictvím sociálních dávek a bytů překonat tyto nepříznivé sociální situace různými nástroji sociální politiky. Soudy mají v těchto případech navrhnout jiná, méně radikální řešení než je umístění dítěte do školského zařízení.

V nálezu Ústavního soudu České republiky ze dne 10. října 2007, sp. zn. II. ÚS 838/07 je rovněž uvedeno: „Rozdělení rodiny představuje velmi závažný zásah do základních lidských práv, a proto se musí opírat o dostatečně pádné argumenty motivované zájmem dítěte. Za takové lze považovat vystavení dětí násilí nebo špatnému zacházení, pohlavnímu zneužívání, či „alespoň“ nedostatek citového zázemí, znepokojivý zdravotní stav nebo psychická nerovnováha u rodičů, případně nevyhovující životní podmínky nebo materiální nedostatek ve spojení s dalšími okolnostmi“ (Ústavní soud, 2007).

Konkrétně vyjmenovává v různých kombinacích jevy, které jsou relevantní při rozhodování soudu pro nařízení ústavní výchovy i profesorka Hrušáková (2005, s. 191) „Výchova nezletilého dítěte je vážně ohrožena, když rodiče dítě zanedbávají po stránce výchovné, citové, materiální, hygienické. Rodiče nad ním nevykonávají dohled, tolerují např. záškoláctví, požívání alkoholu, event. drog. gambling apod. V tomto případě hrozí, že výchova dítěte bude vážně narušena. Jedná se o takový stav, který v sobě zahrnuje reálnou možnost narušení výchovy dítěte. Ústavní výchova zde plní funkci preventivní.“

Je ovšem realitou, že sociálních či městských bytů je málo. Azylové domy pro matky s dětmi jsou pouze ve větších městech a jejich kapacita je nedostatečná. I v případě umístění matky s dětmi do azylového domu by tak v případě úplné rodiny došlo k jejímu oddělení. Tyto domy přijímají většinou pouze matky s dětmi. Pokud děti dlouhodobě žijí v sociálně vyloučené lokalitě, v bytě snížené kategorie, který vykazuje řadu nedostatků, může mít takové dítě i vážné zdravotní problémy.

V mnohoproblémové rodině může být otázka bydlení také velkým problémem. Bytová či ekonomická situace v rodině může sehrát i velkou roli při zvažování toho, zda má být dítě umístěno mimo rodinu, a to v případě, kdy je rodina vystěhovaná ze dne na den na ulici a nikdo ze široké rodiny není schopen či ochoten se o dítě postarat a rodina odmítne sociální byt nebo umístění dítěte do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc.

Avšak bydlení či hmotná nouze v rodině jsou až důsledkem primárnějších jevů, které vyplývají z určitých charakteristik daného rodinného systému. Dominují závislosti rodičů a další závažné okolnosti, pro které již dítě nemůže zůstat i nadále v rodině a je nutné, aby mu byla poskytnuta ochrana a náležitá pomoc ze strany státu.

4 Vymezení etických dilemat

V této kapitole se budu zabývat etikou sociální práce, hodnotami v sociální práci, etickým kodexem sociálních pracovníků a etickými dilematy. Etická dilemata, která by mohli pracovníci OSPOD při svém působení řešit, zkusím na základě výše uvedených faktů popsat.

4.1 Etika v sociální práci

Existuje velké množství definic etiky. Podle Anzenbachera (1994, s. 13), volně interpretováno, je etika nauka o lidském jednání, a to z hlediska společenské nebo individuální přijatelnosti nebo z hlediska správnosti, která reflektuje všeobecné etické předporozumění.

Hodovský (1992, s. 4) pojmenovává etiku jako vědní disciplínu, která se zabývá studiem mravního chování, cítění a rozhodování.

Rainborn a Payne (1990, s. 879) interpretují etiku jako systém hodnot nebo postupů, které určují, co je dobré a co špatné.

Etika v sociální práci je dnes velmi diskutovaným tématem. Nabývá na naléhavosti v čase, kdy sociální pracovníci musí činit složitá rozhodnutí v nezáviděníhodných situacích. Jordan (1990, s. 1) v jedné se ze svých publikací říká: „etické otázky pronásledují sociální pracovníky.“ Banksová (2012, s. 17) uvádí, že většina sociálních pracovníků pokládá etiku, morálku a její hodnoty za nevyhnutelnou součást sociální práce.

Sociální práce v České republice jako vědní obor, jak se profiluje v současné formě, je poměrně mladou disciplínou. Systematicky se u nás začala rozvíjet až po roce 1989. Po té začaly vznikat střední, vyšší odborné a vysoké školy, kdy bylo možné již tento obor studovat jako samostatnou specializovanou disciplínu.

„Sociální práce je společenskovední disciplína i oblast praktické činnosti, jejímž cílem je odhalování, vysvětlování, zmírňování a řešení sociálních problémů. Sociální práce se opírá jednak o rámec společenské solidarity, jednak o ideál naplňování individuálního lidského potenciálu. Sociální pracovníci pomáhají jednotlivcům, rodinám, skupinám i komunitám dosáhnout způsobilosti k sociálnímu uplatnění nebo ji získat zpět“ (Matoušek, 2003, s. 11).

Význam sociální práce interpretuje Nečasová (2004, s. 31-34) podle definice Mezinárodní federace sociálních pracovníků takto: „profese sociální práce podporuje sociální změnu, řešení problémů v lidských vztazích a také zmocnění a osvobození lidí v zájmu zvýšení blaha. Sociální práce zasahuje v oblastech, kde dochází k interakci lidí a jejich prostředí, a využívá k tomu teorie lidského chování a sociálních systémů. Základem sociální práce jsou principy lidských práv a sociální spravedlnosti.“

Každý sociální pracovník by měl mít potřebné dovednosti a znalosti z oblasti etiky. Tyto kompetence mu umožní ucelenější rozhled do tématu sociální práce. Jakým způsobem však sociální pracovník přistupuje k řešení etických záležitostí záleží podle Nečasové (1999, s. 103) na: „jeho zkušenosti, citlivosti a osobním hodnotovém žebříčku.“

Většina rozhodnutí, které sociální pracovník provádí, vyžadují komplexní interakci morálních, politických, technických a právních otázek, které jsou vzájemně propojeny (Banks, 1995, s. 11).

Ve slovníku sociální práce se uvádí, že etika v sociální práci je soubor mravních zásad, které by měl sociální pracovník dodržovat (Matoušek, 2003a, s. 63). Podle tohoto pojetí není možné vykonávat povolání sociálního pracovníka bez osvojení si a dodržování etických zásad a bez ochoty ke službě druhým (Jankovský, 2003, s. 157).

Reamer (1998, s. 490) poskytl přibližný přehled o poslání sociální práce. Podle jeho interpretace stojí v samém středu sociální práce právě hodnoty a etika. Důležitými aspekty sociální práce z pohledu etiky jsou tedy: respekt ke klientům, ocenění změny v postoji klienta, sebeurčení, posílení klienta, hodnota a důstojnost klienta, odevzdání se sociální změně a sociální spravedlnosti. Sociální pracovník má nabízet služby svým klientům. Má být profesionálem. Sociálního pracovníka má být bezúhonný. Má zachovávat individuální přístup ke každému klientovi, poskytnout klientovi soukromí, nediskriminovat svého klienta, zajistit pro něho stejné příležitosti, respektovat rozdílnost každého klienta. Sociální pracovník má využít svoje vědomosti a dovednosti ve prospěch klienta. Tento seznam hodnot je založen na individuálním vztahu mezi sociálním pracovníkem a jeho klientem.

4.2 Etický kodex sociálních pracovníků

Etické kodexy jsou důležitými dokumenty a většinou jsou součástí organizační kultury. Sociální pracovníci se musí při své práci řídit zejména danou legislativou, metodickými doporučeními apod. Zcela jistě se však mohou při svém každodenním rozhodování opřít i o etické kodexy. Etické kodexy však nejsou právně závazné.

V sociální oblasti existují mezinárodní a národní etické kodexy. Takovéto kodexy mohou rovněž vydávat jednotlivé organizace v rámci konkrétního státu, které se zaměřují již na specifickou sféru sociální práce.⁸

Etický kodex pro sociální pracovníky: „představuje soubor pravidel či zásad, jimiž se mají sociální pracovníci jako skupina řídit“ (Nedělníková, 2008, s. 377).

⁸ Jako je etický kodex České katolické Charity nebo Etický kodex České asociace streetwork.

Přestože sociální pracovníci mohou ve formě etického kodexu najít určitý návod, jak by se měli v obtížných momentech zachovat, v konkrétních chvílích není jeho dodržování bezproblémové. „Pravidla etického chování ve vztahu ke klientům mohou z etických kodexů vyznívat srozumitelně a nepochybně, v konkrétních situacích však vztahy s klienty přináší sociálním pracovníkům řadu výzev, rizika nesprávných rozhodnutí, dilemat a etických otázek“ (Nedělníková, 2008, s. 383).

Etické kodexy sociálních pracovníků produkují odborné svazy. V roce 1990 byla založena Společnost sociálních pracovníků i v České republice. Tato společnost vydala v roce 1995 i etický kodex sociálních pracovníků, který má přímo reagovat na potřeby a situaci právě České republiky. Tento kodex byl několikrát aktualizován, naposledy v roce 2006. Podle Řezníčka (2000, s. 33) to znamená, že český etický kodex stanovuje obecné etické zásady, formuluje pravidla chování sociálních pracovníků vůči svým klientům, definuje problémové etické oblasti a navrhuje metody pro řešení etických záležitostí.

Český etický kodex vycházel při zpracování přímo z etického kodexu, který schválila Mezinárodní federace sociálních pracovníků v roce 1976. Aktualizace tohoto kodexu byla uskutečněna v roce 2004 v australském Adelaide. Inspiraci čerpal také z Deklarace etických zásad, která byla akceptována v roce 1994. Jelikož se ve své diplomové práci zabývám přímo etickými dilematy, nebudu popisovat tento kodex podrobněji. Vyzdvihuji pouze informace, které jsou, podle mého názoru, pro tuto konkrétní diplomovou práci relevantní.

V Českém etickém kodexu mají „sociální pracovníci často dvě role současně - kontrolovat a pomáhat“ (Mátel, Schavel, Mühlapacher, Roman, 2010, s. 111). Tito autoři také poukazují na to, že je v tomto dokumentu také doporučeno, aby si sociální pracovníci ujasnili etické důsledky a kontrolní roli, a do jaké míry je tato role přijatelná z hlediska základních hodnot sociální práce (Mátel a kol., 2010, s. 111).

Mátel a další autoři (2010, s. 111) se inspirovali ve starším vydání Mezinárodního etického kodexu sociálních pracovníků. Popisují některé oblasti, ve kterých se sociální pracovníci mohou ocitnout ve střetu konfliktu zájmu, a to mezi sociálními pracovníky a klienty, mezi jednotlivými klienty, mezi skupinami klientů, mezi skupinou klientů a zbytkem populace, mezi systémem (tedy institucí nebo zaměstnavatele a sociálními pracovníky) a mezi odlišnými skupinami odborníků.

Podle Matouška (2003b, s. 42) lze konstatovat, že se etické kodexy zabývají těmito náměty: uznáváním jedinečné hodnoty a důstojnosti každého člověka, podporou sebeurčení klienta a sociální spravedlnosti a profesní integritou.

Pokud by sociální pracovníci nejednali podle hodnot, které jsou uvedeny v etickém kodexu, vystavovali by se nebezpečí, že by se jejich práce stala pouze technickou a materiální (Banks, 1998, s. 230). Banksová vyzdvihuje hodnoty a orientaci v nich jako nezbytnou kompetenci sociálních pracovníků. Poukazuje na to, že sociální pracovník by neměl jen dodržovat různá pravidla a směrnice, ale neměl by mu chybět ani lidský rozměr, a to lidská hodnotová orientace jako taková.

4.3 Hodnoty v sociální práci

Etický kodex sociálních pracovníků je založen na hodnotách sociální práce. Tyto hodnoty představují rovnost všech lidských bytostí, jejich hodnotu a důstojnost. Klimeková (2005, s. 18) definuje pojem hodnota jako: „vrcholné stupně mravní dokonalosti, ke kterým se člověk svým zaměřením a činnostmi snaží přiblížit a naplnit je.“ Nakonečný (2009, s. 418) uvádí: „hodnoty jsou zcela zásadní a svět člověka je především světem hodnot.“ Matoušek (2003b, s. 77) říká: „hodnota je to, co daná společnost, skupina nebo jednotlivec považuje za žádoucí, vhodné a dobré – o co usiluje.“ Podle Nečasové představují hodnoty: „normativní standardy, které mají vliv na naše rozhodnutí pro jednu z možných alternativ jednání“ (Matoušek, 2003a, s. 22).

Hodnotová orientace může být v každé kultuře a době jiná. Pro každého z nás mohou hodnoty představovat něco jiného a můžeme mít i jinak postavený žebříček hodnot. Nicméně hodnoty jako takové mohou v zásadní míře ovlivňovat i rozhodování sociálního pracovníka při práci s klientem. Hodnoty jsou důležité a mohou poskytovat i určité východisko při řešení etických dilemat.

V 70. letech 20. století Butrymová (1976, s. 47) popsala, tři hlavní principy sociální práce, které považuje za základní jádro profese sociální práce. Definiuje hodnoty profese sociální práce, kdy hovoří o respektu ke klientovi, víře ve společenskou povahu každého člověka, který je v tomto pojetí chápán jako jedinečná bytost, která je ovšem závislá na ostatních lidských tvorech, a víra, že každý člověk se může změnit a sebezdokonalovat.

Definice hodnot a jejich významu není vyčerpávající. Nicméně pro potřeby této práce, dle mého názoru dostačující. Jakými hodnotami se tedy má sociální pracovník řídit ve vztahu ke svým klientům? Banksová (1998, s. 229) uvádí, že sociální pracovník by měl být profesionálním průvodcem etiky a hodnot. Rovněž tvrdí, že existují různé typy morálky, které mohou být použity v různých souvislostech. Musí však být bráná v potaz existence univerzální odborné etiky, jako jednotné iniciativy. Hodnoty, které jsou popsány v etickém kodexu sociálních pracovníků jsou jasnou cestou k praktickému naplňování výkonu sociální práce.

Nelze hovořit o hodnotách v sociální práci bez zmínky o katolickém knězi Felixi Biestekovi, který se zamýšlel nad etickými principy pro efektivní práci. Definoval sedm princů, které jsou důležité pro dobrý vztah mezi sociálním pracovníkem a jeho klientem. Jedná se o tyto principy: individualizace, která představuje pro sociálního pracovníka rovný a individuální přístup ke svým klientům. Sociální pracovník tedy uznává osobnost každého člověka. Představuje pro něho jedinečnou bytost, která má své vlastní osobnostní kvality.

Dalším principem je vyjadřování pocitů, kdy klient vyjadřuje před sociálním pracovníkem svoje pocity včetně pocitů negativních.

Třetím principem je empatie, kdy se má sociální pracovník vcítit do pocitů svých klientů. Čtvrtým principem je akceptace klienta. Sociální pracovník ho bere takového jaký je, a to se všemi jeho pozitivními i negativními vlastnostmi.

Pátým principem je samotný nehodnotící postoj, kdy sociální pracovník zaujímá ke klientovi nehodnotící postoj. Přijímá ho takového, jaký je. Nedává mu zakusit pocit viny. Nehodnotí jeho osobnost, ale jeho jednání, pokud to považuje za důležité pro práci s ním.

Šestým principem je sebeurčení, kdy v tomto podání má klient právo vlastní volby. Sociální pracovník respektuje rozhodnutí, které klient činí. Posledním principem je diskrétnost. Sociální pracovník nevynáší informace, které od klienta obdržel (Biestik, 1957, s. 17).

V dnešní době není možné se tímto principem řídit absolutně. Je třeba postupovat tak, aby naplňování tohoto principu nebylo v rozporu se zákonem. Na tomto místě uvádím i ohlašovací povinnost, kterou má sociální pracovník vůči Policii České republiky. Sociální pracovník by měl klienta v tomto duchu i pravdivě informovat, aby se v dalším kontaktu vyhnul negativním reakcím ze strany samotného klienta. V praxi sociální práce vidím uplatňování tohoto principu jako značně dilematické.

Jiný pohled na základní hodnoty nabízí Clark (2000, podle Matoušek, 2003a, s. 384), který popisuje pravidla pro dobrou praxi jako: respektování klienta, upřímnost, otevřenost, důvěryhodnost, vzdělanost a dovednost pracovníka. Vyzdvihuje pečlivost a ochotu, účinnost a užitečnost, legitimitu, spolupráci a odpovědnost, autoritu a váženost.

4.4 Charakteristika etických dilemat

„Etika se snaží objasnit principy a hlediska, která vedou člověka k odpovědnému jednání“ (Nečasová, 2001, s. 12). Etické dilema je možné definovat jako: „nutnost volby mezi dvěma stejně nepříjemnými nebo navzájem se vylučujícími možnostmi“ (Rejman, 1966, s. 75). Hartl a Hartlová (2000, s. 114) formulují dilema také jako: „volbu mezi dvěma stejně přijatelnými možnostmi.“

Podle Banksové (2003, s. 13-14) vznikají etická dilemata v případě, že je sociální pracovník nucen čelit obtížné volbě mezi dvěma nebo více alternativami jednání. Je zapotřebí dávat pozor, aby takové jednání neznamenalo i porušení některých etických principů nebo nezpůsobilo další možnou škodu.

Banksová (1995, s. 154-162) rozlišuje etická dilemata rovněž podle odborných zkušeností sociálních pracovníků, kdy podle jejího názoru řeší jiná etická dilemata zkušenější sociální pracovníci a jiná zase nově příchozí sociální pracovníci.

Etické dilema se může objevit v situacích, kdy sociální pracovník stojí před výběrem ze dvou či více alternativních možností rozhodnutí, které podle Nečasové (2001, s. 6) „představují konflikt morálních principů.“

Nečasová (2001, s. 7) uvádí, že „záleží na osobnosti sociálního pracovníka – jak vnímá situaci, jak je zkušený v morálním rozhodování a jaká je jeho osobní hierarchie hodnot.“

Podle Nečasové (2001, s. 7) existují tři zásadní okruhy, ve kterých dochází k etickým dilematům. První oblast se týká práv a kvality života jedinců. Druhý okruh se týká obecného blaha. A poslední se věnuje nerovnoprávnosti a strukturálnímu útlaku.

Proces vzniku etických dilemat probíhá podle Nečasové a Musila (2008, s. 88-89) ve čtyřech fázích, které na sebe navazují. V první fázi se pracovníci střetávají s nesourodými pracovními podmínkami, a to velkým počtem klientů a časovými možnostmi a kapacitou jednotlivých pracovníků.

Ve druhé fázi se sociální pracovníci dostávají do kolize dvou odlišných očekávání. Sociální pracovníci si jsou jisti, že mají pro své klienty udělat „vše potřebné,“ ale zaměřují se v rámci své práce jen na to „hlavní“.

Třetí fáze pro sociální pracovníky představuje takové konflikty a situace, ve kterých si sociální pracovníci uvědomují morální povahu takové dilematické situace.

Čtvrtá fáze hovoří o tom, že sociální pracovníci se nezabývají dilematy, která nevnímají jako jejich osobní odpovědnost. Pokud však cítí odpovědnost za provedení volby, vyvstane před nimi „neodbytné dilema.“ Takový pocit souvisí s nezdolností, s níž sociální pracovníci prosazují vlastní morální ideály.

Etickými dilematy se zabývá mnoho dalších autorů. Jinek a Křišťan (2001, s. 125-132) dělí etická dilemata na: každodenní, která se týkají každodenního rozhodování, vývojová, která jsou výsledkem protichůdných sil v sociální práci, formalizovaná, která se věnují srovnáním myšlení a cvičení soudnosti a rovněž morálními nebo-li existenciálními dilematy, které již nejsou řešitelná.

Vývojovým dilematům v sociální práci se také věnuje Matoušek (2001, s. 182-192), který předkládá tato dilemata: formalizace, nebo deformalizace, profesionalizace, nebo deprofesionalizace, normativnost, nebo nenormativnost, pomoc, nebo sociální kontrola, polyvalence, nebo specializace a sociální práce jako věda, nebo umění.

Kdežto Nedělníková (2007, s. 40-41) dělí etická dilemata do čtyř kategorií, a to rozhodování mezi několika protichůdnými cíli, dilemata pomáhajícího vztahu, dilemata volby způsobu řešení a dilemata vycházející z osobnostních a odborných kvalit.

Levická popisuje tato dilemata: svobodné rozhodování versus, respektování etického kodexu, individuální přístup ke klientovi versus stejné zacházení se všemi klienty, hodnotit, nebo nehodnotit, mlčenlivost, nebo hlásit informace a etická dilemata jako praktický problém v praxi sociálních pracovníků versus teorie (Kappl, Smutek, Truhlářová, 2010, s. 19-22).

Musil (2004, s. 38-39) nejprve rozlišuje etická dilemata na zjevná a latentní. Zjevná dilemata vyvstávají před sociálními pracovníky v okamžiku, kdy je jejich pracovní podmínky přinutí, aby okamžitě volili mezi dvěma neslučitelnými možnostmi. Na druhou stranu latentní dilemata vznikají tak, že skončí okolnosti, kdy sociální pracovníci byli postaveni před nepříjemnou volbu. Vlivem oslabujícího řešení, ustoupí naléhavost takového řešení do ústraní, zjevné dilema se tak přemění na latentní (Musil, 2004, s. 38). Dále identifikoval všední etická dilemata řadových sociálních pracovníků a strategická etická dilemata sociálních pracovníků, která se vyskytují v každodenní praxi sociálních pracovníků.

Podle Musila se tedy sociální pracovníci nejčastěji setkávají při výkonu své práce s dilematy mezi komplexními a zjednodušenými cíli, množstvím klientů a kvalitou poskytovaných služeb, stejným postojem ke všem klientům a zvýhodněním některých z nich, jednostranností a symetrií ve vztazích s klienty, procedurálním a situačním přístupem k nesnáším klientům, poskytováním materiální a nemateriální pomoci a úsilím zasáhnout v pravou chvíli a pochybnost, kdy by takový zásah mohl být ještě předčasný (Musil, 2004, s. 61).

Etické dilema mezi komplexními a zjednodušenými cíli souvisí s nejasnými a nejednoznačnými cíli sociální práce. Tyto cíle jsou definovány příliš vágně bez vymezení transparentních záměrů. Sociální pracovník si musí konkretizovat cíle podle svých představ a konceptů. Individuální pojetí cílů služeb sociální práce může nicméně přispívat k prostému zjednodušení systému a může být v naprostém kontrastu s tím, co od něho veřejnost předpokládá (Musil, 2006, s. 22-27).

Etická dilemata zabývající se množstvím klientů nebo kvalitou poskytovaných služeb představuje stav, kdy jsou sociální pracovníci časově velmi vytíženi a velmi často pracují s nedobrovolnými klienty. Jsou rovněž nuceni při realizaci své práce dodržovat jednak platnou legislativu a zároveň musí mít korektní vztahy se svým zaměstnavatelem, vedoucím, kolegy, uživateli služeb a dalšími subjekty. Takový sociální pracovník se ocitá před rozhodnutím, kdy, komu a v jaké kvalitě může určitou službu nabídnout. Čemu dát přednost, zda kvalitě služby, nebo danou službu nabídnout více klientům? (Musil, 2006, s. 38-42).

Kdežto neutralismus versus favoritismus představuje střet mezi nezaujatým postojem ke klientům a rozlišením klientů podle jejich vlastností, které jsou jim na základě předsudků připisovány (Musil, 2004, s. 77). Na sociální pracovníky mají předsudky určitý vliv, kdy jsou jim někteří klienti sympatičtí více a jiní méně, kdy na základě těchto skutečností po té rozhodují o sociální potřebnosti klienta. Jedná se tedy ze strany sociálních pracovníků o nerovný přístup na místě, kde je očekáván neutrální přístup ke všem klientům. (Musil, 2004, s. 81).

Jednostranný anebo symetrický vztah ke klientovi v sociální práci znamená, že sociální pracovníci opakovaně řeší složitou otázku, a to řídit klienty podle svých představ, nebo je uznávat jako svébytné partnery (Musil, 2004, s. 90).

Další etické dilema - procedurální, nebo situační přístup, si všímá toho, jaké stanovisko zaujmají sociální pracovníci při řešení potíží svých klientů. Musil popisuje dvě možnosti, a to sociální pracovník řeší nesnáze klienta podle předem jasně stanoveného scénáře, což nazývá procedurálním přístupem anebo upřednostňuje individuální řešení tak, aby korespondovalo s vlastními faktory klientova života (Musil, 2004, s. 111).

Laan (1998, s. 23-27) popisuje materiální a nemateriální pomoc tak: „sociální pracovníci jsou někdy okolnostmi nuceni mezi nimi obtížně volit.“ Také upozorňuje na to, že sociální pracovníci neumí mnohdy zprostředkovat svým klientům účinnou pomoc - vztah a propojení mezi nemateriální a materiální pomocí (Laan, 1998, s. 17).

Podle Musila (2004, s. 130) je materiální pomoc směřována k okamžité podpoře klienta a snaží se vyhovět jeho aktuálním požadavkům. Na druhou stranu nemateriální pomoc je dlouhodobějšího rázu. Cílem je, aby se klient naučil samostatnosti a byl schopen zvládat nebo vylepšit si svou životní situaci vlastními silami.

Součástí profese sociálního pracovníka je i dilema, které osobně považují za nejvíce aktuální a problematické zároveň, a to, kdy zasáhnout do případu klienta a kdy ještě není tento zásah nutný? Toto rozhodování nebývá při výkonu sociální práce vůbec ojedinělé.

Laan (1998, s. 119-122) tvrdí, že „sociální pracovníci se běžně pohybují na pomyslné kladině, ze které mohou snadno spadnout, aby se na ní udrželi, musejí se vyvarovat při řešení případů dvou základních chyb. Nesmí jednat na základě falešného poplachu a zasáhnout nesprávně a nesmí se však ani dopustit nedbalosti a nesprávně nezasáhnout.“

Najít rovnováhu mezi tím, kdy zasahovat a kdy ještě ne, pokládám za největší „umění“ a vysokou míru profesionality orgánu sociálně-právně ochrany dětí. V případě odebrání dítěte z rodiny bez relevantních důvodů, kdy nakonec dojde i k opětovnému návratu do rodiny samotné, představuje pro odebrané dítě vážné psychosociální poškození. Rodina odebraného dítěte začne vnímat konkrétního sociálního pracovníka pouze jako represivní složku státu. Velice těžko se po té navazuje vztah spolupráce a důvěry v sociálního pracovníka.

Je zapotřebí vždy zvážit všechny okolnosti a faktory, které vedou sociálního pracovníka k takto krajnímu zásahu. Je nutné zapojit do řešení problémů co nejvíce subjektů tak, aby se předešlo zbytečné intervenci ze strany státu do rodinného systému.

Musil dále definuje také strategická dilemata, která v rámci své činnosti sociální pracovníci řeší, a to veřejný respektive dílčí zájem, bezprostřední respektive zprostředkovaná východiska volby cílů, řešení případu respektive změna poměrů ve společnosti a změna klienta respektive změna prostředí. Při popisu strategických dilemat vychází z předpokladu, že „strategie řadových pracovníků jsou neopomenutelným prvkem strategie celé organizace a jsou do značné míry předurčeny tím, jak řadoví pracovníci řeší všední dilemata své práce s klienty“ (Musil, 2004, s. 149-163).

PRAKTICKÁ ČÁST

5 Metodika výzkumu

V praktické části se pokusím na základě teoretických konceptů a vlastního výzkumného šetření, seznámit čtenáře s metodologií, rozbořem a vyložením dat kvalitativního výzkumu. K této interpretaci dat budu využívat záznamy kódování, a to axiálního i selektivního, které budou vycházet z rozhovorů pracovníků OSPOD. I přesto, že budu používat postupy kódování, které využívá hlavně zakotvená teorie, není tento výzkum koncipován přímo podle ní. Cílem zakotvené teorie je teorii vytvořit. Já si takové ambice nekladu. Mým centrálním cílem je snaha zprostředkovat čtenářům hlubší porozumění a vhled do situací, které sami nezažili. Více se k výzkumnému cíli vyjadřuji v níže uvedené podkapitole.

5.1 Metoda a strategie

Strauss a Corbinová (1999, s. 10) uvádějí, že „kvalitativním výzkumem se rozumí jakýkoliv výzkum, jehož výsledků se nedosahuje prostřednictvím statistických procedur nebo jiných způsobů kvantifikace. Může to být výzkum týkající se života lidí, příběhů, chování, ale také chodu organizací, společenských hnutí nebo vzájemných vztahů.“ Chráska (1994, s. 5) tvrdí, že „při kvalitativním přístupu jde spíše o charakteristiku jedinečnosti různorodých prvků.“ Strauss a Corbinová (1999, s. 45) konstatují, že „kvalitativní metody se užívají k odhalení a porozumění tomu, co je podstatou jevů, o nichž toho ještě moc nevíme. Mohou být také použity k získání nových a neotřelých názorů na jevy, o nichž už něco víme.“

Miovský (2006, s. 36) tvrdí, že právě pro zkoumání etických hodnot je ideální zvolit kvalitativní výzkum, jehož nástroje mohou poskytnout: „potřebnou hloubku a jemnost, aby výsledek byl skutečně validní a použitelný.“

Domnívám se, že právě strategie kvalitativního výzkumu mi může pomoci detailněji popsat všechny aspekty, které ovlivňují pracovníky OSPOD v případě, že stojí před rozhodnutím, kdy a za jakých okolností mají odejmout dítě z rodiny.

Podle Gavory (2000, s. 32) je: „hlavním cílem kvalitativního výzkumu porozumět člověku, tedy především chápat jeho vlastní hlediska – jak on vidí věci a posuzuje jednání. Podle zásad kvalitativního výzkumu je každý člověk anebo skupina lidí jedinečná. Má vlastnosti, kterými se podstatně liší od jiného člověka nebo skupin. Má se zkoumat hlavně holisticky, vcelku.“

Pelikán (2007, s. 73) poukazuje na důležitost stanovení výzkumného cíle. Výzkumný cíl má především odpovědět na otázku, proč je samotný výzkum realizován. Výzkumným cílem v mém případě je snaha zachytit subjektivní zkušenost velmi malé skupiny pracovníků OSPOD s tím jak jsou si schopni poradit se situacemi, které přinášejí etická dilemata při práci s multiproblémovou rodinnou ve fázi reálného rizika odebrání dítěte.

Mým výzkumným cílem bylo navázat na teoretické koncepty představené v prvních čtyřech kapitolách a zároveň dosáhnout nejenom popisu, ale rovněž hlubšího pochopení a náhledu na situace, které ovlivňují řešení etických dilemat této konkrétní skupiny sociálních pracovníků.

5.2 Výzkumná otázka

Dalším důležitým prvkem je vymezení výzkumné otázky. Podle Hendla (1999, s. 145) to znamená, že si musíme položit ústřední otázku tak, abychom dosáhli cíle. Musíme se zabývat i zdroji, ze kterých budeme čerpat. Na základě otázky se volí i technika výzkumu. Dále přemýšlíme jakým způsobem budeme data získávat, shromažďovat a jak je budeme následně zpracovávat. Já jsem si zvolila tuto výzkumnou otázku, a to **jak řeší pracovníci OSPOD situace přinášející etická dilemata při práci s multiproblémovou rodinnou ve fázi reálného rizika odebrání dítěte**. Forma výzkumné otázky musí tedy zákonitě uznávat i určený diskurz výzkumu.

5.3 Diskurz výzkumu

Podle Dismana (2005, s. 285) je kvalitativní výzkum: „nenumerické šetření, jehož cílem je pochopit význam získaných informací.“ Toto potvrzují i Strauss a Corbinová (1999, s. 10), pro které je kvalitativní výzkum, výzkumem: „jehož výsledků se nedosahuje pomocí použití statistických metod a jiných druhů kvantifikace.“

I přes nevýhody kvalitativního výzkumu jako jsou podle Hendla (1999, s. 53): nezobecnitelnost na populaci v jiném prostředí, stanovování kvantitativních predikcí, testování hypotéz, časové náročnosti při sběru dat a v neposlední řadě snadná ovlivnitelnost výzkumníka jeho osobními preferencemi, kdy se takovému výzkumníkovi vytýká také to, že do výzkumu promítá svoje subjektivní pocity, jsem se rozhodla pro kvalitativní výzkum, kdy výhody, alespoň pro mé zvolené téma, převažují nad negativy.

Hendl (1999, s. 53) uvádí: „výhrady proti kvalitativnímu výzkumu jsou vyváženy jeho jinými vlastnostmi. Navíc to, co kvantitativní výzkumníci kritizují, je vlastně v mnoha případech přednost. Výzkumný proces je vždy kompromisem a vyvažováním nedostatků a výhod. Výhodou kvalitativního přístupu je získání hloubkového popisu případů. Nezůstáváme na jejich povrchu, provádíme podrobnou komparaci případů, sledujeme jejich vývoj a zkoumáme příslušné procesy. Citlivě zohledňujeme působení kontextu, lokální situaci a podmínky.“

Již jedenáctým rokem sama pracuji na odboru sociálních věcí, úseku sociálně-právní ochrany dětí. Nejsem tedy tím cizincem, kterého popisuje ve své knize Disman, který přichází do terénu, o kterém nic neví a je tedy nově příchozím, bez minulosti (Disman, 2002, s. 328).

Mám obdobné problémy a nesnáze při práci s multiproblémovou rodinou jako moji kolegové. Jsem sama postavena do určitých situacích přinášející etická dilemata a po té přemýšlím, co s tím a jak se správně rozhodnout v souladu se svým svědomím a dostupnou legislativou.

To, že pracuji ve stejném oboru jako participanti mi může v jistém smyslu pomoci, a to jak se získáváním participantů pro můj výzkum, tak i při porozumění obsahu jejich výpovědí a následné interpretaci dat. Takovou znalost definují Strauss a Corbinová (1999, s. 27) jako: „schopnost vzhledu, schopnost dát údajům význam, porozumět a oddělit souvisejícího od nesouvisejícího.“

5.4 Technika sběru dat

Jako techniku sběru dat jsem si vybrala rozhovor (interview). Gavora (2000, s. 110) definuje interview jako mezilidský kontakt, nejčastěji tváří v tvář. Úspěšnost takového interview závisí na dovednosti výzkumníka a jeho schopnosti navázat přátelský vztah s participanty.

Někteří autoři používají termín rozhovor místo interview a jiní považují tento pojem za moc široký. Pelikán (2007, s. 117-118) vymezuje rovněž jako Gavora pojem rozhovor a interview, kdy rozhovor je podle něho pouze volnou formou komunikace a interview je předem připravené, má strukturovaný postup se souborem promyšlených otázek.

Pro účely mého výzkumu jsem si zvolila polostrukturovaný rozhovor. Tento rozhovor je tedy do jisté míry řízený, má dopředu připravené soubory otázek, které sice musí být vyřčeny, ale jejich pořadí je možné měnit. Také se mohou v průběhu rozhovoru pokládat doplňující otázky.

Podle Pelikána (2007, s. 118) má takový rozhovor: „charakter motivačního a kontaktujícího rozhovoru, formu nezávazné komunikace, jejímž cílem je získat důvěru toho, s nímž chceme vést dále strukturovaný rozhovor.“ Za důležité se rovněž považuje vytvoření otevřené atmosféry, která je důležitá pro validitu výpovědí participantů.

Vzhledem k výše uvedenému jsem se rozhodla, že budu upřednostňovat svobodu participantů, která má následující výhody, a to dle Hendla (1999, s. 166), možnost vyzkoušet, jestli participanti otázkám dostatečně porozuměli. Takoví participanti také mohou otevřeně výzkumníkovi sdělit své zcela subjektivní názory a pohledy, samostatně navrhnout vztahy a souvislosti a upřesňovat konkrétní podmínky situace.

Jak zdůrazňuje i Miovský (2006, s. 73): „Nevnucujeme účastníkům výzkumu za každou cenu naši představu o tom, jak má výzkumná situace proběhnout, ale chápeme ji jako dialogickou, tj. spoluvytvářenou oběma stranami.“

K dispozici jsem již měla poznatky, které se opíraly o teoretické koncepty první části mé diplomové práce. Měla jsem již dopředu nastíněné základní okruhy včetně otázek, které jsem považovala za důležité a podstatné. Participantů však měli také možnost vyjádřit subjektivní názory a pohovořit tak o svých individuálních zkušenostech a situacích, které přináší etická dilemata, profese sociálního pracovníka na jejich pracovištích.

Každý rozhovor byl tedy do určité míry jiný. Každý participant věnoval pozornost tématům, které on sám považoval za zajímavé a důležité. Vynořovaly se tak i zcela nová témata.

V některých případech se participantů vyjadřovali až příliš úsporně, jindy odbočovali od tématu až do takové míry, že bylo tedy nutné je navracet zpět k původní struktuře, aby se pozornost upírala k mnou stanovené výzkumné otázce pro nasycení vynořujících se kategorií a subkategorií. Rozhovory byly zachyceny na diktafon a následně přepisovány pro další zpracování dat.

5.5 Teoretická východiska výzkumu – Konceptualizace

Hendl poukazuje na důležitost stanovení si konceptuálního rámce, tedy jakým směrem se bude výzkum ubírat a o jaké poznatky se budeme opírat. Konceptuální rámec stanovuje teorii předmětu, který chceme zkoumat. Proto je podstatná nejen vlastní zkušenost, ale i výsledky dosavadního výzkumu a existující teorie (Hendl, 1999, s. 145). Podle Hendla (1999, s. 33) představují koncepty, vědecké pojmy: „základní stavební prvky každé teorie.“ Koncept je abstrakcí reprezentující nějaký objekt, vlastnost objektu nebo nějaký fenomén. „Koncepty jsou kritickými prvky každé teorie, protože vymezují, na co se zaměříme. Pojmy, které se používají při každodenní komunikaci, mají mnohdy nejednoznačný obsah. Upřesnění a vyjasnění pojmů se dosahuje ve vědě definicí.“

Výzkumná otázka této diplomové práce je: Jak řeší pracovníci OSPOD situace přinášející etická dilemata při práci s multiproblémovou rodinnou ve fázi reálného rizika odebrání dítěte? Je zapotřebí, aby byly zřetelně definovány klíčové pojmy této otázky.

Slovo řešit v tomto kontextu je myšleno spíše v rovině prožívání. Nakonečný (1998, s. 31) definuje tento pojem jako: „souhrn procesů, jejichž příklady jsou myšlení, vcítění a představy.“

Pracovníci OSPOD jsou dle zákona takoví zaměstnanci, kteří zajišťují výkon sociálně-právní ochrany dětí nebo osoby, které jsou přímo tímto výkonem pověřeny, jak již bylo detailněji zmíněno ve druhé kapitole.

Pojem situace definoval W. I. Thomas (1923, podle Jandourek, 2003, s. 62) jako postup, kterým jednajíc připisuje smysl událostem. Lidé tak interpretují svět kolem sebe.

Pojem etické dilema vymezují jako: „nutnost volby mezi dvěma stejně nepříjemnými nebo navzájem se vylučujícími možnostmi“ (Rejman, 1966, s. 75).

Multiproblémová rodina je charakterizovaná jako rodina, která má více problémů současně, které procházejí řadou oblastí rodinného života (Kaplan, 1986, s. 1).

Odebrání dítěte je myšleno jako akt, kdy se realizuje výkon rozhodnutí na základě rozhodnutí soudu.

5.6 Výzkumný soubor

Pro účely kvalitativního výzkumu jsem si zvolila účelový výběr výzkumného souboru, to znamená: „postup, kdy cíleně vyhledáváme účastníky podle jejich určitých vlastností. Kritériem výběru je právě vybraná (určená) vlastnost (či projev této vlastnosti) nebo stav (např. příslušnost k určité sociální nebo jiné skupině). Znamená to, že na základě stanoveného kritéria cíleně vyhledáváme pouze ty jedince, kteří toto kritérium splňují a současně jsou ochotni se do výzkumu zapojit“ (Miovský, 2006, s. 135).

Kdežto Disman (2005, s. 112) definuje účelový výběr tak, že „záleží pouze na výzkumníkovi samotném, co by mělo být pozorováno.“ Rovněž poukazuje na důležitost definování populace, na kterou se výzkumný soubor vztahuje.

Já jsem si vymezila základní populaci jako „všichni pracovníci OSPOD při obecních úřadech obce s rozšířenou v okrese Brno-venkov.“ Výběrovým souborem je pro účely tohoto výzkumu 5 pracovníků OSPOD v okrese Brno-venkov, se kterými bylo v rámci rozhovoru hovořeno.

Záměrný výběr je podle Gavory (2000, s. 144) postaven na určení podstatných znaků členů základního souboru, aby vybrané osoby měly potřebné zkušenosti a vědomosti z daného prostředí.

Já jsem si stanovila tyto podstatné znaky, a to délku praxe na pracovní pozici referenta OSPOD, která je na této pracovní pozici vykonávána alespoň v délce 5 let. Dále asistence sociálního pracovníka OSPOD při výkonu rozhodnutí soudu, kdy byl reálně u toho, kdy se dítě z rodiny odebíralo.

Oslovila jsem 5 kolegů, se kterými byly uskutečněny rozhovory. Jednalo se o čtyři ženy a jednoho muže, který kromě částečného úvazku na úseku OSPOD, pracuje zároveň i na pozici vedoucího celého odboru sociálních věcí.

V okrese Brno-venkov vykonává agendu OSPOD 6 obecních úřadů obce s rozšířenou působností. 5 participantů představuje zastoupení 3 pracovišť ve výše uvedeném okrese.

K zachování anonymity jsem označila jednotlivé participanty začínajícími písmeny abecedy. Jeden participant má magisterské vzdělání, dva bakalářské a zbývající dva vyšší odborné vzdělání. Tři participanté pracují na pozici pracovníka OSPOD více jak 10 let a zbývající dva 6 let.

6 Průběh výzkumu

V této předposlední kapitole se budu věnovat nejen samotnému průběhu výzkumu a popisu důležitých mezníků, ale i etickým otázkám samotného výzkumu. Týká se to zejména etických pravidel při výzkumu, dodržování soukromí, souhlasu a v neposlední řadě emočnímu bezpečí.

6.1 Etika výzkumu

Téma diplomové práce, které jsem si zvolila, je mezi sociálními pracovníky vykonávající agendu na úseku sociálně právní ochrany dětí velmi diskutované, ale o to více citlivější. Každý z nich totiž někdy stál nebo stojí před dilematem, zda určitý úkon učinit, nebo neučinit a kdy již nastala „ta správná doba,“ např. kdy dítě odebrat?

Hendl (1999, s. 155) rovněž upozorňuje na zásady etického jednání při realizaci výzkumu, a to zejména na potřebu získat informovaný souhlas, kdy dotyčná osoba může být zařazena do studie, pouze pokud s tím souhlasí. Účastník výzkumu je předem informovaný o průběhu a okolnostech výzkumu. Protože jsem při realizaci rozhovorů s participanty pokládala i velmi citlivé otázky, požádala jsem všechny potencionální participanty o udělení souhlasu se zařazením do tohoto výzkumu a vše jim důkladně vysvětlila. Účastníkům bylo také vysvětleno, že nemusí se zařazením do tohoto konkrétního výzkumu souhlasit a mohou také kdykoliv svoji účast bez udání důvodů ukončit. Účastníkům byla také do jisté míry zajištěna anonymita, kdy jejich odpovědi jsou sice zveřejněny, ale jejich identita zůstává ostatním čtenářům utajena.

6.2 Popis samotného průběhu výzkumu

V průběhu léta 2013 byla dostudovaná potřebná literatura, kdy po přečtení odborné literatury, článků a zákonů byl vytvořen i dostatečný poznámkový aparát. Po té byly informace v srpnu roku 2013 přepsány do počítačové podoby. Na konci září roku 2013 byly dokončeny celé čtyři kapitoly teoretické části. Následně bylo osloveno 8 pracovníků OSPOD s žádostí o poskytnutí rozhovoru. Tři pracovníci rozhovor odmítli. Jeden z důvodu časové vytíženosti, druhý proto, že se nechtěl bavit o mnou zvoleném tématu a třetí proto, že nechtěl, aby byl rozhovor nahráván na záznamové zařízení.

Snažila jsem se předem zajistit vzhledem k probíranému tématu nejen adekvátní prostředí k rozhovoru, ale také emoční bezpečnost pro účastníky mého výzkumu. Rozhovory probíhaly na přání a po diskusi s participanty v pracovním prostředí. Přání komunikačních partnerů jsem respektovala. Vzhledem k tomu, že rozhovory probíhaly na třech pracovištích, bylo nutné se za komunikačními partnery také dopravit, což nebylo vždy úplně jednoduché.

Domnívám se, že jsem dala všem dostatečný prostor, aby mohli vyjádřit své emoce a prožitky. K jednotlivým tématům se přistupovalo až po té, co se participant natolik osmělil, že již ztratil stud a obavy.

První dva rozhovory trvaly zhruba 35-45 minut. Třetí až pátý průměrně okolo jedné hodiny. Ač jsem předpokládala, že sociální pracovníci OSPOD jsou, alespoň podle mých zkušeností, extroverti a nebude jim činit potíže mluvit otevřeně o své práci, byla jsem překvapena, že někteří z nich odpovídali v momentě, kdy bylo zapnuté nahrávací zařízení velmi stroze a úsporně. Snažila jsem se jim tedy poskytnout maximální prostor a čas, aby se otevřeli a zapomněli tak, že je rozhovor nahráván, proto byl rozhovor s některými komunikačními partnery zopakován, kdy už jsem si pouze opatřovala pracovní poznámky.

Problémem bylo také stanovení konkrétního data a hodiny, aby rozhovor mohl být s konkrétním participantem vůbec realizován. Pokud byl rozhovor domluvený dlouho dopředu, zpravidla se stalo něco natolik urgentního, že rozhovor nemohl být díky časové zaneprázdněnosti konkrétního pracovníka uskutečněn. Rozhovory se tedy neustále odkládaly.

Rozhovory probíhaly ve dvou etapách. Nejdříve byly zachyceny na diktafon a po té byly přepisovány do textového souboru. Samotná transkripce byla časově velmi náročná. Jen třetí rozhovor mi trval přepsat skoro 6 hodin. Po přepsání jsem zjistila, že je zapotřebí se s některými ještě setkat a doplnit jejich odpovědi, to už jsem tyto rozhovory nenahrávala na diktafon, ale vypracovala jsem si podrobné pracovní poznámky a zahrнула je po té do konkrétních přepisů. Rozhovory bylo potřeba komplexně přepsat kvůli vynoření kategorií a subkategorií.

7 Analýza a interpretace příslušných dat

7.1 Otevřené kódování

Strauss a Corbinová (1999, s. 43) uvádějí, že podstatou procesu kódování jsou dva analytické postupy, a to porovnávání a kladení otázek, proto dodávají těmto pojmům přesnost a specifčnost. V souvislosti s otevřeným kódováním se jedná o označování a kategorizaci pojmů pomocí pečlivého studia dat. Znamená to, že jsou data prostudována, porovnávána s ohledem na podobnost či rozdílnost sesbíraných údajů.

Kategorie jsou třídy pojmů, kdy se zjišťuje, zda nejsou náhodou podobné již jednou popsanému jevu či pojmu. Po té probíhá určení dimenzí a vlastností, a to kategorií a subkategorií (Strauss, Corbinová, 1999, s. 43).

7.1.1 Kategorie: „Multiproblémová rodina - její primární příčiny“

Kategorie „*Multiproblémová rodina a její primární příčiny*“ je sycena termíny, které prezentují rodinu jako nositelku nakumulovaných problémů, které jsou řešeny v rámci činností agendy OSPOD na obecných úřadech obce s rozšířenou působností, a to konkrétně pracovišti Brno-venkov. S touto rodinou, pracovníci OSPOD, dle svých výpovědí pracují velmi často a mají s takovou rodinou tedy osobní a intenzivní zkušenosti.

Kategorie „*Multiproblémová rodina a její primární příčiny*“ je sycena termíny: navršení více problémů současně (dimenze velmi častá), multiproblémová rodina (dimenze velmi problematická), alkohol (dimenze intenzivní), omamné a psychotropní látky (dimenze intenzivní), gambling (dimenze těžko řešitelná), psychiatrické onemocnění (dimenze těžko řešitelná), medikace (dimenze nedostatečná), násilí (dimenze problematická), týrání svěřené osoby (dimenze těžko řešitelná), domácí násilí (dimenze vážná).

Tato kategorie je navíc sycena dalšími třemi subkategoriemi, a to „*Multiproblémová rodina se závislostí aneb začarovaný kruh*“, „*Multiproblémová rodina s psychiatrickým onemocněním*“ a „*Multiproblémová rodina s prvky násilí*.“ Tyto tři subkategorie budou níže popsány.

A/1: „Já vnímám takovou rodinu jako rodinu, která má **více problémů současně** a neví, co si s nimi má počít.“

B/2: „Pro mě je to rodina, ve které se vyskytuje **více problémů na jednou** v oblastech finanční, výchovy, péče o děti, závislostí, domácího násilí apod.“

C/3: „Tak já bych řekl, že v naší práci, ačkoliv je to i tématem tohoto rozhovoru, by to určitě byla ta **multiproblémová rodina**, protože pokud se jedná o případy, kde je jenom jeden problém, tak ve většině případů pouze projde evidencí a vyřeší se sám. Taková rodina si svým vlastním mechanismem může sama pomoci.“

C/3: „Je to rodina, nad kterou musíme více přemýšlet, je tam více rizikových faktorů a to ten případ dělá složitým. Je to rodina, rodinný systém, ve kterém se objevují dlouhodobé, hluboké, **vícečetné** problémy.“

D/4: „Vychází to podle mě z toho, že v rodině **není jenom jeden problém**. Je zde více problémů...“

E/5: „Jedná se o rodinu, která má **více problémů**, které aktuálně nebo dlouhodobě řeším.“

7.1.1.1 Subkategorie: „Multiproblémová rodina se závislostí - začarovaný kruh“

Subkategorie „*Multiproblémová rodina se závislostí aneb začarovaný kruh*“ vychází z výpovědi participantů a jejich osobních zkušeností s multiproblémovou rodinou. Na tomto místě uvádějí i konkrétní příklady, které aktuálně řeší. Závislost tito participanté vnímají jako velmi častý a mnohdy těžko řešitelný problém, kdy rodiče svým závislostním chováním ovlivňují i svoje děti, které jsou tak touto závislostí přímo ohroženy v dalším příznivém a normálním vývoji.

Tato subkategorie je sycena pojmy: alkohol (dimenze velmi častá), gamblerství (dimenze složitá), drogy (dimenze obtížně řešitelná).

A/1: „Snad nejhorší je práce s rodinou, kde je nějaký rodič **na něčem závislý** to je prostě boj s větrnými mlýny. Většinou se to táhne i několik let a nakonec to stejně dospěje do bodu, kdy se dítě z rodiny odebere, pokud je ta závislost však víc, co...už pro toho jedince nezvladatelná.“

B/2: „Za nezávažnější považuji obecně **alkoholismus** a takové ty závislosti na čemkoliv. Já mám velkou početnou skupinu matek závislých hlavně na alkoholu a **pervitinu**. S těmi se potom moc špatně pracuje. Testovat je nemůžete, jenom když jsou prokazatelně pod vlivem, že. Ani tak to nepoznáte, k jedné takové ženě jsem chodila domů 4 měsíce a nebýt výjezdu v pohotovosti, kdy jí kolegyně nachytala doma, a i když z ní chlast necítila, zavolala policii a měla tři promile. Pila vodku a ta cítit holt není. Doma malý kojeneček, ani nechci pomyslet, jak to dítě mohlo dopadnout. Takže pití alkoholu a užívání **drog**. Taková matka se k nám dostane, pokud je řidička auta, po testu od policie, teda pozitivního testu.“

C/3: „Pro mě je nezávažnější to, co se dá, dle mých individuálních zkušeností nejhůře měnit, a to jsou charakterové vlastnosti - často na hranici poruch osobnosti, až to může jít do nějakých patologií, návyky a zlovyky, které přecházejí do **závislostí** a to je podle mě gró toho, že už potom všechny další problémy jsou sekundární.“

D/4: „...Začíná potom takový začarovaný kruh, kdy třeba **alkoholismus** způsobí to, že třeba ty rodiče ztratí díky pití alkoholu tu práci, potom se dostanou do špatné finanční situace, hrozí jim vystěhování z bytu, o který také můžou přijít a potom si začnou brát půjčky a mají dluhy. Jak jsem již řekla a potom se ty problémy točí pořád do kolečka, **alkohol**, dluhy a problémy.“

D/4: „Rozhodně závislosti jakéhokoliv druhu jako alkohol, o tom, už jsem mluvila, taky drogy. A vlastně teď mě napadá i gamblerství, které je taky velmi rizikové, protože člověk si díky **závislosti** pořád půjčuje peníze a nejenom půjčuje, potom mu už vlastně nezáleží odkud ty peníze má. Nejrizikovější jsou podle mě ty **závislosti**, od nich se potom odvíjí ta celková situace rodiny dál.“

D/4: „Taková lidé přijdou díky své **závislosti** o zaměstnání, protože díky té své závislosti potom nejsou schopni pravidelně docházet do práce, ztrácí ty návyky a pak už se to veze, kdy se takové soužití v rodině potom projevuje na kvalitě života těch děcek.“

D/4: „Už jsem se o tom bavila před chvílí jsou to **různé typy závislosti**, kdy obecně rodiče nejsou schopni své závislosti odolat ani na úkor dítěte. Jakákoliv závislost, která přesahuje hranici normálu, **drogy, alkohol, gamblerství**. Na to se často zapomíná, ale je to hit dnešní doby, kdy takový člověk tráví hodiny mimo domov, vytváří si dluhy, bere si bezmyšlenkovitě půjčky.“

E/5: „No, tak já si myslím, že největší rizikové jevy v takových rodinách jsou obecně **závislosti**, a to na **alkoholu** nebo **drogách**, protože tady těžko vidíš nějaký výsledek. Aktuálně řeším takovou to rodinu. Jedná se o závislost matky na alkoholu, která má dvě děti, jedno je zletilé a druhé je nezletilé. Je to náročné v tom, že situace se neustále opakuje.“

7.1.1.2 Subkategorie: „ Multiproblémová rodina s psychiatrickým onemocněním“

Tato subkategorie je vztažena opět k výpovědím sociálních pracovníků na úseku OSPOD, kteří s takovými rodinami pracují. Tito konkrétní pracovníci mají v evidenci zejména psychiatricky nemocné matky. Pracovníci OSPOD poukazují na to, že pokud se takto nemocná žena neléčí, zasahuje to nejen ji samotnou, ale i její partnery a děti a rovněž její široké okolí. Participanti tak považují za nutné dobrou spolupráci takto nemocného člověka s jeho psychiatrem. Pokud tomu tak není, dá se obecně říci, že takový člověk neplní řádně svou rodičovskou odpovědnost.

Tato subkategorie je sycena termíny: nemoc rodiče (dimenze velmi vážná), spolupráce s lékařem (dimenze velmi nutná), spolupráce s OSPOD (dimenze velmi složitá).

A/1: „**Práce na houby** je taky s rodinami, kde je například **matka psychiatrický pacient**, takových máme několik. Zajímavé je, když o tom přemýšlím, že se to týká matek, otce žádného neznám, ale možná je to tím, že to jenom nevím, že nám to nikdo „nedonesl.“ Jo, abych se k tomu vrátila, tak to je špatný, dobrá varianta je, pokud taková matka má nadhled nad nemocí, je medikovaná, dochází **pravidelně ke svému lékaři** a pokud už nemůže jinak, tak se jde sama léčit do nemocnice. Ale upřímně takový případ znám jeden. Spíš řeším ty, kde se taková máma neléčí, ohrožuje svojí nemocí nejen sebe, ale především to nebohé dítě, kdy mi jedna holčička vyprávěla, že musela hodiny koukat do zdi, protože ji to matka poručila. Také ji zamykala doma, dítě nemohlo nikam chodit, protože matka tvrdila, že je to nebezpečné, izolovala ji tak od ostatních dětí až sama onemocněla určitou sociální fóbií.“

B/2: „Hlavní skupinou, ač nevím čím jsem si to zasloužila jsou nyní **v mé evidenci** nemocné matky. Jako nemocné tím, že mají **schizofrenii** nebo jinou **psychiatrem** stanovenou diagnózu. Teď zrovna řeším případ paní, která má 10leté dítě a ač je zaléčená, dcera už u ní být nechce, matka ve svých stavech, kdy byla na tom fakt dost špatně...dítě tak psychicky vynervovala, že dcera taky potom v průběhu hospitalizace matky v léčebně, kdy byla u otce, poznala normální prostředí, zázemí....no, jako otec jí vedl k samostatnosti, že holka už tam být nechce. Matka je závislá na výživném otce na dceru, takže bojuje a chce holku zpátky, ta, když mámu nyní vidí tak začne křičet a utíká před ní.“

D/4: „Také psychiatrické onemocnění, v rodinách, kdy tato nemoc narušuje celou tu rodinu. Aktuálně **řeším** problém s **psychiatrickou matkou**, kdy ta díky své neléčené nemoci ohrožuje svým jednáním vývoj toho dítěte, aniž by si to sama uvědomovala.“

E/5: „Taky **psychiatrické nemoci rodičů** sem patří. Určitě, určitě, určitě...já jsem měla takovou rodinu. Matka byla psychicky nemocná a nezvládla tak řešit svoje, ani další problémy, tak...no, nakonec děti musely být umístěny do dětského domova, protože ta matka nebyla schopna plni jakoby ty základní rodičovské funkce.“

7.1.1.3 Subkategorie: „Multiproblémová rodina se znaky násilí“

Tato subkategorie je poslední větší významnou skupinou, kterou na svých pracovištích evidují, dle svých individuálních zkušeností, pracovníci OSPOD, se kterými bylo v rámci tohoto kvalitativního výzkumu hovořeno. Za velmi rizikový jev považují pracovníci OSPOD skutečnost, že dítě je přítomno u násilí v rodině, ať už ze strany jeho rodičů, kdy je samo obětí násilí nebo je nuceno násilí přihlížet. Násilník je podle výpovědi participantů hlavně muž, který se v takové rodině vyskytuje. Pracovníci OSPOD se o násilí v rodině nejčastěji dozvídají od Policie prostřednictvím systému SVI, tedy systému včasné intervence.

Tato subkategorie je sycena termíny, a to domácí násilí (dimenze těžko řešitelná), fyzické násilí na rodinných příslušnících (dimenze velmi intenzivní) psychické násilí na matce a dětech (dimenze častá).

A/1: „Další takovou velkou skupinou, bavíme se opravdu hodně, hodně obecně jsou takoví **rodiče**, mezi kterými dochází k **násilí**, takové ty běžné domácí fackovačky za přítomnosti dětí, za kterými vyjíždí policie a následně my. Nebo horší, kdy většinou otec je agresor a násilník a bije nejen matku, ale i děti.“

B/2: „Také sem patří i týrání dětí a vůbec **násilí** jako takový...ať už mezi **rodiči** nebo na dětech. To je vždycky smutný, buď rodiče tlučou děti, nebo se musejí dívat, jak se mlátí rodiče navzájem.“

C/3: „Jsou i situace, které se táhnout a jsou chronické. Například, pokud přijde matka, že **muž** pije a že **doma ji ještě bije** a opakovaně není ochotna to řešit rozlukou té domácnosti a muž to není ochoten přiznat, tvrdí, že nic takového se neděje apod.“

D/4: „Také pracuji s rodinami, kde dochází k **domácímu násilí**, není to až tak to fyzický násilí, ale spíše psychický, kdy jeden z rodičů upřednostňuje svoje ambice, svoje zájmy nad rodinou. A trpí tím především ty děti.“

E/5: „Ještě jsem se setkala ve své práci s rodinami, kde je nějaké násilí. V současné době řeším i takovou to rodinu, kde je otec pachatel a **domácí násilí** je jakoby pácháno z jeho strany na matce - jako na jeho ženě...“

7.1.2 Kategorie: „Situace z pohledu etické a emotivní náročnosti“

Kategorie „*Situace z pohledu etické a emotivní náročnosti*“ je sycena termíny, které poukazují na to, s jakými situacemi se pracovníci OSPOD na konkrétních pracovištích potýkají při své každodenní práci. Tato subkategorie se vztahuje k obecným situacím, které sociální pracovníci nejčastěji řeší. Týká se to zejména situací, které jsou náročné z ohledem na čas, kterého není nikdy dostatek. V popředí stojí rychlost rozhodování a nemožnost plánování určitých úkolů, neboť tito pracovníci nikdy dopředu neví, co se stane. Situace jsou pro tyto pracovníky také velmi emotivně náročné, hrají důležitou roli v jejich osobním a profesním prožívání.

Kategorie „*Situace z pohledu etické a emotivní náročnosti*“ je sycena termíny: čas (dimenze nedostatečná), rychlost (dimenze vysoká), stres (dimenze intenzivní).

Tato kategorie je členěna do dalších třech subkategorií, a to „*Dlouhodobé situace aneb už zase vy*“, „*Urgentní situace*“ a „*Zásah v pohotovosti aneb ve dvou se to lépe táhne*.“ Níže uvádím podrobněji rozepsané jednotlivé subkategorie.

7.1.2.1 Subkategorie: „Dlouhodobé situace aneb už zase vy“

Výše uvedená kategorie představuje takové situace, které se v evidenci pracovníků OSPOD soustavně opakují a jsou trvalejšího či dlouhodobějšího charakteru. Z pohledu participantů jsou po té takové situace vyčerpávající a náročnější, a to na psychiku pracovníků i na čas. Mnohdy se musí čekat. Je tedy nutné, dle výpovědí participantů, monitorovat rodinu delší čas než se přistoupí k razantnějšímu opatření.

Tato subkategorie je sycena termíny: dlouhodobost (dimenze častá), opakovanost (dimenze vysoká), nedostatek času (dimenze častá), stres (dimenze intenzivní).

A/1: „Například, když se jedná o **chronický** případ a dobře notoricky známý taky v širokém okolí. Jste teda i dost pod **tlakem** okolí, jako co budete dělat, kdy už to tak zvaně rozkopnete a tak...“

C/3: „Jsou i situace, které se táhnout a jsou **chronické**. Například, pokud přijde matka, že muž pije a že doma ji ještě bije a **opakovaně** není ochotna to řešit rozlukou té domácnosti a muž to není ochoten přiznat, tvrdí, že nic takového se neděje apod. Tak je to jenom o sledování té situace a **čekání** na to, až se ta situace vyhrotí.“

D/4: „Potom třeba situace, kdy mám v evidenci nějakou rodinu už **několik let** a je to **pořád dokola** a už se to tahá přes soudy.“

E/5: „Pokud mám případ, který vedu už **dlouho**. Je to na jednu stranu náročnější, obtížnější, ale na druhou stranu už se známe...“

7.1.2.2 Subkategorie: „Akutní případ“

Taková subkategorie v sobě zahrnuje případy, které na úseku OSPOD nesnesou odkladu. Musí se řešit přednostně. Mají znaky určité naléhavosti a urgentnosti, proto takové situace pracovníci OSPOD vnímají jako zatěžující a stresující.

Tato subkategorie je sycena termíny: rychlé rozhodování (dimenze častá) nemožnost plánování pracovních úkolů předem (dimenze velmi složitá), náhlost (dimenze častá) emoce (dimenze intenzivní a vysoká) a čas (dimenze nedostatečná).

A/1: „Jsou také situace **akutní**, kdy dítě spáchá nějaké provinění nebo čin jinak trestný a rodiče nemají dostatek peněz na advokáta, tak jim je státem přidělený a někdy to podle toho taky tak vypadá. Potom jsou rodiče, kteří mají peněz dostatek, dítě je slušně řečeno darebák a erudovaný advokát ho z toho dostane, to se vám chce potom i **brečet**, když se díváte do tváře oběti, která naopak je vláčena policií, soudy, znaleckými posudky jestli náhodou nelže, opětovně vyslychaná advokátními esy.“

B/2: „Taky jsou případy, kdy musím **všeho nechat** a letět, jako **jednat**. To už se **stresuju** a potom **vystresuju** nejen všechny u mě doma, kdy volám, že už domů jen tak brzo nedorazím, ale i kolegy v práci. Naštěstí jsme tam super tým a všichni si tak i pomáháme, nejsem na to řešení sama. Radím se se všemi i se šéfem. No, to jsou takové ty **rychlíky**, kdy se musím na základě dostupných informací i **rychle rozhodnout**.“

C/3: „Potom jsou taky **urgentní** situace, kdy však sedím v kanceláři a něco se děje. Na to se můžu **připravit**, důležité je **neraplovat**, **uklidnit se**, pročíst si alespoň trochu materiály ze spisu, seznámit se s ním v kostce, pokud případ není můj nechat si od člověka, který ho vede vše povyprávět.“

E/5: „Pokud mám **akutní případ** a budu mít na něho prostor a **dostatek času**, tak to pro mě nebude tak stresové, jako, když budu zavalena ostatními případy a tak...takže je to individuální, tak bych to řekla. Ale taky, když je něco **náhlého**, tak je to určitě **náročný**. Musím myslet na hodně věcí, abych něco neopomněla, abych dělala všechno tak, jak se má. Taky mám ještě většinou spoustu a hodně jiné naplánované práce, například šetření v rodinách nebo pohovory s klienty, a když je něco akutního, tak je to náročnější a potom jsem z toho **vyčerpaná**.“

7.1.2.3 Subkategorie: „Zásah v pohotovosti aneb ve dvou se to lépe táhne“

„*Zásah v pohotovosti aneb ve dvou se to lépe táhne*“ je taková subkategorie, které přiřkládají vážnost všichni komunikační partneři. Je tím myšleno, že se tohoto aktu přímo obávají, čekají od něho komplikovanost, avšak považují si dobrou kolegiální spolupráci nejen s kolegy na sociálním odboru, ale přímo očekávají i kvalitní součinnost místního obvodního oddělení Policie České republiky.

Tato subkategorie je sycena termíny: rychlost (dimenze vysoká), pohotovost (dimenze velmi komplikovaná), spolupráce s policií (dimenze velmi častá) kolegiální výpomoc (dimenze vysoká) a nepředvídatelnost (dimenze složitá).

A/1: „...když sloužíte týdenní **pohotovost** a máte výjezd, to je teda potom mazec. Většinou máte samozřejmě jiné plány, něco děláte, někde jste třeba s dítětem a všechno je jinak. V tu chvíli umístíte svoje vlastní dítě do péče třetí osoby ha, ha, ale vážně zavolat řidiči, který slouží s vámi, dostat se rychle k materiálům, na úřad, do budovy úřadu, rychle najít kód...to je samostatná kapitola,...dostat se **rychle** na místo, dobře vyhodnotit situaci, kontaktovat telefonem soudce, předtím vlastně ještě svého nadřízeného a říct mu, jak situaci vidíte a jak ji hodnotíte, a naštěstí je po ruce, vždy tak to u nás bylo, i druhý kolega, kterého ten případ je a s tím se radím a kolikrát i dojde, protože **ve dvou se to lépe táhne**. Jeden zajišťuje technické a materiální věci, například převoz apod. a druhý může telefonovat a vše koordinovat.“

B/2: „Pro mě je nejhorší situace, když mi zazvoní **pohotovostní** telefon, když mám zrovna já službu. To Ti řeknu, že se o mě pokouší infarkt, když slyším policajta, který mi hlásí, že se něco stalo.“

C/3: „...kdy vyjždím jako pracovník v **pohotovosti** a případ třeba vůbec neznám, protože patří některé z kolegyň. Musím jednat ve **velké rychlosti**, hrozí nebezpečí prodlení, do toho jedu do nějakého konfliktu, nevím, co mě čeká a spoléhám na to, že **všichni vědí, co mají dělat**, čemuž tak většinou ani není, a že všichni společnými silami budeme spolupracovat, bavím se o tom, když je situace natolik **urgentní**, že se bude dítě odebírat a je to zřejmé a evidentní.“

D/4: „Upřímně nejhorší možná varianta, myslím jako situaci, která může nastat v rámci mého povolání je výjezd v **pohotovosti**. Tak na to se **dopředu připravit** teda **nejde**. Nedej Bože, když je to ještě uprostřed noci, kdy člověk spí a neví, která bije. Tak v takových případech se musím spolehnout na sebe a zhodnotit svoje dosavadní zkušenosti a zachovat hlavně klid.“

E/5: „...to je vždycky **stresový**, protože nikdy **dopředu nevíš** k čemu jedeš, nebo jak se ta situace bude vyvíjet nebo jak se to bude dál řešit. Takoví případy jsou většinou ojedinělé. A v těchto případech jsem velice ráda, že můžeme jezdit i ve dvojicích, kde se s kolegyněmi domlouváme nebo se radíme, za to jsem teda hodně vděčná, za to, že se můžeme radit navzájem. Protože **člověk na to není sám**. Takhle neví, co, kdy má vyřídit, co zajistit nebo, co má všechno dělat v tom stresu, proto je důležitá kolegiální spolupráce, když jsou na takové situace dva, každý ví něco jiného a vzájemně se to potom všechno doplňuje.“

7.1.3 Kategorie: „Všechno souvisí se vším“

Tato kategorie je tvořena dalšími dvěma subkategoriemi, a to „*Výkonem rodičovské odpovědnosti*“ a „*Kompatibilitou orgánů aneb jak nám to jde dohromady*.“ Tato kategorie se snaží poukázat na to, že se nic neděje jenom tak, že to jak se starají rodiče o děti na jedné straně a součinnost všech pomáhajících složek na druhé straně, má velký význam pro pracovníky OSPOD při práci s multiproblémovou rodinou, a to v pozitivním či negativním smyslu.

Kategorie je tvořena termíny: rodiče (dimenze problematická), jejich děti (dimenze velmi častá), péče rodičů o děti (dimenze velmi problematická) a spolupráce s dalšími aktéry (dimenze intenzivní).

7.1.3.1 Subkategorie: „Výkon rodičovské odpovědnosti“

Subkategorie „*Výkon rodičovské odpovědnosti*“ je vztahovaná ke všem relevantním skutečnostem, kterým přiřkládali komunikační partneři velký význam při práci s multiproblémovou rodinou. Rodičovskou odpovědnost charakterizují pracovníci OSPOD jako celkovou péči o děti. Je tím myšlena převážně sanitární péče jako je zajištění stravy, hygienického standardu, dostatku oblečení, docházky do školy, trávení volného času a přijatelného životního standardu. Do výkonu rodičovské odpovědnosti pracovníci OSPOD řadí i určitou trestní bezúhonnost rodičů. Jako velmi rizikové vnímají pracovníci OSPOD závislostní jednání rodičů, které může dosahovat takové intenzity, že jim je nakonec dítě z péče, soudem odebráno.

Tato kategorie je sycena termíny: rodičovské kompetence (dimenze nízká) rizikové jevy ze strany rodičů (dimenze velmi častá) a základní potřeby dítěte (dimenze nedostatečná).

A/1: „...když nemají dostatečné **rodičovské kompetence** nebo se opakovaně dopouští **protiprávního jednání**, tak si to i sami přejí...nebo nemají dost odvahy to dítěti říct, tak se dělá jako, že si to nepřejou, protože my unese všechno.“

B/2: „...Když nemá dítě uspokojeny **základní životní potřeby**, jako dostatek jídla, oblečení. V bytě není teplo. Dítě je ponecháváno doma samotné **bez dozoru**. Také to záleží na věku dítěte. Pokud by bylo dítěti prokazatelně ublížováno ze strany pečujících osob.“

C/3: „My to máme v zákoně jasně napsáno, takže nefunguje ve všech zákonem stanovených **oblastech rodičovské odpovědnosti**. Bavíme se především o péči, kdy zajištění materiálního standardu je jedna část. Dbaní na psychickou, mravní a emocionální stránku života těch dětí, vytváření rodinného zázemí, znaky týkající se stýkání se s druhým rodičem a jejich podpory. Také péče o hygienu, zdravotní stav dítěte a jeho všestranný rozvoj.“

D/4: „Například **závislí rodiče** na pití alkoholu už nejsou schopni přijít ani na OSPOD ve střízlivém stavu, prostě nevystřízliví ani na hodinu nebo na dvě, tak je ta situace už naprosto vážná, kdy i to dítě může být ohroženo přímo na životě, tak to už považujeme za vážnou situaci, kdy už rodiče nejsou schopni **plnit rodičovskou zodpovědnost**.“

E/5: „To znamená taková ta **základní péče** jídlo, ošacení, docházka do školy (řádná), věnování se dětem ve volném čase nebo naplnění toho jejich dětského života.“

7.1.3.2 Subkategorie: „Kompatibilita orgánů a neb jak nám to jde dohromady“

Tato subkategorie je vztažena ke klíčovým aktérům, kteří s pracovníky OSPOD nejčastěji spolupracují. Pracovníci OSPOD oceňují kvalitní spolupráci s místním obvodním oddělení Policie ČR. Preferovali by lepší spolupráci se základními školami, které jsou v jejich správním obvodu. Dva participanty by uvítali lepší spolupráci s dětskými lékaři, kdy tito, podle jejich mínění, z obavy či strachu nesdělují relevantní informace tak, aby byla zajištěna vyšší informovanost a tím pádem i cílená práce na konkrétní rodinu. Jako podklad pro další šetření slouží těmto participantům i zprávy z obecních či městských úřadů. Mohou se tak dozvědět o rodině i informace z takzvané druhé ruky. Pracovníci OSPOD také navazují spolupráci s psychology, kdy tuto spolupráci detailněji nerozvádějí. Za důležité považují také názor dítěte či názory nejbližšího okolí, v tomto případě sousedů.

Subkategorie je tvořena termíny: spolupráce (dimenze velmi dobrá), obec (dimenze velmi častá), škola (dimenze častá), lékaři (dimenze nedostatečná) policie (dimenze kvalitní) a vyjádření dítěte (dimenze intenzivní).

A/1: „...**školy, obce, lékaře, pedagogické-psychologické poradny, střediska výchovné péče, ústavních zařízení** apod...“

A/1: „Podle mě je také důležité brát v potaz i zdroje neoficiální - například **sousedy** nebo **známé**...“

A/1: „Za důležité považuji dobrou spolupráci s klíčovými aktéry, jako je **vedení školy** a třídních učitelů, kteří mají o dítěti přehled, a to nejenom o jeho prospěchu a chování. Dále odvahu **lékařů** a dalších organizací, aby se nebáli písemně sdělovat podstatné informace, které napomohou dítě lépe ochránit například před negativním vlivem rodiny. Kromě dobré spolupráce se školou, lékaři, **obcí** a poradenskými zařízeními je důležitá i dobrá spolupráce s **místní policií**. Ti mají informace zase z jiného ranku. Dohromady se dá z informací složit takové puzzle.“

B/2: „Nejprve se snažím získat, co nejvíce informací...od **lékařů, školských zařízení, obce.**“

C/3: „Tohle je práce s pravděpodobností a asi nejdůležitější je skutečně, kdy sám z vlastní zkušeností vím, že to není o počtu papíru, které mám ve spise, když je potřeba realizovat nějaké nejzávažnější opatření, je tedy pro mě ne tak důležitý počet informačních zdrojů, jako jejich kvalita, a to do jaké míry mi potvrzují, to, co se v té rodině odehrává. Něco jiného jsou informační zdroje, listiny, zprávy protokoly, zprávy **psychologů, školy** apod., ale taky to, že to musí jakoby zapadat do sebe.“

D/4: „Samozřejmě vycházím taky podle věku dítěte. Nejdůležitější je podle mě ten **názor toho dítěte**, jak ono tu situaci vidí. Taky je důležitá zpráva z okolí. Myslím tím zprávu **obce**, jak ta vidí tu rodinu, jestli tam vidí nějaké nedostatky. Celkově taky zprávy jiných institucí, které OSPOD může vyzvat ke **spolupráci.**“

E/5: „Pohovory se všema zúčastněnými, obrázek či úsudek si udělám potom sama. Důležitou roli hraje i intuice, na tu já dám. Zprávy si žádám ze **škol, školek, lékařů** a z **obcí**. Taky někdy obcházím sousedy nebo kontaktuju nejbližší širokou rodinu – příbuzné. Horší je spolupráce například lékařů,...kdy já vnímám, že určitě všechno nefunguje tak, jak má. Dětské lékařky nejsou kolikrát schopny oznámit nějaké podezření, protože mají strach před právníky,...tak toto raději neoznámí,...a to se děje často, kdy neoznámí nějaké týrání nebo nějaký problém v rodině.“

E/5: „Také chybí informovat **školských zařízeních** - neznají metodiku nebo nevím, jestli mají potřebné informace o tom, co mají hlásit a jak mají postupovat, když je nějaký problém ve škole s dítětem.“

E/5: „Naopak kladně hodnotím spolupráci s **policíí**, kdy máme takové vztahy, jaké určitě nejsou všude. Všichni se známe, tykáme si pomáháme si při výjezdech v pohotovosti, nebo když máme v kanclu agresivního člověka a tak. “

7.1.4 Kategorie: „Pomoc je daleko“

Tato kategorie souvisí se sekundárními jevy, které se přímo vztahují k multiproblémové rodině. Pracovníci OSPOD uvádějí, že jim chybí potřebné a účinné nástroje, aby mohli konkrétním rodinám cíleně pomoci. Chybí městské či obecní byty. Sociální dávky nejsou dostatečné. Pracovníci OSPOD tak nemohou mnohdy dělat nic. Nemohou rodinám ani nabídnout nějaké adekvátní varianty k řešení. Občas rodině vypomohou věcnou dávkou, a to v podobě oblečení pro děti nebo poskytnutím odborného poradenství. Multiproblémová rodina není pracovníky OSPOD nutně definovaná jako chudá rodina. Špatná finanční situace v rodinách sice fakticky existuje, nicméně až jako druhotný, sekundární jev.

Hlavními tématy jsou: chudoba (dimenze velmi složitá), bytové problémy (dimenze velmi častá), nízká hygienická úroveň (dimenze problematická) a ztráta zaměstnání (dimenze častá).

A/1: „Po zrušení sociálního příplatku padlo mnoho rodin, které mám v evidenci do reálné **chudoby**. Navíc vlivem transformace dávek, které již nejsou v působnosti městských úřadů - nepatří pod sociální odbory, ale pod úřady práce, tak jim ani nemůžeme pomoci. Občas někomu poskytneme oblečení, ale na jídlo se dávky hmotné nouze užít nedají. Někdy jsou to žalostné obrázky, co děti z takových rodin konzumují, je to živoření...“

B/2: „No, ale třeba bych sem mohla dát i případy, kdy rodiče **přijdou o práci**, ale to prostě **všechno souvisí se vším**, máme v evidenci i hodně **chudý** rodiny, ale i bohatý. Kolikrát přijdete to rodiny, která se tváří jako hogo fogo a je tam takový binec...“

C/3: „U multiproblémové rodiny to není téma o **chudobě**. Nakonec o tom hovoří i nález ústavního soud. Není to o chudobě, taková rodina, která se drží v naší evidenci, podotýkám v naší, tam je těch faktorů daleko víc. Chudobu lze označit za ten faktor sekundární. To je můj názor.“

D/4: „No, jsou materiální a materiální či **bytové podmínky**, že? **Zanedbaná domácnost**, tak pod tím si každý představí něco úplně jiného. Ale situace, kdy dítě prochází z jedné místnosti domu do druhé vybouranou dírou, kdy spí na matraci na zemi, spí oblečené, protože je mu zima a i v botech, kde jsou všude přítomné kočky a zvířata, tak je zapotřebí popřemýšlet...“

D/4: „...multiproblémová rodina **není chudá rodina**. To určitě ne.“

E/5: „Neřekla bych, že multiproblémová rodina je vždycky **chudá** rodina, ta chudoba je už tam....to, že nejsou v rodině peníze je až jako druhotné, **přidružený** k nějakému většímu problému...“

E/5: „V multiproblémové rodině jsou různé jevy jako **nezaměstnanost**, což vnímám jako velký problém, který navádí na další problémy...Dalším problémem je to, že **bytů v našem městě**, v Tišnově je taky málo a navíc jsou jenom pro občany města Tišnova a takové byty v našem městě bychom potřebovali i pro další klienty, zrovna pro takové problémové rodiny s dětma, které jsou odjinud.“

7.1.5 Kategorie: „Nástroje“

Tato kategorie se zabývá tím, jak pracovníci OSPOD reagují v zátěžových situacích, a to zejména v situacích, kdy musí čelit zcela zásadnímu faktu, což odebrání dítěte z péče rodičů určitě je. Kategorie „*Nástroje*“ vymezuje nejčastější reakce, pocity, které uvedli komunikační partneři ve svých výpovědích. Co se s nimi děje v momentě, kdy vědí, že dítě bude z rodiny odebráno a za jejich asistence?

Tato kategorie je sycena termíny: více studovat (dimenze méně častá), jen zákon (dimenze velmi častá), únik (dimenze častá) a přemýšlení a užírání se (dimenze velmi intenzivní).

A/1: „Není horší situace než je odebrání dítěte z rodiny. Neumím si představit žádnou jinou více emočně vypjatou a **náročnou** situaci. Nedá se rozhodně srovnat s ničím obdobným při výkonu a náplni práce na pracovišti OSPOD.“

A/1: „Také musím mít dobře **nastudovaný celý spis** a mít dokonalou znalost samotného případu, to je to mít argumenty pro a proti. **Nebát se. Uklidnit se** a zastavit se v tom okamžiku, dojít k určité reflexi...No, ale pokud to vím dopředu, několik dnů předem, tak většinou **špatně spím** a hodně přemýšlím, když vím, že rozhodnutí je nezvratné, jak se rozhodnu, tak přes to vlak nejede...Taky se tomu snažím jakoby vyhnout, hodně **sportuju**, běhám, chodím hrát kolektivní sporty, abych na to přestala myslet.“

B/2: „...Pak už se striktně držím **litery zákona** a neohlížím se vpravo, vlevo. Tady nepomůže mít věci nastudované ze školy a **více studovat**, tady musíte prokázat i zkušenosti a ty získáte jenom ustavičnou a **dlouhodobou praxí**...“

B/2: „Bylo mi hrozně. Já jsem si říkala, že, když jsem se takto již rozhodla, tak to tak musí být. Věděla jsem, že dělám dobře. I když samozřejmě mi to nebylo jedno. Znovu se mi přehrával celý příběh, kdy jsem si musela odůvodňovat, že dělám pro to konkrétní dítě dobře...Taky jsem si večer s manželem otevřela **láhev vína**, potřebovala jsem jenom tak sedět a vypnout - no, ne, že bych byla alkoholik, to ne, ale já jsem tomu, co mě čekalo potřebovala na chvíli **utéct**.“

C/3: „Pro mě osobně, jak to říct, já mnohem více stresu zažívám proto, aby všechno bylo **nachystaný** tak, jak má než proto, abych měl pocit, že někomu ubližuju...Když zvažuju jaké opatření učinit, tak každé opatření má **zákonná**, metodologická kritéria a má i to i etickou rovinu. Nemůžu se hroudit, že je morálně špatné odebrat někomu dítě.“

C/3: „Musím si být jistý tím předcházejícím postupem a musím si zodpovědět i otázku, zda jsem udělal všechno podle etického kodexu, tak jak jsem měl. Ale ve chvíli, kdy já rozhoduju o tom jestli, podepíšu takové opatření...tak, co chci vidět, jestli je to v **souladu se zákonem, metodologickým postupem**...“

D/4: „Takhle záleží, kdy se tato, řekla bych akce koná. Pokud o tom vím a jsem na to **dopředu připravená**. Dopředu si to projdu v hlavě, **popřemýšlím** si, co jak bude nebo může být. Taky teda, protože mám čas na přemýšlení se tím pěkně **užívám**.“

E/5: „Kolikrát nad tím **přemýšlím** i ve svém soukromí, **mimo práci**, když jsou některé případy hodně náročný.“

7.1.6 Kategorie: „Dilema aneb jak volit mezi dvěma možnostmi“

Kategorie „*Dilema aneb jak volit mezi dvěma možnostmi*“ souvisí s tím jaká dilemata participanti nejčastěji řeší při své každodenní práci s multiproblémovou rodinou. Tato kategorie je dále členěna do dalších třech subkategorií, které korespondují s tím, jak komunikační partneři tyto subkategorie nazvali, a to „*Hlásit nebo mlčet*“, „*Odebrat nebo nechat*“ a „*Soukromí nebo šikana*.“

Tato kategorie je sycena především termíny: předávání informací represivním orgánům (dimenze velmi problematická), vyjmutí dítěte z rodinného systému (dimenze složitá).

7.1.6.1 Subkategorie: „Hlásit nebo mlčet“

Tato subkategorie se vztahuje k situacím, kdy sociální pracovníci OSPOD musí zvažovat, v jakých případech určité skutečnosti hlásit dál, a to nejčastěji směrem k policii, a kdy a v kterých případech mají zachovávat mlčenlivost a chránit tak informace od klienta. Klientem v těchto případech bývá, jak vyplývá přímo z výpovědi participantů, především dítě.

Tato subkategorie je sycena termíny: předávání informací policii na jedné straně (dimenze velmi složitá), povinnost pracovníků sdělovat (dimenze velmi problematická) a šance (dimenze častá).

A/1: „To mě okamžitě napadne, kdy **hlásit** a kdy ještě **nehlásit** - například policii...“

B/2: „Taky **povinnost mlčenlivosti**, když se mi svěřil **dítě**, že ho doma otec zbil, tak co? Na jedné straně mám **hlásit**, že? Na druhé straně vím, že dítě je výchovně náročné. A dítě řekne, já jsem doma ukradlo rodičům poslední peníze na jídlo a otci prostě ujela ruka. Co mám dělat? Mám **hlásit** nebo dát **šanci**? Poučit a čekat, co bude?“

D/4: „No a potom třeba **ohlašovací povinnost** z naší strany **směrem k policii** a **mlčenlivost** uvedená v kodexu, že jo.“

D/4: „To je jedna z věcí, kdy si myslím, že dochází ke střetu. Tomu já říkám dilema, kdy vyhovět tomu **člověku**, který mě o tu mlčenlivost žádá a kdy vyhovět tomu tlaku okolí, kdy, co si budeme povídat, my jsme **povinni** sdělovat.“

E/5: „Někdy je také těžký zvážit, kdy je ta míra toho, kdy nějaké věci **hlásit policii** nebo, kdy **nehlásit**. Někdy chci takovým lidem dát ještě **šanci** a nechám si nějaké méně závažné okolnosti **pro sebe** a modlím se, ať se v nich nezklamou. Samozřejmě je to individuální, záleží v jakém kontextu se to stalo. Já takovou rodinu potom intenzivněji sleduju, aby se to nestalo ještě jednou a pokud se to opakuje, to už není dilema, to už se řídím zákonem a hotovo.“

7.1.6.2 Subkategorie: „Odebrat nebo nechat“

Subkategorie „*Odebrat nebo nechat*“ se vztahuje k tomu jak pracovníci OSPOD uvažují před tím, než podají návrh k soudu na odebrání dítěte z rodiny, ať už formou předběžného opatření nebo návrhem. Zda pro pracovníky OSPOD vůbec představuje situace odebrání dítěte z rodiny za situaci, která má pro ně povahu či znaky etického dilematu. Pracovníci OSPOD uvádějí, že pokud se přímo rozhodují, zda dítě odebrat či neodebrat má toto samotné rozhodování pro ně znaky etického dilematu. Jsou také ve stresu a zvažují, jaké opatření užít tak, aby bylo v zájmu dítěte. V momentě, kdy se již rozhodnou a jsou přesvědčeni o správnosti takového opatření, není to již pro ně etické dilema. Za důležité pracovníci OSPOD také považují znalost situace, ale pokud je dítě ohroženo na životě a zdraví, tak o etickém dilematu vůbec nepřemýšlejí, jediným cílem je přímá záchrana života dítěte.

Subkategorie je sycena termíny: zásah pracovníka (dimenze intenzivní), rodina (dimenze velmi problematická), dítě (dimenze ohrožená), stres (dimenze extrémní).

A/1: „Nejzásadnějším dilematem je však, **kdy dítě odebrat**, jestli už se vyčerpaly veškeré možnosti práce s **rodinou**, jak to provést, aby dítě tímto úkonem bylo co nejméně **stresováno** a zda tomu **dítěti** vůbec prospějí, jestli již není natolik v rodině zakořeněno, že by mu to bylo pouze na škodu, že by to byl jenom alibismus.“

B/2: „Myslím si, že samo **odebrání dítěte** je psychicky nejnáročnějším dilematem a nedá se to srovnat s žádnou jinou podobnou činností.“

B/2: „Odebírání dítěte z rodiny je **náročný**, ale taky hodně záleží na situaci, za které se to děje.“

C/3: „Pro mě osobně, jak to říct, já mnohem více **stresu** zažívám proto, aby všechno bylo nachystané, tak, jak má, než proto, abych měl pocit, že někomu ubližuju.“

C/3: „No to není příjemné nikomu, aby to zase nevypadalo, že je to jednoduché, v tom by si liboval snad jenom psychopat. Takže je to **stresová situace** a tak dál, ale v tu chvíli není dilematem. Dilema je rozhodnout, jestli ano, nebo ne, jestli do toho jít, nebo ne. Já když to navrhu, musím počítat s tím, že to soud schválí a nemůžu být přesvědčený ještě o tom, že to,... že to šlo ještě jinak. Takové opatření musí být krajním řešením.“

D/4: „Pokud je **dítě ohroženo** na životě, tak o nějaké morální stránce nepřemýšlím. Tak tam se řídím literou zákona a hotovo. Pokud je dítě ohroženo na životě, tak je mou povinností dítě zachránit. Ale člověk, myšleno sociální pracovník - musí mít i cit, musí mít dobře nastaveno morální svědomí.“

E/5: „Vzít **dítě** rodičům a dát je někomu jinému, ať už druhému **rodiči** nebo prarodiči, anebo ústavu je vždycky těžké, to rozhodování, kdy a jestli už...“

E/5: „Jak už se rozhodnu, **to už není dilema**, to se držím toho, co je daný v zákoně, a to **zájmu a blaha dítěte**, to je pro mě to hlavní...vidět zatím do dítě.“

7.1.6.3 Subkategorie: „Soukromí nebo šikana“

Subkategorie „*Soukromí nebo šikana*“ prezentuje výpovědi komunikačních partnerů, kdy někteří vnímají vstup do domácnosti rodiny jako etické dilema, jiní nikoliv. Zvažují, kdy je legitimní a etické do takové domácnosti vstoupit a kdy takový vstup představuje nedůvodný zásah do soukromí, který může hraničit až se šikanou.

Subkategorie je sycena termíny: ochrana soukromí (dimenze složitá), sociální šetření v domácnosti (dimenze velmi častá), role sociálního pracovníka (dimenze složitá).

A/1: „Také kolikrát je zapotřebí velmi **dobře zvážit**, kdy je nutné vidět i **domov** rodiny, kde se dítě nachází a kdy je to již **přes čáru**, kdy je toto zbytečné a mohlo by to být spíše ku škodě věci, kdy už by takový sociální pracovník vystupoval spíše z **pozice moci**.“

B/2: „Jako první se mi vybaví to, abych svým výkonem práce **nenarušila** dotyčné **rodině soukromí**. Musím vážit nakolik a v jaké míře mohu soukromí narušit. Kdy jsem **pomocník**, a kdy už jsem **negativní element**...“

C/3: „...musíme mít dostatečný podklad a pokud ten podklad není, tak je to **zasahování do soukromí a práv** toho člověka neodůvodněným způsobem.“

D/4: „Pokud my máme vykonávat ochranu práv dítěte, tak musíme do takových rodin chodit. Někde jsem četla, že **narušujeme soukromí**, že jde o **šikanu**, ale nevidím nic negativního na tom, že my chceme vidět i domácnost, kde dítě bydlí. O šikaně bych mluvila v tom případě, kdy by všechny relevantní zprávy z ostatních institucí byly pozitivní a my tam opakovaně chodili. Práva dítěte jsou nadřazena nad ochranou soukromí.“

E/5: „My zasahujeme do života lidí, do **soukromí lidí**. Já to necítím tak, že bych **narušovala** jejich domácnosti nebo soukromí, na druhou stranu. Někdy je mi to taky nepříjemný, že tam musím jít. Ale nikdo z nás nemá zájem chodit do takové rodiny je šikanovat. Já ani ostatní kolegyně, na tom nemáme zájem. Do takové právě multiproblémové rodiny se chodí právě proto, že je tam nějaký problém, nebo více problémů najednou. Někdy voláme i dopředu, že tam jdem, abychom je zastihli doma, abychom je nerušili svou přítomností.“

7.2 Axiální kódování

Axiální kódování je: „soubor postupů, pomocí nichž jsou údaje po otevřeném kódování znovu uspořádány novým způsobem, prostřednictvím vytváření spojení mezi kategoriemi“ (Strauss, Corbinová, 1999, s. 70). Takové kódování obsahuje příčinné podmínky, jev, kontext, intervenující podmínky, interakce a následky.

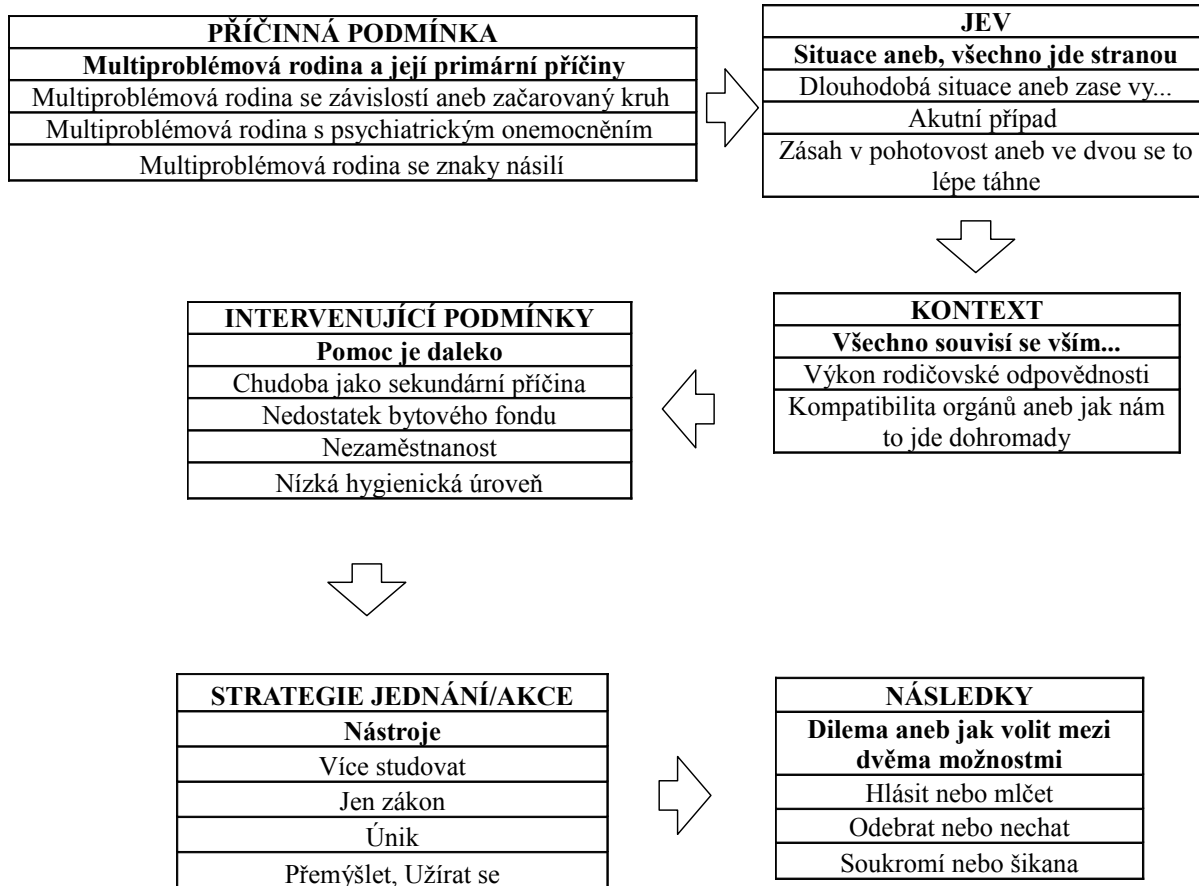
Příčinné podmínky jsou tedy podle vymezení těchto dvou autorů určité události, které vedou k objevení nebo vzniku nějakého jevu.

Jev je spojen s ústřední ideou, událostí, případem, na který je zaměřen soubor zvládajících nebo ovládajících jednání nebo se může jednat i o soubor k němuž má tento soubor jednání nějaký vztah.

Kontext představuje konkrétní soubor vlastností, které k tomuto jevu patří. Intervenující podmínky jsou podmínky, které přímo souvisejí se strategiemi jednání. Tyto podmínky usnadňují nebo znesnadňují strategie, které byly použity v určitém kontextu.

Jednání či interakce jsou určité strategie, které slouží ke zvládnání, ovládnání, vykonávání nebo reagování na nějaký jev a následky jsou již samotné výsledky jednání a interakcí (Strauss, Corbinová, 1999, s. 70). Níže je graficky znázorněn vlastní model axiálního kódování, který vychází přímo z výpovědi komunikačních partnerů.

Model axiálního kódování

7.3 Selektivní kódování

Prostřednictvím axiálního kódování je vytvořeno jádro pro selektivní kódování. Podle Strausse a Corbinové (1999, s. 86) je selektivní kódování: „proces, kdy se vybere jedna centrální kategorie, která je pak systematicky uváděna do vztahu k ostatním kategoriím. Centrální kategorie je ústřední jev, kolem kterého se integrují všechny ostatní kategorie.“

Strauss a Corbinová (1999, s. 87) tvrdí, že selektivního kódování lze dosáhnout skrze pět důležitých kroků, a to vyložení kostry příběhu, uvedením pomocných kategorií do vztahu k centrální kategorii podle paradigmatu, kategorie vzájemně vztahovány na dimenzionální úrovni, ověřováním vztahů podle dat a posledním krokem je doplnění kategorií, které musíme upřesnit anebo více rozvinout. Jednotlivé kroky, které zde byly popsány, nemusejí na sebe tak přímo logicky navazovat. Je možné přeskakovat od jednoho k druhému (Strauss, Corbinová, 1999, s. 87).

Centrální kategorie musí být podle Strausse a Corbinové (1999, s. 89) dostatečně abstraktní. Cílem takové kategorie je, aby obsáhla vše podstatné a byla zároveň i dostatečně široká.

Zvolila jsem si jako centrální kategorii „*Multiproblémovou rodinu*.“ „*Multiproblémová rodina*“ je termín, o kterém se zmiňují v průběhu rozhovoru všichni participanti, kteří ji buď tak to přímo pojmenovávají, anebo o ni hovoří nepřímě. Participanti se domnívají, že taková rodina řeší více problémů současně a neumí si s takovými problémy poradit sama. Problémy zasahují do základních a zásadních oblastí života rodiny - respektive rodičů a příznivého vývoje a zdraví jejich dětí. Problémy spatřují participanti hlavně v podobě různých závislostí na straně rodičů, psychiatrického onemocnění jednoho z rodičů a ve formě domácího násilí většinou ze strany partnera matky. Souhrnně participanti hovoří o nedostatečném výkonu rodičovské odpovědnosti.

Primární příčiny byly výše již popsány, ale takovou rodinu tíží i další sekundární jevy jako chudoba, nezaměstnanost, nedostatek městských či obecních bytů a v neposlední řadě nízká hygienická úroveň bydlení.

Tyto rizikové faktory, které participanti připisují rodičům, mohou potom přispět k tomu, že dítě bude z rodiny pracovníkem OSPOD odebráno.

Práce s multiproblémovou rodinou je pro pracovníky OSPOD emocionálně a profesně náročná. Tito pracovníci se poté dostávají do určitých situací, které jsou nuceně urgentně řešit.

Participantů uvádějí, že k řešení situací by potřebovali především více času a další pomocné nástroje jako je dostatečně široký bytový fond a posílení věcných i peněžitých dávek, které jsou nyní přeneseny na Úřady práce.

Nejnáročnější situace z pohledu těchto konkrétních účastníků je zásah v pohotovosti, který se odehrává většinou mimo pracovní dobu. Účastníci ovšem oceňují i pomoc kolegů, kteří jsou vždy ochotni pomoci, „sloužícímu pracovníkovi“ s případem, když je o to požádán.

Za důležité rovněž považují i spolupráci všech zainteresovaných a klíčových subjektů, a to všech, kteří přicházejí přímo do kontaktu s dítětem, které by mohlo být potencionálně takovým rodičem ohroženo.

Pracovníci OSPOD pozitivně hodnotí interakci s policií, ovšem poukazují na nedostatečné relevantní informace ze strany dětských lékařů. Někteří z nich by uvítali i kvalitnější spolupráci se školami.

Pokud se vrátím k situacím, které popisují pracovníci OSPOD za náročné, tak reagují na tyto situace několika způsoby. Pokud se jedná o situaci, kdy vědí, že bude z rodiny dítě odebráno anebo tomu všechno tak i nasvědčuje, tak někteří se snaží této situaci uniknout. Únik je spatřován v podobě sportování nebo i sklenky alkoholu večer před samotným výkonem rozhodnutí. Jiní účastníci hodně přemýšlí, studují spisovou dokumentaci nebo se užírají tím, jak rozhodli.

Prakticky všichni se, ale shodli na tom, že pokud se již jednou rozhodnou dítě z rodiny odebrat, nepochybuji o svém rozhodnutí, neboť ho mají již dostatečně podložené a po té se drží striktně zákona. V této situaci se již podle nich nejedná o etické dilema. Například v případech, kdy je dítě prokazatelně ohroženo na životě. Etické dilema vyvstává v takové situaci před samotným rozhodnutím tzn., kdy dítě odebrat, jestli už nastal ten pravý čas a zda již vyčerpali všechny dostupné možnosti při práci s multiproblémovou rodinou.

Za situace, které mají povahu etického dilematu nejvíce považují situace, které jsou spojovány hlavně s ohlašovací povinností směrem k policii. Jedná se podle jejich vyjádření o dimenzi velmi složitou a problematickou. Zásadní je pro pracovníky také téma vstupování do obydlí, kde se dítě nachází, kdy na jednu stranu je daná jednoznačně opora v zákoně, to znamená právo je na jejich straně, ale na druhou stranu si uvědomují, že není nutné vždy a za všech okolností tohoto práva i využít.

Jsou i situace, kdy sociální šetření není pro pracovníky OSPOD příjemné, snaží se kontaktovat takovou rodinu i dopředu, aby se mohla na samotné šetření tzv. nachystat.

ZÁVĚR

Diplomová práce „Etická dilemata pracovníku OSPOD při práci s multiproblémovou rodinou s rizikem odebrání dítěte“ vznikala v době, kdy se řešila účinnost nového občanského zákoníku a zákona o zvláštních řízeních soudních. Teoretická část práce byla nicméně sepsaná již v průběhu léta 2013, kdy nebylo ještě vůbec jisté, zda výše uvedené právní předpisy budou účinné již v roce 2014.

Vycházela jsem proto z tehdy platných právních předpisů, nicméně v poznámkách pod čarou jsem zohlednila i právní předpisy, které jsou k dnešnímu datu již účinné. Tyto dvě právní normy, podle mého názoru, nemění ve své podstatě nic na tom, jak vypovídali komunikační partneři v rámci tohoto výzkumného šetření.

Domnívám se, že by takto vypovídali i v dnes. Je totiž zcela irelevantní, pro výzkumné šetření, podle jakého zákona se dítěte z rodiny odebere, důležitý je samotný fakt, a to odebrání dítěte.

V první kapitole jsem se zabývala vymezením pojmu „rodina“. Pojem jsem formulovala na základě rozmanitých definic. Popsala jsem také typy rodiny, její funkce a poruchy, protože si myslím, že úzce souvisí přímo s multiproblémovou rodinou. Soustředila jsem se na rodinu a její fungování či nefungování.

Ve druhé kapitole jsem se zaměřila na definování funkce orgánu sociálně-právní ochrany dětí, kterou jsem interpretovala podle zákona o sociálně-právní ochraně dětí. Věnovala jsem se také náplni práce sociálních pracovníků orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Dále požadavkům, které musí sociální pracovníci na tomto úseku splňovat, aby mohli tuto profesi vykonávat.

Ve třetí kapitole popisují faktory, které vedou pracovníky sociálně-právní ochrany dětí k vyjmutí dítěte z rodiny. Uvádím zde i důvodnost či nedůvodnost samotného odebrání dítěte z rodinného systému. Opírám se zde i o rozhodnutí ústavního či nejvyššího soudu. Uvádím i statistiky, které podporují moje původní teze.

Čtvrtá kapitola se již samostatně věnuje etice v sociální sféře, etickému kodexu, hodnotám, které by mohly ovlivňovat sociální pracovníky při řešení etických dilemat. Součástí této kapitoly jsou i zmíněna etická dilemata podle profesora Libora Musila, který formuloval všední a strategická etická dilemata sociálních pracovníků.

Jednotlivé kapitoly jsou koncipovány tak, aby z nich bylo možné čerpat a vycházet při prezentaci praktické části.

Poznávací cíl této diplomové práce byl naplněn. Myslím si, že jsem dostatečným způsobem podala ucelený výklad o multiproblémové rodině, představila jsem základní poznatky o rodině. Snažila jsem se rovněž popsat rizikové faktory na straně rodičů, které mohou být zásadním důvodem, pro které jsou nuceni pracovníci OSPOD dítě z rodiny odejmout.

Poukázala jsem i na platnou legislativu a na změny, které přinesla novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí. Dnešní novela občanského zákoníku a zákona o zvláštních řízeních soudních je zmíněna pouze okrajově, a to z výše uvedených důvodů. Věnovala jsem se i vymezení, výkonu a funkcí pracovníků OSPOD na konkrétním pracovišti. Definovala jsem možná etická dilemata, která se mohou vyskytovat na úseku OSPOD jednotlivých úřadu obce s rozšířenou působností. O nejpalčivějších dilematech hovoří i vybraní participant, kde jsou v rámci výzkumného šetření tři etická dilemata i podrobněji popsána.

Aplikační cíl je spatřován v tom, že tato diplomová práce je určena především pracovníkům OSPOD, kdy doufám, že tato práce přispěje k systematickým vědomostem o dané problematice a poskytne tak impuls ke zvládnutí etických dilemat pro konkrétní skupinu těchto pracovníků.

Symbolickým cílem této práce bylo upozornit na etická dilemata pracovníků OSPOD, se kterými se tyto pracovníci každodenně potýkají. Z tohoto úhlu pohledu byl i stanovený symbolický cíl rovněž splněn.

Cílem diplomové práce bylo odpovědět na základní výzkumnou otázkou: **Jak řeší pracovníci OSPOD situace přinášející etická dilemata při práci s multiproblémovou rodinou ve fázi reálného rizika odebrání dítěte?** Zde bych odkázala na model selektivního kódování, kde je vše podstatné detailněji popsáno.

Závěrem lze pouze říci, že pokud se již pracovníci OSPOD rozhodnou odebrat dítě z péče rodičů, drží se striktně zákona a nepovažují tuto samotnou situaci za etické dilema. Spoléhají se na legislativní oporu v zákoně, na své zkušenosti a dlouhodobou praxi, na své kolegy a další subjekty, které vstupují přímo do interakce s konkrétním dítětem.

Tento výzkum se týkal pouze velmi malé skupiny pracovníků, nelze jej tedy vztáhnout na všechny pracovníky OSPOD v rámci celé České republiky. Snažila jsem se, abych prostřednictvím kódování, zprostředkovala případným čtenářům výsledky výzkumu, aby tak lépe porozuměli situaci, kterou sami nezažili.

V rámci výzkumného šetření mě tak zajímali subjektivní zkušenosti pracovníků, jejich názory, mínění, a to zde ve vztahu k situacím s charakteristikou etického dilematu, úžeji zaměřeno na situace, prožívání v souvislosti s odejmutím dítěte z rodiny.

RESUMÉ

Představená diplomová práce se věnuje etickým dilematům pracovníků OSPOD při práci s multiproblémovou rodinou s rizikem odebrání dítěte. Teoretická část této diplomové práce uvádí do prezentované problematiky a podává náležité informace a teoretické poznatky, ze kterých po té vychází i uskutečněné výzkumné šetření.

Obsahem praktické části je prezentace realizovaného kvalitativního výzkumu. Cílem je odpovědět na základní výzkumnou otázku, která se soustředí na subjektivní zkušenosti pracovníků OSPOD v oblasti řešení, v tomto případě, prožívání situací, přinášející etická dilemata při práci s multiproblémovou rodinou ve fázi rizika reálného odebrání dítěte.

Sociální pracovníci OSPOD využívají nejrůznější nástroje k tomu, aby dokázali řešit situace přinášející etická dilemata. Spoléhají se na své zkušenosti a dlouhodobou praxi. Potřebnou oporu hledají také v dané legislativě. Za důležité považují zejména dobrou spolupráci se všemi klíčovými aktéry.

SUMMARY

This thesis deals with ethical dilemmas of workers in authorities providing social and legal protection of children (hereinafter "OSPOD workers") when working with multi-problem families, where there is a real threat that their child could be taken away from the family. The theoretical part of this thesis provides an introduction into the subject matter and provides appropriate information and theoretical knowledge that form the basis for the conducted research.

The practical part presents the conducted qualitative research. Its target is to answer the main research question which concentrates on subjective experience of OSPOD workers when solving (or experiencing) situations creating ethical dilemmas when working with multi-problem families that deal with the fact that their child is being taken away from them.

OSPOD workers use most different tools to solve situations presenting ethical dilemmas. They rely on their experience and long-term practice. What they consider to be most important is mainly good cooperation with all concerned persons.

BIBLIOGRAFICKÝ ZÁZNAM

Wágnerová, Radka. *Etická dilemata pracovníků OSPOD při práci s multiproblémovou rodinou s rizikem odebrání dítěte*: Diplomová práce. Olomouc: Univerzita Palackého

Anotace

Diplomová práce se zabývá tématem etických dilemat pracovníků OSPOD, kteří pracují s multiproblémovou rodinou, kde reálně hrozí, že bude dítě z rodiny odebráno. Teoretická část práce vymezuje rodinu a její typy. Zabývá se funkčností a nefunkčností rodiny jako takové a popisuje fenomén multiproblémové rodiny. Rovněž definuje pravomoc a pracovní pozici pracovníka OSPOD z legislativního hlediska. Také se snaží poukázat na důvody či nedostatečné důvody, pro které jsou děti z rodiny odebírány, data jsou podložena uvedenou statistikou. V neposlední řadě se věnuje pozornost i etice v oblasti sociální práce, jejím hodnotám, etickému kodexu a etickým dilematům, která jsou obecně řešena sociálními pracovníky, která jsou zde vymezena.

Obsahem praktické části je prezentace realizovaného kvalitativního výzkumu, který je založen na postupech a záznamech kódování. Praktická část této diplomové práce odpovídá na základní výzkumnou otázku zaměřenou na řešení etických dilemat pracovníků OSPOD při práci s multiproblémovou rodinou, kde by mohlo reálně hrozit, že by bylo dítě z rodiny odebráno.

Klíčová slova

Etická dilemata, pracovníci OSPOD, sociální práce, multiproblémová rodina odebrání dítěte, kvalitativní výzkum, záznamy kódování.

Annotation

The thesis covers ethical dilemmas of workers in authorities providing social and legal protection of children (hereinafter "OSPOD workers") who work with multi-problem families, where there is a real threat that their child could be taken away from the family. The theoretical part provides a definition of a family and introduces different types of a family.

It deals with a functional and a non-functional family as such, and describes the phenomenon of a multi-problem family. Further on, it also defines the authority and working position of an OSPOD worker from the legislative point of view.

The chapter further attempts to show reasons, both satisfactory and unsatisfactory, that might result in children being taken away from their families. The data are supported by statistics. Last but not least, this chapter covers ethical aspects of social work, its values, ethical codex and ethical dilemmas generally addressed by social workers.

The practical part of the thesis presents a qualitative research and conclusions based on the approach code notes, where usually used by the grounded theory. The practical part of this thesis answers the main research question aimed at solving ethical dilemmas of OSPOD workers when working with multi-problem families, where there is a real threat that the child could be taken away from the family.

Keywords

Ethical dilemmas, employees of Czech authorities of social and legal protection of children, social work, multiproblem families, taking children away from family, qualitative research, code notes.

SEZNAM ZKRATEK

Zkratka	Význam
OSPOD	Orgán sociálně-právní ochrany dětí
MPR	Multiproblémová rodina
IPOD	Individuální plán ochrany dítěte
SPO	Sociálně-právní ochrana dětí
SVI	System včasné intervence

SEZNAM LITERATURY

Azenbacher, A. (1994). *Úvod do etiky*. Praha: Zvon.

Banks, S. (2003). *Conflicts of culture and accountability: managing ethical dilemmas and problems in community practice*. In Banks, S., Butcher, H., Henderson, P., Robertson, J. (eds). *Managing Community Practice: Principles, Policies and Programmes* (s. 103-120). Bristol: Policy Press.

Banks, S. (1995) et (2012). *Ethics and Values in social work*. London: Palgrave Macmillian Press.

Banks, S. (1998). Professional Ethics in Social Work - What Future? *British Journal of Social Work* 28:, s. 213-231.

Bechyňová, V., Konvičková, M. (2008). *Sanace rodiny*. Praha: Portál.

Berger, B. (2002). *The family in the Modern Age. More Than a Lifestyle choice*. New Jersey: Transaction.

Biestik, F. P. (1957). *The casework for relationship*. Chicago: Loyla University Press.

Bilton, T., Bonett, K., Jones, P., Lawson, T., Skinner, D., Stanwoth, M., Webster, A. (2002). *Introductory sociology*. London: Palgrave Macmillian.

Burdová, E., Novotná, V. (2007). *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Komentář*. Praha. Linde.

Butrym, Z. (1976). *The Natural of Social Work*. London: Macmillian Press.

Disman, M (2002). *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum.

Dunovský, J. (1986). *Dítě a poruchy rodiny*. Praha: Avicenum.

Dunovský, J. (1986). *Rodina a její poruchy ve vztahu k dítěti*. Praha: MPSV.

Dunovský, J. a kol. (1999). *Sociální pediatrie, vybrané kapitoly*. Praha: Grada Publishing, a.s.

Fišer, S., Škoda, J. (2009). *Sociální patologie. Analýza příčin a možností ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. Praha: Grada Publishing, a.s.

Friedman, M., M., Bowden, V. R., Jones, E. G. (2003). *Family nursing: Research, Theory and Practise*. New York: Prentice Hall.

Gavora, P. (2000). *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido.

Giddens, A. (2002). *Runaway World. How Globalizations Reshaping our Lives*. London: Profile Books.

- Grecmanová, H., Holoušová, D., Urbanovská E., Bůžek, A. (1998). *Obecná pedagogika II*. Olomouc: Hanex.
- Greenwood, E. (1957). Attributes of profession. *Social Work* č. 2, s. 5-45.
- Harl, P., Hartlová, H. (2000). *Psychologický slovník*. Praha: Portál.
- Hendl, J. (2005). *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál.
- Helus, Z. (2006). *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada Publishing, a.s.
- Hodovský, I. (1992). *Úvod do etiky*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Hrušáková, M., Králíčková, Z. (1998). *České rodinné právo*. Brno: Masarykova Univerzita.
- Hrušáková, M. (2005). *Zákon o rodině. Komentář*. Praha: C.H. Beck.
- Chráška, M. (1994). *Možnosti měření v pedagogice*. Olomouc: PedF UP.
- Jandourek, J. (2007). *Sociologický slovník*. Praha: Portál.
- Jandourek, J. (2003). *Úvod do sociologie*. Praha: Portál.
- Jankovský, J. (2003). *Etika pro pomáhající profese*. Praha: Triton.
- Jinek, J., Křišťan, A. (2011). Etická teorie a její aplikace – problém pro sociální práci. *Sociální práce/Sociálna práca*, č. 2, s. 125-132.
- Jordan, B. (1990). *Social work in an unjust society*. London: Harvester Wheatsheaf.
- Kagan, R., Schlosberg, S. (1983). *Families in perpetum crisis*. New York: W.W. Norton.
- Kaplan, L. (1986). *Working with multiproblem families*. Lexington: D. C. Heath and Co.
- Klégrová, A., Zelená, M. (2006). *Podpora rodiny*. [on-line]. Dostupné 04. 07. 2013 z <http://www.viod.cz/editor/assets/download/podpora>. Pdf.
- Klimeková, A. (2005). *Etika, mravná výchova a profesní etika*. Prešov: Prešovská univerzita.
- Kraus, B., Poláčková, V. (2001). *Člověk-prostředí-výchova. K otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido.
- Kolektiv autorů katedry pedagogiky PdF OU. (1993). *Pedagogika I*. Ostrava: PdF OU.
- Kusserov, R. W. (1986). *Dysfunctional families in the Head Start program: meeting the challenge*. [on-line]. Dostupné 07. 07. 2013 z <http://www.oig.hhs.gov/oei/reports/oi-09-89-01000.pdf>.
- Laan, G. (1998). *Otázky legitimace sociální práce. Legitimationsfragen der Sozialarbeit - přeložila Eva Kusová*. Brno: Albert.

- Levická, J. (2010). *Etická dilemata v každodenní praxi sociálních pracovníků: Etické dilemy v sociální práci*. In Kappl, M., Smutek, M., Truhlářová, Z. *Etika sociální práce. Sborník z konference VI. Hradecké dny sociální práce* (s.13-24). Hradec Králové: Univerzita Hradce Králové.
- Madsen, W. C. (2007). *Collaborative therapy with multi-stressed families*. New York: The Guilford Press.
- Matějček, Z. (1992). *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Matějček, Z., Dytrych, Z. (1996). *Děti, rodina a stres*. Praha: MZČR.
- Marhounová, J. (1988). *Od osamění k nové rodině*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Mátel, A., Schavel, M., Mühlapacher, P., Roman, T. (2010). *Aplikovaná etika v sociální práci*. Brno: Institut mezioborových studií.
- Matoušek, O., Pazlarová, H. (2010). *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny*. Praha: Portál.
- Matoušek, O. (2003a). *Metody řízení a řízení sociální práce*. Praha: Portál.
- Matoušek, O. (2003b). *Slovník sociální práce*. Praha: Portál.
- Matoušek, O., Kolářková, K., Kodymová, P. (2005). *Sociální práce v praxi*. Praha: Portál.
- Matoušek, O. (2001). *Základy sociální práce*. Praha: Portál.
- MěÚ Tišnov. (2012). *Popis funkce*. Tišnov: Městský úřad Tišnov.
- Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing, a.s.
- Možný, I. (2008). *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Možný, I. (2002). *Sociologie rodiny*. Praha: Slon.
- MPSV. (2011). *Vývoj dětí v náhradních formách péče*. [on-line]. Dostupné 15. 07. 2013 z http://www.mpsv.cz/files/clanky/13150/nahradni_pece.pdf.
- MPSV. (2012). *Vyhodnocování potřeb dětí*. [on-line]. Dostupné 26. 09. 2013 z <http://www.mpsv.cz/files/clanky/13843/svodova.pdf>
- Musil, L. (2004). *„Ráda bych Vám pomohla, ale...“ Dilemata práce s klientem v organizacích*. Brno: Marek Zeman.
- Musil, L. (2006). *Coping with Dilemmas. Working Conditions and Interactions of Social Workers with their Clients*. Boskovice: Albert.

- Musil, L., Nečasová, M. (2008). *Zvládání nesourodých očekávání a morální orientace sociálních pracovníků*. In Šrajer, J., Musil, L. *Etické kontexty sociální práce s rodinou* (s. 83-106). Brno: Albert.
- Nakonečný, M. (2009). *Psychologie osobnosti*. Praha: Academia.
- Nakonečný, M. (1998). *Základy psychologie*. Praha: Academia
- Nečasová, M. (1999). *Etika sociální práce*. Brno: Masarykova Univerzita.
- Nečasová, M. (2004). Mezinárodní etický kodex sociální práce. *Sociální práce/sociální práce*, 4, s. 31-34.
- Nečasová, M. (2001). *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*. Brno: Masarykova univerzita.
- Nedělníková, D. (2008). *Etická dilemata v terénní sociální práci*. In Janoušková, K., Nedělníková, D. (eds.). *Profesní dovednosti terénních sociálních pracovníků: sborník studijních textů pro terénní sociální pracovníky* (s.377-381). Ostrava: Ostravská univerzita.
- Nedělníková, D. (2007). *Metodická příručka pro výkon terénní sociální práce*. Ostrava: MPSV.
- Občanský soudní řád. Zákon č. 99/1963Sb., občanský soudní řád., v platném znění do 31. 12. 2013
- Parkin, R. (2007). *Kinship. An introduction to basic concepts*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Parsons, T., Bales, R. F. (1955). *Family, socialization and interaction process*. Illinois: Free Press of Glencoe.
- Pelikán, J. (2007). *Základy empirického výzkumu pedagogických jevů*. Praha: Karolinum.
- Pemová, Z., Ptáček, R. (2013). Standardy v oblasti sociálně-právní ochrany dětí a hodnocení ohroženého dítěte. *Právo a rodina*, č. 9, s. 1-7.
- Petrusek, M. (1993). *Teorie a metoda v moderní sociologii*. Praha: Karolinum.
- Raiborn, C. A. and Payne, D. (1990). *Corporate codes of conduct: A collective conscience and continuum*. Journal of Business Ethics. New Orleans: Kluwer Academic publisher.
- Reamer, F. (1998). *Ethical standards in social work*. Washington, D.C.: NASW Press.
- Rejman, L. (1966). *Slovník cizích slov*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Řezníček, I. (2000). *Metody sociální práce*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Strauss, A., Corbinová, J. (1999). *Základy kvalitativního výzkumu*. Brno: Albert.
- Svobodová M., Vrbovská P., Bártová D. (2002). *Zpráva o stávajícím stavu náhradní výchovné péče o děti a mládež bez rodinného zázemí v České republice*. Praha: DOM.

- Štřelec, S., Marádová, E., Marhounová, E., Řehulka., J. (1992). *Kapitoly z rodinné výchovy*. Praha: Fortuna.
- Šrajec, J., Musil, L. (2008). *Etické kontexty sociální práce s rodinou*. Brno: Albert.
- Špeciánová, Š. (2007). *Sociálně-právní ochrana dětí*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí.
- Špeciánová, Š. (2005). *Právní manuál pro sociálně-právní ochranu dětí*. Praha: Linde.
- Švaříček, R., Šedřová, K. (2007). *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál.
- Úlehla, I. (1996). *Umění pomáhat*. Praha: Slon.
- ÚZIS ČR. (2012). *Činnost kojeneckých ústavů a dětských domovů pro děti do 3 let a dalších zařízení pro děti v roce 2011*. Praha: Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR.
- Vyhláška o provedení některých ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí. Vyhláška č. 473/2012., v platném znění do 31. 12. 2013
- Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, účinnost od 01. 01. 2014
- Zákon o rodině. Zákon č. 94/1963 Sb., v platném znění do 31. 12. 2013
- Zákon o sociálně-právní ochraně dětí., Zákon č. 359/1999 Sb., ve znění pozdějších předpisů., v platném znění do 31. 12. 2013
- Zákon o sociálních službách. Zákon č. 108/2006 Sb., v platném znění do 31. 12. 2013
- Zákon o úřednících. Zákon č. 312/2002 Sb., o úřednících., nenabyl účinnosti
- Zákon o zvláštních řízeních soudních. Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, účinnost od 01. 01. 2014

SEZNAM PŘÍLOH

Příl. 1: Rozhovor s prvním participantem

Příl. 2: Rozhovor s druhým participantem

Příl. 3: Rozhovor se třetím participantem

Příl. 4: Rozhovor se čtvrtým participantem

Příl. 5: Rozhovor s pátým participantem

Rozhovor č. 1.

I: Rodina a rizikové faktory ve vztahu k potřebám dítěte

Jak by jste definoval/a pojem multiproblémová rodina?

Já vnímám takovou rodinu jako rodinu, která má více problémů současně a neví, co si s nimi má počít.

Jaké rizikové jevy v rodině jsou pro Vás nejzávažnější při posuzování případu?

Obecně jsou to jevy jako alkoholismus rodičů, užívání drog a jiné závislosti, jejich trestná činnost, agresivita a násilí vůči dětem nebo sobě navzájem, dlouhodobá nezaměstnanost rodičů, bytové poměry, finanční situace a možná i jejich chronické onemocnění nebo třeba i psychiatrická genetická zátěž rodičů.

Snad nejhorší je práce s rodinou, kde je nějaký rodič na něčem závislý to je prostě boj s větrnými mlýny. Většinou se to táhne i několik let a nakonec to stejně dospěje do bodu, kdy se dítě z rodiny odebere, pokud je ta závislost však víc, co a jak už pro toho jedince nezvladatelná.

Práce na houby je taky s rodinami, kde je například matka psychiatrický pacient, takových máme několik. Zajímavé je, když o tom přemýšlím, že se to týká matek, otce žádného neznám, ale možná je to tím, že to jenom nevím, že nám to nikdo „nedonesl“. Jo, abych se k tomu vrátila, tak to je špatný, dobrá varianta je, pokud taková matka má nadhled nad nemocí, je medikovaná, dochází pravidelně ke svému lékaři a pokud už nemůže jinak, tak se jde sama léčit do nemocnice. Ale upřímně takový případ znám jeden. Spíš řeším ty, kde se taková máma neléčí, ohrožuje svojí nemocí nejen sebe, ale především to nebohé dítě, kdy mi jedna holčička vyprávěla, že musela hodiny koukat do zdi, protože jí to matka poručila. Také ji zamykala doma, dítě nemohlo nikam chodit, protože matka tvrdila, že je to nebezpečné, izolovala ji tak od ostatních dětí až sama onemocněla určitou sociální fobií.

Další takovou velkou skupinou, bavíme se opravdu hodně, hodně obecně jsou takoví rodiče, mezi kterými dochází k násilí, takové ty běžné domácí fackovačky za přítomnosti dětí, za kterými vyjíždí policie a následně my. Nebo horší, kdy většinou otec je agresor a násilník a bije nejen matku, ale i děti.

Poslední skupinou jsou rodiny, ve kterých dochází k pohlavnímu zneužívání, ale za těch řadu let, co tu práci dělám, jsem pracovala snad se třemi takovými dětmi, kde se takové podezření nakonec i prokázalo, což je samozřejmě hrozné, ale statisticky zanedbatelný. Takže asi takhle.

Jaké informační zdroje dle Vašeho názoru nejlépe referují o situaci dítěte v rodině?

Zprávy třetích subjektů, a to školy, obce, lékaře, pedagogické-psychologické poradny, střediska výchovné péče, ústavních zařízení apod. Podle mě je také důležité brát v potaz i zdroje neoficiální - například sousedy nebo známé, kteří mnohdy řeknou více než vágní zprávy od institucích, které by prvotně měly informovat sociální pracovníky.

Jak s takovou rodinou pracujete Vy osobně?

Nejdříve se snažím rodinu osobně poznat, navázat s ní kontakt a aktivní spolupráci formou rozhovorů, sociálních šetření v domácnosti. Po vyhodnocení situace a shromáždění dostatku informací a materiálů, navrhuji vhodné řešení či intervenci například prostřednictvím neziskových organizací, formou poradenství. Někdy je to ale těžké. Taková spolupráce s rodinou. Například mají hned pocit, že se jim zasahuje do soukromí nebo se dítě z rodiny přišlo hned odebrat, začnou křičet a verbálně vás napadat. To jde potom celá spolupráce „do kytek.“

Co v této práci považujete Vy osobně za klíčové, nejdůležitější?

Za důležité považuji dobrou spolupráci s klíčovými aktéry, jako je vedení školy a třídních učitelů, kteří mají o dítěti přehled a to nejenom o jeho prospěchu a chování. Dále odvalu lékařů a dalších organizací, aby se nebáli písemně sdělovat podstatné informace, které napomohou dítě lépe ochránit například, před negativním vlivem rodiny. Kromě dobré spolupráce se školou, lékaři, obcí a poradenskými zařízeními je důležitá i dobrá spolupráce s místní policií. Ti mají informace zase z jiného ranku, a dohromady se z informací dá složit takové puzzle.

Ještě něco?

Důležité je také zázemí v práci jak po materiální a technické stránce, jako třeba mít ihned k dispozici auto nebo fotoaparát. Také pohodový kolektiv pracovníků a mít zkušeného a naslouchajícího šéfa, který umí pochopit i poradit.

Podle čeho poznáte, že rodina nefunguje tak jak má? Podle jakých situací?

Podle velkých absencí ve škole, rapidního zhoršení prospěchu, podle toho s kým se rodina stýká, jestli jsou to například rovněž klienti kurátora či sociálního pracovníka OSPOD. Také podle toho, jak to v domácnosti vypadá, jestli například mají doma nepořádek a před tím tam nebyl, nebo mají v koši na odpadky láhve od alkoholu, jsou více podrážděnější, nebo naopak jsou při pohovoru či šetření úzkostnější.

II: Opatření odebrání dítěte cestou rozsudku či předběžného opatření

Jaké rizikové jevy v rodině jsou z Vašeho pohledu nejrelevantnější ve vztahu k nutnosti zvažovat odejmutí dítěte z rodiny?

Jevy, které negativně působí na zdárný vývoj dítěte jako jsou různé typy závislostí rodičů, jejich trestná či přestupková činnost, agresivní chování rodičů vůči dětem i sobě navzájem, domácí násilí, nedostatečná sanitární a další péče rodičů na dětech. Také vleklé a neléčené psychiatrické onemocnění rodičů.

Zažil/a jste někdy asistenci soudnímu vykonavateli při odebrání dítěte proti vůli rodiče?

Ano, zažila. Již mnohokrát. A pokaždé je to stejně hrozné a stresující pro všechny přítomné. Pokud vím, že se bude dítě z rodiny odebírat již několik dnů dopředu nespím. Přemýšlím, zda jsem učinila všechno jak jsem měla, zda jsem vyčerpala všechny možnosti práce s rodinou, nabídla služby, předala potřebné informace.

Jak by jste popsal/a své emoce v souvislosti s přípravou a průběhem výkonu rozhodnutí?

Je to strašná bezmoc a beznaděj zároveň. I když tomu, než se dítě odebere z rodiny, předchází mnoho mírnějších opatření, kdy se pracovník snaží vymyslet způsob práce s rodinou obecně a dělá všechno proto, aby k takto drastické situaci nemuselo vůbec dojít. Taky zlost na rodiče, jak mohli toto dopustit. Je to takový začarovaný kruh.

Jedná se o emočně nejnáročnější situace ve Vaší práci nebo by jste takto hodnotil/a nějakou jinou situaci v souvislosti s výkonem Vaší práce?

Není horší situace než je odebrání dítěte z rodiny. Neumím si představit žádnou jinou více emočně vypjatou a náročnou situaci. Nedá se rozhodně srovnat s ničím obdobným při výkonu a náplni práce na pracovišti OSPOD. Někdy jsou však třeba složité soudní spory v trestním řízení, kdy na pozici opatrovníka dítěte je stanoven pracovník OSPOD a jedná se o nějaký násilný trestný čin nebo mravnostní, to je taky dost stresující a „na nervy“. Nebo také přítomnost u úkonů policie, kdy je dítě vyslýcháno policií za přítomnosti sociálního pracovníka OSPOD, kdy když slyšíte, co jsou rodiče schopni dítěti udělat tak tomu nemůžete ani věřit, to mi mozek nebere.

Vybavíte si nějaký konkrétní případ, na který nemůžete zapomenout, kdy muselo být dítě z rodiny odebráno?

Ano vybavím si všechny. Na takové situace se nedá zapomenout nikdy. Snad nejhorší byl můj první výkon rozhodnutí. To se ze soudu vůbec neobtěžovali přijet, takže se kluk odebíral přímo před domem, kdy byl ještě agresivní a kousal. Řidič ho musel zpacifikovat a jelo se s ním v noci k soudu, kdy musel čekat v autě a ještě jsem se bála, aby neutekl nebo se mu něco nestalo. Chudák vůbec nepochopil, že ho matka doma nechce.

III: Etická dilemata při práci s multiproblémovou rodinou ve fázi reálného rizika odebrání dítěte

Co Vás napadne jako první, když řeknu, etický rozměr výkonu SPOD?

Etický rozměr je v sociální práci nesmírně důležitý. Není možné ve vztahu ke klientům aplikovat pouze teoretické znalosti a poučky bez empatie, tolerance k jinakosti, schopnosti komunikace, bližšímu pochopení konkrétní situace klienta. Takové ty obecné hodnoty, které řídí i jednání a chování člověka.

Co se Vám vybaví jako první, když řeknu etické dilema v souvislosti s rolí pracovníka OSPOD?

To mě okamžitě napadne, kdy hlásit a kdy ještě nehlásit- například policii. Když přijde do kanceláře dítě a náhodou se dozvím, že mělo pohlavní styk a není mu ještě 15let. Svěří se a co dál. Nebo dítě při pohovoru řekne, že se dopustilo trestného činu, kdy by ho tento skutek vzhledem k minulosti již prokazatelně dostal do vězení, a oběť tento skutek nehlásila.

Nebo vedoucí odboru doporučí na společné sezení, podle mého subjektivního názoru oběť domácího násilí a násilníka dohromady.

Nejzásadnějším dilematem je však, kdy dítě odebrat, jestli už se vyčerpaly veškeré možnosti práce s rodinou, jak to provést, aby dítě tímto úkonem bylo co nejméně stresováno a zda tomu dítěti vůbec prospějí, jestli již není natolik v rodině zakořeněno, že by mu to bylo pouze na škodu, že by to byl jenom alibismus.

Co soukromí rodiny?

Také kolikrát je zapotřebí velmi dobře zvážit, kdy je nutné vidět i domov rodiny, kde se dítě nachází a kdy je to již přes čáru, kdy je toto zbytečné a mohlo by to být spíše ku škodě věci, kdy už by takový sociální pracovník vystupoval spíše z pozice moci.

Lidé nás kolikrát taky vnímají, ne jako řecké pomocníky, ale jako represivní orgán, který je kontroluje, leze jim do skříně a do ledniček a do odpadkového koše. Což je teda podle mě strašná degradace a celá sociální práce jde potom víte, kam...

Jaké situace v práci s multiproblémovou rodinou při reálném riziku odebrání dítěte z rodiny by jste označil/a za situace, které mají povahu etického dilematu?

Například, když se jedná o chronický případ a dobře notoricky známý také v širokém okolí. Jste tedy i dost pod tlakem okolí, jako co budete dělat, kdy už to tak zvaně rozkopnete a tak, a taky když jsem stanovena soudem v nějakém případě jako kolizní opatrovník dítěte, jako u úpravy rodičovské zodpovědnosti. To je mnohdy o nervy. Rodiče si berou dítě v tomto sporu jako rukojmí. Vypisují emaily, telefonují a neustále poukazují na to, co ten druhý dělá špatně.

Takový příklad je u méně majetných rodin, které dlouhodobě držíte zuby nehty a děláte všechno proto, aby se dítě nemuselo z rodiny odebrat. Ač bych to neřekla, ale další takovou situací je chudoba dnešních rodin. Vše vygradovalo ještě zrušením sociálního příplatku, který nízkopříjmovým rodinám pomáhal tzv. vykryt některé náklady.

Po zrušení padlo mnoho rodin, které mám v evidenci do reálné chudoby. Navíc vlivem transformace dávek, které již nejsou v působnosti městských úřadů, nepatří pod sociální odbory, ale pod úřady práce, tak jim ani nemůžeme pomoci. Občas někomu poskytneme oblečení, ale na jídlo se dávky hmotné nouze užít nedají. Někdy jsou to žalostné obrázky, co děti z takových rodin konzumují, je to živoření. Na jednu stranu nemůžete pomoci nějakou dávkou, nemáme dostatečný bytový fond a na druhou stranu judikáty nás sociální pracovníky zavazují, abychom děti neodebíraly ze sociálních a materiálních důvodů jako je například chudoba.

Jsou také situace akutní, kdy dítě spáchá nějaké provinění nebo čin jinak trestný a rodiče nemají dostatek peněz na advokáta, tak jim je státem přidělen a někdy to podle toho taky tak vypadá. Potom jsou rodiče, kteří mají peněz dostatek, dítě je slušně řečeno darebák a erudovaný advokát ho z toho dostane, to se vám chce potom i brečet, když se díváte do tváře oběti, která naopak je vláčena policií, soudy, znaleckými posudky jestli náhodou nelže, opětovně vyslýchaná advokátními esy.

No, když tak přemýšlím nahlas, tak super situace, myšleno ironicky, je když sloužíte týdenní pohotovost a máte výjezd, to je teda potom mazec. Většinou máte samozřejmě jiné plány, něco děláte, někde jste třeba s dítětem a všechno je jinak. V tu chvíli umístíte svoje vlastní dítě do péče třetí osoby ha, ha, ale vážně zavolat řidiči, který slouží s vámi, dostat se rychle k materiálům na úřad, zajistit si vstup do budovy, rychle najít kód to je samostatná kapitola, ...dostat se rychle na místo, dobře vyhodnotit situaci, kontaktovat telefonem soudce, předtím vlastně ještě svého nadřízeného a říct mu jak situaci vidíte a jak ji hodnotíte. Ale naštěstí je po ruce vždy tak to u nás bylo i druhý kolega, kterého ten případ je a s tím se radím a kolikrát i dojde, protože ve dvou se to lépe táhne. Jeden zajišťuje technické a materiální věci, například převoz, kdy ten druhý může telefonovat a vše koordinovat.

Považujte situaci, ve které musíte zvažovat postup směrem k odebrání dítěte z rodiny za situaci mající znaky etického dilematu?

Rozhodně ano. Pořád dokola přemýšlím, je to dobře, komu to prospěje, nemělo to být dřív nebo naopak později, jak se dítě v ústavním zařízení adaptuje apod. Dá se ještě něco udělat, jak to zastavit?

Také musím mít dobře nastudovaný celý spis a mít dokonalou znalost samotného případu, to je to mít argumenty pro a proti. Nebát se. Uklidnit se a zastavit se v tom okamžiku, dojít k určité reflexi.

No, ale pokud to vím dopředu, několik dnů předem, tak většinou špatně spím a hodně přemýšlím, když vím, že rozhodnutí je nezvratné. Když se rozhodnu, tak přes to vlak nejede. Taky se tomu snažím jakoby vyhnout, hodně sportuju, běhám, chodím hrát kolektivní sporty, abych na to přestala myslet.

Vnímáte tuto situaci jako situaci, která má i svůj morální rozměr? Z jakého důvodu ano?

Určitě, sociální pracovník se má, podle mého názoru, nejen držet zuby nehty legislativy, metodik a předpisů, ale také se má snažit chovat eticky, konat dobro, a v tomto případě chce konat dobro pro konkrétní dítě, tedy naplnit i zákon, kde je uvedeno, že přední je zájem a blaho dítěte.

To jsou i určité situace, kdy odcházím z práce domů, vím, že zvolené řešení nebylo výhodné, ale muselo nastat vzhledem k okolnostem, ale mohu si říct, přes to, co se stalo, já jsem nezklamala, nezradila své přesvědčení.

Z jakého důvodu ne?

Nemuselo by jít o morální rozměr v situaci, kdy s tím, aby dítě bylo z rodiny odebráno, všichni souhlasí, a to rodiče i dítě a všichni si toto přejí. To už se mi také jednou i stalo. Navíc dětský domov byl v místě trvalého pobytu dítěte, kdy dítě nepřišlo o rodiče, kamarády a školu na jednu stranu a na druhou stranu mělo zajištěnou veškerou možnou sanitární péči.

Domníváte se, že Vám může pomoci při rozhodování i etický kodex sociálních pracovníků?

Zcela jistě ano.

Z jakého důvodu ano? Z jakého důvodu ne?

Právě v takové té morální, etické oblasti naplňování sociální práce. Já to vnímám tak, že etika ukazuje na to, jak má vypadat konkrétní jednání sociálního pracovníka. Kdežto sociální práce je profesionální disciplína, která reflektuje zakázky společnosti.

Domníváte se, že Vám může pomoci při rozhodování standardizace postupů OSPOD např. ve formě hodnotících formulářů doporučených ze strany MPSV ČR a práce s IPOD?

Já si myslím, že ne. Jsem si vědoma, že tento můj názor není asi příliš populární, ale stejně si musím celý spis přečíst znovu. Hodnotícímu formuláři, upřímně řečeno, nevěřím, pokud například dostanu dožádaný spis odjinud, řídím se výhradně vlastní názorem. Některé informace v hodnotícím formuláři jsou subjektivního charakteru. Spoléhám se jen sama na sebe, na svůj úsudek, praxi a zkušenosti. Na základě tohoto formuláře bych dítě z rodiny rozhodně neodebrala.

Představuje pro Vás osobně rozhodování o podání návrhu na opatření, které směřuje k odebrání dítěte s rodiny, etické dilema?

Tak to bezpochyby. Tomuto procesu předchází dlouhé zvažování. Hodiny seskupování relevantních informací, čtení celého spisového materiálu, přemýšlení, nespání, porada s ostatními kolegy na pracovišti, oslovení dalších subjektů, které před tím s touto rodinou či dítětem pracovali. Není to jen tak.

Na druhou stranu v momentě, kdy už podám návrh, tak už není cesta zpátky. To už jsem definitivně rozhodnutá, že dělám dobrou věc, že je to správné. Samozřejmě, že před tím nespím, ale spíš přemýšlím, jak to udělat, aby všechno, po technické stránce klaplo.

Jakým způsobem dle Vašeho názoru úkon výkonu rozhodnutí poznamenává možnosti další práce s rodiči? Jak se Vám komunikuje s rodiči ve fázi práce po výkonu rozhodnutí?

Ono záleží na tom, zda rodiče o výkonu vědí, zda spolupracují, zda s tímto opatřením i souhlasí, například když dítě doma nejsou schopni zvládnout, když nemají dostatečné rodičovské kompetence nebo se dítě opakovaně dopouští protiprávního jednání, tak si to i sami přejí....nebo nemají dost odvahy to dítěti říct, tak se dělá jakože si to nepřejí, protože sociální pracovník unese všechno. Na druhou stranu ty rodiče chápu, je to jejich dítě, mají ho rády a říct, já tě doma nechci, je opravdu těžké.

Potom jsou situace, kdy rodiče jsou hyperprotektivní, vše, co dítě udělá bagatelizují, ale to určitě není v zájmu dítěte, taková opičí láska. To je potom někdy těžké, dítěte se odebere proti jejich vůli, to ovlivní spolupráci zásadně. Čas to většinou srovná. I v případě, že se zdá, že není spolupráce možná, jsem se přesvědčila, že postupem času se dá opětovně navázat, kde se jednou přestalo.

Rozhovor č. 2

I: Rodina a rizikové faktory ve vztahu k potřebám dítěte

Jak by jste definoval/a pojem multiproblémová rodina?

Pro mě je to rodina, ve které se vyskytuje více problémů na jednou v oblastech finanční, výchovy, péče o děti, závislosti, domácího násilí apod.

No, ale třeba bych sem mohla dát i případy, kdy rodiče přijdou o práci, ale to prostě všechno souvisí se vším, máme v evidenci i hodně chudé rodiny, ale i bohaté. Kolikrát přijdete to rodiny, která se tváří jako hogo fogo a je tam takový binec, že to musíte vyfotit, sice je dopředu poučíte, ale nadšení nejsou, že. My na to sice máme právo, ale vysvětlíte to těm lidem, když jim lítáte s foťákem po domácnosti.

Jaké rizikové jevy v rodině jsou pro Vás nejzávažnější při posuzování případu?

Za nejzávažnější považuji obecně alkoholismus a takové ty závislosti na čemkoliv. Já mám velkou početnou skupinu matek závislých hlavně na alkoholu a pervitinu. S těmi se potom moc špatně pracuje. Testovat je nemůžete, jenom, když jsou prokazatelně pod vlivem, že. Ani tak to nepoznáte. K jedné takové ženě jsem chodila domů 4 měsíce a nebýt výjezdu v pohotovosti, kdy jí kolegyně nachytala doma, a i když z ní nic necítila, zavolala policii a měla tři promile. Pila vodku a ta cítit holt není. Doma malý kojeneček ani nechci pomyslet, jak to dítě mohlo dopadnout. Takže, jo. Takže pití alkoholu a užívání drog. Taková matka se k nám dostane, pokud je řidička auta po testu od policie, teda pozitivního testu.

Také sem patří i týrání dětí a vůbec násilí jako takový, ať už mezi rodiči nebo na dětech. To je vždycky smutné, buď rodiče tlučou děti, nebo se musejí dívat jak se mlátí rodiče navzájem.

Hlavní skupinou, ač nevím čím jsem si to zasloužila, jsou nyní v mé evidenci nemocné matky. Jako nemocné tím, že mají schizofrenii nebo jinou psychiatrem stanovenou diagnózu. Teď zrovna řeším případ paní, která má 10leté dítě a ač je zaléčená, dcera už u ní být nechce, matka ve svých stavech, kdy byla na tom fakt dost špatně dítě tak psychicky vynervovala, že dcera taky potom v průběhu hospitalizace matky v léčebně, kdy byla u otce, poznala normální prostředí, zázemí a dostala i no, jako otec jí vedl k samostatnosti, že holka už tam být nechce. Matka je závislá na výživném otce na dceru, takže bojuje a chce holku zpátky, ta, když mámu nyní vidí tak začne křičet a utíká před ní.....kde jsem to...

Jaké informační zdroje dle Vašeho názoru nejlépe referují o situaci dítěte v rodině?

Zprávy od lékařů, školských zařízení, obce. Pokud ty zprávy mají vypovídající charakter. Šetření přímo v rodině, případně z okolí.

Jak s takovou rodinou pracujete Vy osobně?

Nejprve se snažím získat, co nejvíce informací ze zdrojů, které jsem již popsala a uvedla. Seřadím si informace dle důležitosti, vytvořím si plán práce s rodinou a pak se snažím naplnit plán, aby to bylo ku prospěchu.

Co v této práci považujete Vy osobně za klíčové, nejdůležitější?

Podle mě je nejdůležitější zázemí v práci a obecně vztahy na pracovišti.

Podle čeho poznáte, že rodina nefunguje tak jak má? Podle jakých situací?

Poznám to například pokud dítě v mé evidenci má problémy ve škole a to se netýká pouze prospěchu. Například mi přijde zpráva od Policie prostřednictvím SVI o domácím násilí.

II: Opatření odebrání dítěte cestou rozsudku či předběžného opatření

Jaké rizikové jevy v rodině jsou z Vašeho pohledu nejrelevantnější ve vztahu k nutnosti zvažovat odejmutí dítěte z rodiny?

Když nemá dítě uspokojeny základní životní potřeby, jako dostatek jídla, oblečení. V bytě není teplo. Dítě je ponecháváno doma samotné bez dozoru. Také to záleží na věku dítěte. Pokud by bylo dítěti prokazatelně ubližováno ze strany pečujících osob.

Zažil/a jste někdy asistenci soudnímu vykonavateli při odebrání dítěte proti vůli rodiče?

Ano, zažila. Já jsem měla dobrou zkušenost v tom slova smyslu, že jsem se s vykonavatelem dopředu na všem domluvila. Po celou dobu fungovala naše spolupráce dobře.

Jak by jste popsal/a své emoce v souvislosti s přípravou a průběhem výkonu rozhodnutí?

Bylo mi hrozně. Já jsem si říkala, že, když jsem se takto již rozhodla, tak to tak musí být. Věděla jsem, že dělám dobře. I když samozřejmě mi to nebylo jedno. Znovu se mi přehrával celý příběh, kdy jsem si musela odůvodňovat, že dělám pro to konkrétní dítě dobře.

Taky jsem si večer s manželem otevřela láhev vína, potřebovala jsem jenom tak sedět a vypnout - no, ne, že bych byla alkoholik, to ne, ale já jsem tomu, co mě čekalo potřebovala na chvíli utéct.

Jedná se o emočně nejnáročnější situace ve Vaší práci nebo by jste takto hodnotil/a nějakou jinou situaci v souvislosti s výkonem Vaší práce?

Myslím si, že samo odebrání dítěte je psychicky nejnáročnějším dilematem a nedá se to srovnat s žádnou jinou podobnou činností například zastupováním dítěte jako opatrovník u soudu apod.

Co samo odebrání dítěte z rodiny?

Odebírání dítěte z rodiny je náročné, ale taky hodně záleží na situaci, za které se to děje. Jestli se jedná o rodinu, kterou už dlouho znám, se kterou pracuji již mnoho let. Kdy víme, co od sebe můžeme čekat, jaké spolu máme vzájemné vztahy a proč se to nyní děje. Tato rodina na to jako by i čeká, já to tak cítím. Na to se jde připravit, v hlavě si sesumíruru i postup jak to proběhne, vykomunikuju si instituce, nachystám si všechny materiály a tak.

Taky jsou případy, kdy musím všeho nechat a letět, jako jednat. To už se stresuju a potom vystresuju nejen všechny u mě doma, kdy volám, že už domů jen tak brzo nedorazím, ale i kolegy v práci. Naštěstí jsme tam super tým a všichni si tak i pomáháme, nejsem na to řešení sama. Radím se se všemi i se šéfem. No, to jsou takové ty rychlíky, kdy se musím na základě dostupných informací také i rychle rozhodnout.

Pro mě je nejhorší situace, když mi zazvoní pohotovostní telefon, když mám zrovna já službu. To Ti řeknu, že se o mě pokouší infarkt, když slyším policajta, který mi hlásí, že se něco stalo. Naštěstí jsem na rozdíl od ostatních kolegů měla jen takové banality jako k řešení, například útěk děčka z polepšovny, kdy je potřeba pouze moje přítomnost u jeho výslechu a kdy ho potom předávám tomu pracovníkovi, který si pro něho i na stanici policie přijede. Naštěstí jen to.

Vybavíte si nějaký konkrétní případ, na který nemůžete zapomenout, kdy muselo být dítě z rodiny odebráno?

Ano, po nějakou dobu se mi jeden konkrétní případ vracel, ale nyní se opět vyvíjí dál a matka dítěte splnila vyznačený plán a dítě se jí mohlo vrátit, takže to vlastně dobře dopadlo.

III: Etická dilemata při práci s multiproblémovou rodinou ve fázi reálného rizika odebrání dítěte

Co Vás napadne jako první, když řeknu, etický rozměr výkonu SPOD?

Já si myslím, že etika rozhodně patří do základních dovedností pracovníka OSPOD. I v případě, že by se rodič choval ke mně jako k pracovníkovi OSPOD nevhodně, je zapotřebí se se vzniklou situací vypořádat s nadhledem, taktem a se ctí.

Co se Vám vybaví jako první, když řeknu etické dilema v souvislosti s rolí pracovníka OSPOD?

Jako první se mi vybaví to, abych svým výkonem práce nenarušila dotyčné rodině soukromí. Musím vážit na kolik a v jaké míře mohu soukromí narušit. Kdy jsem pomocník, a kdy už jsem negativní element. Například onkologické pracoviště po mně chtělo, abych donutila rodiče k takovému vyšetření a vyložení pokusu na dítěti, které stejně nemělo šanci, to mi byla hanba. Když jsem viděla tu zoufalou mámu, které umírá dítě, nikdo jí nic nevysvětlil a ještě na ni poslali „sociálku“.

Žádný návrh k soudu jsem nepodala, napsala jsem dlouhou zprávu přímo primářce a podpořila jsem rodiče, zákon ne zákon, tady je na místě, aby dítě mohlo v klidu umřít, v domácím prostředí, v přítomnosti milujících rodičů... To mi z té mojí práce bylo hodně špatně.

Taky povinnost mlčenlivosti, když se mi svěří dítě, že ho doma otec zbil, tak co? Na jedné straně mám hlásit, že. Na druhé straně vím, že dítě je výchovně náročné. A dítě řekne, já jsem doma ukradlo rodičům poslední peníze na jídlo a otci prostě ujela ruka. Co mám dělat? Mám hlásit nebo dát šanci? Poučit a čekat, co bude?

Jaké situace v práci s multiproblémovou rodinou při reálném riziku odebrání dítěte z rodiny by jste označil/a za situace, které mají povahu etického dilematu?

Mně se vybavil příběh velmi nemocného onkologického dítěte, kdy nás požádala nemocnice o součinnost, abych jakým si způsobem přemluvila rodiče, aby podstoupila dotyčná holčička léčbu, o které neexistovaly žádné výsledky a ani se nevědělo, zda bude úspěšná. Jak už jsem o tom mluvila, je to pořád ve mně, proto se asi k tomu opět vrátím.

Považujte situaci, ve které musíte zvažovat postup směrem k odebrání dítěte z rodiny za situaci mající znaky etického dilematu?

Záleží na konkrétní situaci. Například v případě, že je dítě prokazatelně týráno, tak tato situace pro mě nemá znaky etického dilematu. Ta je pro jednoznačná. Pak už se striktně držím litery zákona a neohlížím se vpravo, vlevo. Tady nepomůže mít věci nastudované ze školy a více studovat, tady musíte prokázat i zkušenosti a ty získáte jenom ustavičnou a dlouhodobou praxí.

Vnímáte tuto situaci jako situaci, která má i svůj morální rozměr? Z jakého důvodu ano? Z jakého důvodu ne?

Já to tak vnímám, do každé situace patří i určitý morální rozměr. Já považuji za dobré zvážit všechny možnosti, ale konečné rozhodnutí ponechávám na klientovi. Neodsuzuji ho, i v případě, že bych se já sama rozhodla jinak.

Domníváte se, že Vám může pomoci při rozhodování i etický kodex sociálních pracovníků? Z jakého důvodu ano? Z jakého důvodu ne?

Jak v čem, záleží na okolnostech. Musím se řídit především zákonem a na to se snažím napasovat i etický kodex.

Domníváte se, že Vám může pomoci při rozhodování standardizace postupů OSPOD např. ve formě hodnotících formulářů doporučených ze strany MPSV ČR a práce s IPOD?

Já si myslím, že ano. Například u důležitých rozhodování. Protože pokud má například dojít již k odebrání dítěte z rodiny, mohu si se sumarizovat informace a vše potřebné shrnout, tyto informace mám přímo v IPOD, kdy se mé dilema může proměnit v jasné rozhodnutí, co dělat.

Představuje pro Vás osobně rozhodování o podání návrhu na opatření, které směřuje k odebrání dítěte z rodiny, etické dilema?

Takové dilema prožívám před samotným podáním návrhu, pokud už ho podám, tak jsem již vnitřně přesvědčená, že toto opatření bude směřovat ve prospěch dítěte. Vše si musím důkladně zvážit, uvědomuji si, že mnohdy už neexistuje cesta zpátky.

Jakým způsobem dle Vašeho názoru úkon výkonu rozhodnutí poznamenává možnosti další práce s rodiči? Jak se Vám komunikuje s rodiči ve fázi práce po výkonu rozhodnutí?

Myslím si, že s rodinou jde pracovat. Musí se však mnohdy znovu navázat spolupráce s takovou rodinou, což je podle mě dost těžké. Taková spolupráce však funguje již na zcela jiné úrovni. Z mé strany si myslím, že se o to musím pokusit vždycky, i v případě, že rodič „zavře dveře“ a nechce navázat ani komunikaci, natož spolupráci.

Rozhovor č. 3.

I: Rodina a rizikové faktory ve vztahu k potřebám dítěte

S jakým typem rodiny nejčastěji pracujete?

Tak já bych řekl, že v naší práci, ačkoliv je to i tématem tohoto rozhovoru, by to určitě byla ta multiproblémová rodina, protože pokud se jedná o případy, kde je jenom jeden problém, tak ve většině případů pouze projde evidencí a vyřeší se sám. Taková rodina si svým vlastním mechanismem může sama pomoci.

Jak by jste definoval/a pojem multiproblémová rodina?

Je to rodina, nad kterou musíme více přemýšlet, je tam více rizikových faktorů a to ten případ dělá složitým. Je to rodina, rodinný systém, ve kterém se objevují dlouhodobé, hluboké, vícečetné problémy.

Je tam většinou otec, matka. Role otce je většinou nahrazena nějakým nevlastním tatínkem, což se dá snést anebo se jedná o rodičovský pár, který je neúplný a figurují zde nějaké děti. To znamená i osamělá matka s dítětem, kdy je potřeba respektovat biologický a emocionální vztah, ale většinou je v takových to rodinách více dětí.

Jaké rizikové jevy v rodině jsou pro Vás nejzávažnější při posuzování případu?

Pro mě je nejzávažnější to, co se dá dle, mých individuálních zkušeností, nejhůře měnit, a to jsou charakterové vlastnosti - často na hranici poruch osobnosti, až to může jít do nějakých patologií, návyky a zlovyky, které přecházejí do závislostí a to je podle mě gró toho, že už potom všechny další problémy jsou sekundární.

Jaké informační zdroje dle Vašeho názoru nejlépe referují o situaci dítěte v rodině?

Vycházím z toho, co vůbec mám k dispozici. Problém je, když vůbec mám vyplnit hodnotící formulář a IPOD tak mít potřebný čas a k tomu potřebné množství informací. Víme velice dobře, že obširné pokusy o hodnotící vzory, screeningové formuláře, tak ty informace získáváme za prvé postupně, dlouhodobě a samozřejmě, že by to informační spektrum mělo být co nejširší a hlavně ty informace by se měly nějakým způsobem protínat, aby objektivizovaly ty závěry, aby se daly postavit na jisto. To není takové to klasické kolečko, udělám pohovor s matkou, otcem, kdy rodiče mohou zamlčovat skutečný stav věci, takže z rozhovoru se nemusím vůbec nic dozvědět.

Zprávy obcí, že jo. U nás na trojkových obcích, tak tam nenapíše nějakou informaci, která by mohla vést ke konfliktu s nějakým občanem, a to jenom velmi stěží. Zprávy lékaře, tak to už kolikrát musí být, aby šel lékař do konfliktu s pacientem. Takže ta zpráva také nemusí obsahovat takové informace, co mám. A pak samozřejmě záleží na projevech toho případu. Takže na místě je skutečně nějaké základní posouzení té situace, potom musí uzrát čas, pokud to tedy není akutní.

A čas ukáže ve většině případů, o kterých se bavíme, potom může dojít k recidivě, prohloubení problémů, má to nějaké následky. Ty následky se určitě projeví, co se týče dětí (bavím se o rodičovské zodpovědnosti) na péči o ty děti, na vzdělávání, to znamená, že ten rizikový faktor trvá dostatečně dlouho, je dostatečně intenzivní, tak, že by mohl ohrozit řádný vývoj dítěte, takže určitě, je asi problém v tom, že informace nemáme hned a je zapotřebí v různých případech čekat velmi dlouho, což jednotlivé spolupracující subjekty, které jsou oprávněny podat zprávu, případně my sami, dojdeme k nějakému vyhmátnutí.

Vyhmátnutím, co se v té rodině děje se kolikrát může stát, že to víme nebo myslíme si, že to víme máme tedy nějaký názor nebo hypotézu, ale protože jsme i správný orgán, tak tu hypotézu musíme i dokázat, takže ke každému opatření, které máme, byť by to bylo to nejmírnější, tzn. pozvání si člověka k pohovoru, tak musíme mít dostatečný podklad a pokud ten podklad není, tak je to zasahování do soukromí a práv toho člověka neodůvodněným způsobem a tam už je to problém. Kdy můžu říct, že mám dostatek informací, Asi nikdy a to máme neustále nedostatek informací, nedostatek pochybností o tom, jestli je to tak, jak to je. Tohle není fyzika.

Tohle je práce s pravděpodobností a asi nejdůležitější je skutečně, kdy sám z vlastní zkušeností vím, že to není o počtu papíru, které mám ve spise, když je potřeba realizovat nějaké nejzávažnější opatření, je tedy pro mě ne tak důležitý počet informačních zdrojů, jako jejich kvalita a to do jaké míry mi potvrzují, to, co se v té rodině odehrává. Něco jiného jsou informační zdroje, listiny, zprávy protokoly, zprávy psychologů, školy apod., ale taky to, že to musí jakoby zapadat do sebe.

Jak s takovou rodinou pracujete Vy osobně?

Nemalujme si to růžově. Ona ta rodina nepříjde. To je první věc. Nepamatuji si, že by za mnou někdy přišla celá rodina. Většinou přijde jeden rodinný příslušník a má nějakou dílčí zakázku nebo se k nám ten případ dostane od jiné instituce a ta s ní řeší jiný problém. K nám se tak dostane jenom tehdy, pokud je tam nějaké podezření na porušování rodičovské zodpovědnosti, to jedna věc, anebo kdy je tam třeba z agendy kurátora, kdy je chování toho dítěte protiprávní anebo to ukazuje na poruchu chování dítěte, kdy je jeho chování mimo normu. Pokud si k nám přijde někdo poprosit o pomoc tak to je součást poradenství a dílčí úkoly jsme schopni řešit.

Problém s multiproblémovou rodinou je, že tam musí přijít dlouhodobá případová práce ne s jednotlivcem, ale s rodinou jako takovou, kdy spolupráce s jedním členem, pokud druhý nemá zájem, tak v podstatě může být k ničemu. To znamená sepsat návrh na úpravu výchovy výživy matce, není problém. My se tady bavíme o multiproblémové rodině a to takovým způsobem, že ty nedostatky v rodinném systému, v jeho fungování, mají vliv nebo mohou mít vliv na...nebo je to ve fázi, že se dá očekávat na zdravý vývoj těch dětí a to po všech možných stránkách, takže tam je naprosto jasné, že ta spolupráce by měla být v ideálním případě co nejširší, měla by tam být samozřejmě ta otevřenost o těch problémech, což ale není, že jo?

Co v této práci považujete Vy osobně za klíčové, nejdůležitější?

Nebavíme se o chudých rodinách, které jsou schopny fungovat relativně dobře. Kdyby to bylo jenom o chudobě, tak ta chudoba se vyřeší, ale chudoba a její řešení je komplikované tím, že přichází v kombinaci s něčím, tzn. v kombinaci s alkoholismem, s nějakou psychózou, tak tam už to řešení je složitější.

Nejdůležitější je, aby taková rodina měla pocit, že ten pracovník má na ně dostatek času, má zájem o ten jejich problém, je ochoten s tím problémem něco dělat a má na tom i zájem. Je to i o přesvědčení toho klienta, že ten pracovník je kompetentní a že má samozřejmě ty nástroje. A to je kámen úrazu, v drtivé většině případů jsou lidé přesvědčeni, že jejich problém lze vyřešit penězi – sociálními dávkami a problém je tímto vyřešen. Jenomže ani sociální dávky ani byt, nepomohou sociálnímu systému, v němž jsou ty jevy, o kterých jsem se bavil již v úvodu, takže nemá smysl, abych to opakoval. Záhy se zjistí, že dávky nejsou použity na účely, na které použít mají být, že k bití například dochází nadále, ačkoliv se materiální podmínky zlepšily, takže to není závislé na tom, kolik rodina má peněz a to se týká i domácího násilí nebo násilí mezi partnery. V lépe situovaných rodinách je to mnohdy mnohem horší.

Existuje něco jako profesionalita, kdy profesionalita by měla přesvědčit toho klienta, že má smysl věnovat čas tomu pracovníkovi, ale problém je v tom, že ten pracovník nemá v jednom šupletu prachy a ve druhém byt. Tak to prostě nefunguje. Takže celá ta práce je o doprovázení klienta, vedení, kdy klient je někdo, kdo má zakázku. Ta zakázka se protne s tím, co je nabízeno.

Pokud rodina není spolupracující ve všech těch člancích nebo vůbec, tak přicházíme na řadu my, protože rodiny, které jsou si schopny pomoci samy, případně si nechají pomoci, tak ty by se k nám měly dostat velmi okrajově nebo se skutečně o nich ani nedozvíme, což by tak mělo asi i být a na nás zbývají ty rodiny, které pomoc nechtějí. Nebo nejsou schopny si pomoci nebo je tam právě ta kombinace jevů taková, že se nehodí do žádné takové škatulky.

U multiproblémové rodiny to není téma o chudobě. Nakonec o tom hovoří i nálezy ústavního soudu. Není to o chudobě, taková rodina, která se drží v naší evidenci, podotýkám v naší, tam je těch faktorů daleko víc. Chudobu lze označit za ten faktor sekundární. To je můj názor.

Podle čeho poznáte, že rodina nefunguje tak jak má? Podle jakých situací?

My to máme v zákoně jasně napsáno, takže nefunguje ve všech zákonem stanovených oblastech rodičovské odpovědnosti. Bavíme se především o péči, kdy zajištění materiálního standardu je jedna část. Dbaní na psychické, mravní a emocionální stránky života těch dětí, vytváření rodinného zázemí, znaky týkající se stýkání se s druhým rodičem, podpory. Také péče o hygienu, zdravotní stav dítěte a jeho všestranný rozvoj.

Plnění rodičovské zodpovědnosti je skutečně jejím výkonem, je to výkon a spousta věcí není samozřejmá. To znamená, že od těch lidí to chce určité kompetence. Je to o skloubení pracovního života, soukromého života, volnočasových aktivit. Co si budeme povídat je to o dostatečném přizpůsobení se života dospělých potřebám těch dětí. A to se často neděje a zase není to o té materiální stránce. Je to o tom kolikrát chodím do hospody, kolik kouřím, kolik jsem schopen si odpustit, pokud to tam nenastane a dítě není dostatečnou prioritou, kde figuruje závislost nebo vyhledávání vztahů, neúplná rodina, kdy společnost je navíc koncipovaná na dva příjmy, aby byla schopna zajistit adekvátní potřeby dětí, přesto vlak nejede. Také náklady, pokud nemám vlastní bydlení, jsou tak extrémní, že tam prostě musí dojít k sociální evidenci.

Jak je ve hře domácí násilí, závislosti popřípadě porucha chování, tak tam je ten problém o dost složitější.

II: Opatření odebrání dítěte cestou rozsudku či předběžného opatření

Jaké rizikové jevy v rodině jsou z Vašeho pohledu nejrelevantnější ve vztahu k nutnosti zvažovat odejmutí dítěte z rodiny?

Jestli tím rozumíme rychlé předběžné opatření, kdy do 31. 12. 2013 to pro mě v podstatě bylo ohrožení na zdraví, že jo? Život, zdraví je kategorizace podle zákona, ale podstatné je to, jaké situace jsou do této kategorie podřazované, ale pokud je tam ve hře bití dítěte, kdy tam není žádný koregující prvek v té domácnosti, kdy je to dítě vydáno napospas nějaké formě násilí, tak to je pro mě závažný, kdy tam není žádný ochranný faktor, je to ve vztahu i k věku dítěte tzn. že například 15náctiletý kluk bude schopen řídit tu situaci v konfliktu s rodičem než 6leté nebo 7leté dítě nebo, nedej Bože ještě menší dítě za situace, kdy by čelilo tomu samému.

Člověk také může být agresivní, kdy jsou tam znaky toho, že nemusí být pln zodpovědný za své jednání, trestně třeba. Nebo je tam závislost, drogy, alkohol, nějaké duševní onemocnění, tak to dítě je prokazatelně ohroženo na zdraví, kdy se tam už něco stalo, a my podáváme předběžné opatření.

Pokud je to založeno na vleklejších konfliktech, komplikovanějších vztazích, kdy bych to zařadil do kategorie - bezbranné dítě, ohrožující rodič - například flagrantní agresivitou, tak pak se bavíme o případech zanedbávání, nebavíme se o týrání to jsem už popsal, tady vidím prostor pro nějakou práci, která by měla být postavena na maximální aktivizaci přirozených zdrojů toho rodiče a v tom, v čem si pomoc může a zdrojů samozřejmě i na straně toho dítěte.

Pokud ohrožení není akutní, ale je chronické, tak ta délka toho trvání zvyšuje negativní dopady na tu osobnost toho dítěte, na jeho zdravý vývoj. Kolikrát si kladu otázku, jestli je zapotřebí, aby děti byly neurotizovány v domácnostech takových rodičů? Do jaké míry je tam právo rodiny být spolu a na druhé straně právo dítěte na řádný vývoj?

Zažil/a jste někdy asistenci soudnímu vykonavateli při odebrání dítěte proti vůli rodiče?

No, určitě. Nevím kolikrát, ale pokud se bavíme o těch neextrémnějších formách, tzn. výkon rozhodnutí za asistence vykonavatele proti vůli rodiče, tak do pěti případů by to asi bylo za tu dobu, co to dělám.

Jak by jste popsal/a své emoce v souvislosti s přípravou a průběhem výkonu rozhodnutí?

Pro mě osobně, jak to říct, já mnohem více stresu zažívám proto, aby všechno bylo nachystané, tak, jak má, než proto, abych měl pocit, že někomu ubližuju.

Jedná se o emočně nejnáročnější situace ve Vaší práci nebo by jste takto hodnotil/a nějakou jinou situaci v souvislosti s výkonem Vaší práce?

Jsou i situace, které se táhnou a jsou chronické například, pokud přijde matka, že muž pije a že doma ji ještě bije a opakovaně není ochotna to řešit rozlukou té domácnosti a muž to není ochoten přiznat, tvrdí, že nic takového se neděje apod. Tak je to jenom o sledování té situace a čekání na to, až se ta situace vyhrotí. Zastávám názor, že člověk musí mít v sobě stoprocentně srovnání že, věnoval maximální úsilí tomu, aby k té situaci nedošlo. To je první věc. Člověk by neměl udělat jenom ze zákona dost, ale měl by si být osobně jistý a v té dokumentaci by to jednoznačně mělo být vidět, že udělal dost proto, že seznámil rodiče děti s případnými následky toho či onoho. Musí tam být prokazatelně dostatečná vůle, aby člověk skutečně dospěl do tohoto stádia, že tohle řešení je jediné možné. Nedokážu si ani představit, jaké jiné by mohlo být a v takové situaci já osobně, když jsem v ní byl a musel jsem v ní rozhodovat, tak jednoznačně se domnívám, že potom by asi bylo špatně, pokud by ten člověk zapochyboval o tom, že to, co se momentálně děje, se děje v nejlepším zájmu dítěte, protože naše úkony musí být vždy v nejlepším zájmu dítěte a ne jinak, ne v zájmu rodičů, pracovníků - ne že pracovník bude mít klidnější život, když se provede výkon rozhodnutí, tomu tak zpravidla ani není, ale musí tam být naprosté přesvědčení, že to, co se teď děje je správné a musí to být nejen přesvědčení odborné, ale i lidské.

Pokud jsem já měl takový případ s ohledem na všechny okolnosti, jsem nikdy nepochyboval, že to rozhodnutí bylo správné a musím konstatovat, že vývoj všeho toho, o čem se teď bavíme, mi dá za pravdu, že ta opatření byla jednoznačně na místě.

No to není příjemné nikomu, aby to zase nevypadalo, že je to jednoduché, v tom by si liboval snad jenom psychopat. Takže je to stresová situace a tak dál, ale v tu chvíli není dilematem. Dilema je rozhodnout, jestli ano, nebo ne, jestli do toho jít, nebo ne. Já když to navrhu, musím počítat s tím, že to soud schválí a nemůžu být přesvědčený ještě o tom, že to, že to šlo ještě jinak. Takové opatření musí být krajním řešením.

Ono je celkem jedno, jestli ten člověk na vás řve při výkonu rozhodnutí nebo jestli na vás řve v kanceláři. Ta fyziologická reakce by měla být víceméně stejná. Asi to není příjemné nikomu. My jsme na to školení, cvičení, měli bychom být schopni tohle to zvládnout, ale samozřejmě, že pokud je to dítě odjímáno od toho rodiče, tak je to těžký.

Já bych ty situace rozdělil do několika oblastí, a to první, kdy vyjždím jako pracovník v pohotovosti a případ třeba vůbec neznám, protože patří některé z kolegyně. Musím jednat ve velké rychlosti, hrozí nebezpečí prodlení, do toho jedu do nějakého konfliktu, nevím, co mě čeká a spoléhám na to, že všichni vědí, co mají dělat, čemuž tak většinou ani není, a že všichni společnými silami budeme spolupracovat, bavím se o tom, když je situace natolik urgentní, že se bude dítě odebírat a je to zřejmé a evidentní.

Potom jsou taky urgentní situace, kdy však sedím v kanceláři a něco se děje. Na to se můžu připravit, důležité je neraplovat, uklidnit se, pročíst si alespoň trochu materiály ze spisu, seznámit se s ním v kostce, pokud případ není můj nechat si od člověka, který ho vede vše povyprávět.

Vybavíte si nějaký konkrétní případ, na který nemůžete zapomenout, kdy muselo být dítě z rodiny odebráno?

Není výkon jako výkon. Zažil jsem výkon, který byl proti vůli rodiče, kdy šest nebo sedm dětí se sbalilo a nejstarší kluk řekl: „to je na čase.“ Byl jsem sám z toho překvapenější a to, co jsme se potom dozvěděli od těch dětí, je to, co jsme přesně tušili a je pouze děs, že musíme něco takového prokazovat. My jsem v právním státě a jinak to nejde.

Zažil jsem však také malé děti, co z toho vůbec nemají rozum a ty reagují pouze na emoce matky.

Mnohem těžší v těchto situacích je unést odpovědnost za vývoj případu v jeho jednotlivých fázích.

Výkon rozhodnutí je již rozhodnutá záležitost. Mnohem větší stres má dopad na práci pracovníků dlouhodobý stres, to je to měření na vahách, jestli ta situace je zralá pro to či ono opatření a jestli by se nemělo přistoupit k realizaci opatření. Ono je krásné pořešit si svoji odpovědnost, ale předčasné opatření či opožděné opatření – za to si nese odpovědnost také ten pracovník a jeho vedoucí, který ten spis dozoruje. Takže je jasné, že v naší práci nemůžeme strčit ruku do ohně za nikoho.

Já můžu zvažovat pouze to, co je ve spise a to vyhodnocení musí být správné. Je velký rozdíl i ve věku dětí, kdy malé děti nejsou schopny vnímat ještě to svoje ohrožení, kdy když jsem měl možnost pracovat se 17letým člověkem, který utekl z domu, to bych zde asi nerozebíral, ale ty jeho důvody byly dostatečně intenzivní natolik, že byl ochoten si nechat pomoci a byl ochoten pracovat na tom řešení a pak jsou děti, které si nenechají pomoci. I 15leté dítě může být ohroženo, ale proti jeho vůli ho nikam nenacpete, prostě bude utíkat. Takže dilematem je, jak a kdy. To je největším stresem.

Sladění postupu je taky strašně důležitý, kdy musím třeba na něco ještě čekat, co kdy udělat, aby to bylo nejen v čas, ale, aby to bylo vhodné, aby to taky nenarušilo nějaké zákonné procesy a z hlediska rychlosti a z hlediska toho, kdo je provádí vůbec nemusejí být časově a obsahově v souladu.

Ono v učebnicích to funguje všechno jasně a přesně všechno na sebe navazuje, ale v praxi se člověk spíš diví, že něco funguje a ten sociální pracovník kolem toho dítěte je v podstatě case manager, aby sladil postup soudu, policie, rodičů popřípadě svůj vlastní, popřípadě poradenského zařízení, a to všech, kteří se podílejí na řešení té situace.

III: Etická dilemata při práci s multiproblémovou rodinou ve fázi reálného rizika odebrání dítěte

Co Vás napadne jako první, když řeknu, etický rozměr výkonu SPOD?

No, co máme? Máme etický kodex sociálních pracovníků, etický kodex úředníka na našem úřadě, individuální morální citění a pak máme ještě profesní etiku. To je čtyř nebo pět úrovní, co se ohání nějakou etikou.

Já osobně vnímám v tom rozlišování to, že právo je minimum morálky, co se týče norem chování. Z hlediska toho, jak se mám chovat, jak mám vystupovat k někomu a podobně – že mám tu práci dělat, co možná nejlépe, tak podle mého názoru existují zákonné požadavky, provozní předpisy. Potom je úroveň, že by se ten pracovník měl snažit a měl by tu práci dělat dobře. Něco jiného je, jaké k tomu má pracovník podmínky, aby měl přesvědčení, že vždy a včas udělal to samé, kdy takové podmínky nemá asi nikdo na světě. Důležité je, že jsem v těch klíčových okamžicích neselhal a že jsem tomu případu věnoval dostatek času a energie.

Druhá věc je, aby ti pracovníci měli o tu práci zájem, aby nebyli vyhořelí, aby je ta práce bavila a aby ji považovali za důležitou. Profesní etika se musí potkat s osobní etikou toho člověka. Musím v tom, co dělám vidět hodnotu. Ta práce mi sama musí připadat důležitá a musí mi to, co dělám, připadat důležité.

Co se Vám vybaví jako první, když řeknu etické dilema v souvislosti s rolí pracovníka OSPOD?

U nás je to často o tom, že nás lidi neberou jako pomoc, ale spíše jako kontrolu a problém je asi v tom, že kolikrát se dopracujeme do nějaké fáze spolupráce, třeba ze strany toho klienta, tak mu musíme závažnost té situace nějakým způsobem dokázat, což je mnohdy neštěstí, kdy gró toho problému vyvstane až po nějaké době.

Pro mě je etickým dilematem vždycky celkem složitý se dívat na to, že ten vývoj v rodině je chronický a dlouhodobý, byť je zde uložen dohled dle zákona o rodině, ale je vidět, že...nedá se to kolikrát ani dokázat, ale je vidět, že to dítě vyrůstá v podmínkách, ve kterých dochází k neurotizaci, subdeprivaci dítěte, že si člověk říká jestli to musí být? Spousta takových případů není dokazatelná, je zřejmá, ale fungujeme v právním státě, na základě hodnot, které chrání rodinu, chrání jedince, který má právo žít v rodině apod.

Často si říkám, co by nám ty děti řekly až budou dospělí? Až budou schopny tu situaci nahlédnout a vzpomenou si na to, jak jsme postupovali, že jsme třeba mohli postupovat rázně? Mohly by se zeptat, proč jste to tehdy nerozsekli dřív? Já bych jim musel odpovědět, že k tomu nebyly zákonné důvody.

I odejmutí dítěte z rodiny ať už do pěstounské péče na přechodnou dobu nebo do péče kohokoli, je prostě odejmutí dítěte.

Řeknu konkrétní případ, chodí za mnou různí lidé, obejdou řadové pracovníky, kdy tito lidé si myslí, že budou mít u mě lepší služby přístup apod., ale já těmto lidem nemohu věnovat tolik pozornosti, není na to čas. Záleží, co člověk očekává, jestli nejde o manipulaci a v tom vidím i etický problém, kdy ho slušně, ale jasně navedu, že má jít k dotyčnému pracovníkovi, tím ho zklamou.

Já jsem naprosto přesvědčený, že tito lidé by měli přicházet k pracovníkům prvního řádu, kteří by měli mít takové podmínky, mít dostatek času a prostoru, aby s nimi jejich problém mohli rozebrat takovým způsobem, že žádný jiný pracovník už není schopen kvalitativně ani kvantitativně přidat nic navíc.

Etickým dilematem je to, co cítím já, také to, aby činnost pracoviště byla řízena, co neefektivněji na jedné straně, ale aby na druhé straně měli lidé pocit a dostalo se jim toho, co potřebují. Pravdomluvnost toho pracovníka toho, abychom byli schopni v čas, na přímo, prokazatelně sdělit lidem svého hodnocení případu, které musí být založeno na podkladech. Nemohu si dovolit vypustit z pusy něco co není, musí zde být občanská statečnost, kdy se nesmí odpovědnost svalovat na někoho jiného. Nesmíme být alibisté, ale musíme být schopni své hodnocení a názory sdělovat.

To, že si někdo snaží usnadnit si práci nebo není ochoten jít do konfliktu s klientem je morálně špatné to, pokud se pracovník klienta bojí a není ochoten mu sdělit svůj názor a nevěnuje dostatečnou pozornost případu v určité fázi, kdy se snaží obejít klienta a potom udělá opatření. To je alibistické a podle mě to v pořádku není. Tam se ten klient, který by byl rozčilen, je rozčilen oprávněně a zákonitě, takže je v právu, protože byl podveden, i kdyby dle litery zákona bylo všechno v pořádku. Proto si myslím, že mezi zákonem a jednáním pracovníka, kdy v jednání pracovníka existují zákonná kritéria, řídí ho metodologická doporučení je nutné, aby ten pracovník stanovoval cíle, aby je stanovoval prokazatelně, na vědomí a seznámil s nimi ty rodiče, aby ti pracovníci byli nuceni skutečně sdělovat i negativní informace.

Pro mě není špatný pracovník ten, na kterého je stížnost. Ten, kdo neměl na sebe nikdy stížnost, tak je podle mě podezřelá osoba, protože buďto neměl nikdy složitý případ, čemuž nemohu uvěřit, anebo je to alibista a diplomat, který to vždycky zaokrouhlil takovým způsobem, že nezasáhl tak, pak je otázka a jenom štěstí, že nedošlo k něčemu hodně špatnému anebo pokud by tímhle způsobem jednal, by určitě brzy došlo ke špatným následkům anebo prostě ty lidi podváděl.

Pokud takový pracovník takto jedná a ví, že určitému případu nevěnoval dostatek času a pozornosti a rodiče neseznámil s nedostatky, které vidí, což vlastně ani zákon dnes neumožňuje, ...tak já jsem stoprocentně přesvědčen, že toto je to dilema a že to vyřešil špatně, protože takový pracovník nebyl ochoten vystavit svůj organismus dostatečné stresové zátěži v souvislosti se seznámením rodičů s tím či oním a že prostě nebyl ochoten dělat nějaká mírnější opatření a pak udělal takové opatření, jako je například rychlé předběžné opatření, proti kterému není obrany. Myslím si, že právě proto se dneska musí prokázat spousta věcí, chceme to i my po školách a soudy to musí chtít po nás.

Optimální podmínky nebudou nikdy. Takhle, já nevěřím statistikám, typu pracovníci mají na sebe 300 spisů. To bych musel napřed vědět, že ty spisy dobře vyřazují, archivují správně, že vyřazují z evidence správně a pak mě zajímá počet živých případů.

Pracovníci říkají jedno, že nápad případů toho, co je nejde po sobě ani v optimálním čase...Problém je v tom, že ty věci se kumulují. Je to o nějakém systému práce, je to o nějakém time managementu a to samozřejmě zvyšuje nároky na ty pracovníky. Není to o tom, že by měli mít všichni vysokou školu a podobně, ale pracovníci mají velký prostor proto, aby si řídili práci – pokud pracují v režimu mimo správní řízení, ale musí sladit samozřejmě spoustu věcí a to je ten výkon. To je to, co očekáváme, kde by ta kompetence měla být vysoká.

Je důležité vše sladit, pohovory v kanceláři, objednávání auta na služební cesty, jednání u soudu, sociální šetření, svoji přítomnost na jiných institucích. Musí sladit režimy různých typů dohledů a běžnou agendu, která napadá – řekněme ty standardní případy opatrovnictví před soudem a do toho sladit to bombardování těmi mimořádnými situacemi, které se tváří, že spěchají a rozlišení těch, které nespěchají.

Vidím jako velký nedostatek to, že musí být vyvážen čas na studium spisu a promyšlení postupu ve složitých případech. Jsem skálopevně přesvědčen, že pracovníci jsou ve standardních případech stoprocentně výkonní, že to je v pohodě, ale že nemají dostatek času na řešení těch složitých případů, že musí existovat metodika, která neexistuje.

Problémem je absence chráněného času, chráněného času pro práci se spisy. To znamená, že i když pracovník najde čas pro práci se spisem, tak mu do toho může kdykoliv kdokoliv během pracovní doby volat, nebo, když je pracovník pryč, tak už má hned, jak se vrátí, na stole další věci. Takže problémem je i systém práce. Absence chráněného času těch pracovníků, aniž by museli řešit, že jim někdo klepe na dveře nebo volá, je jedním ze zásadních problémů, že pracují ve stresu.

Potom mohou vznikat nedostatky, nechci říct nedostatky, ale spíše technické záležitosti, že zpráva nemusí být tak dobře propracovaná, kdy nemusí vystihovat složitost toho případu. To je dáno tím, v jakých podmínkách ten člověk pracuje v kombinaci s tím jaké jsou jeho kompetence v řízení té jeho práce. Nikdo není dokonalý, ani ti, co to prostě učí, to neumí, akorát se tak tváří. Takže určitě ten time management na té dané pozici je to prostě zásadní.

Jaké situace v práci s multiproblémovou rodinou při reálném riziku odebrání dítěte z rodiny by jste označil/a za situace, které mají povahu etického dilematu?

No, tak pokud dilematem rozumíme to, že pracovník musí rozhodovat a že se nejedná o rozhodnutí technické, jestli ty informace získám z toho zdroje nebo z onoho zdroje, jestli provedu ten úkon nebo jiný úkon, ale pokud se bavíme o situacích, které zasahují do morální roviny toho pracovníka. Záleží jestli zasahují do profesní nebo individuální etiky toho pracovníka, kdy je zapotřebí si uvědomit, že to individuální morální cítění může být naprosto v rozporu s profesní etikou.

Například pokud by někdo nebyl schopen podat návrh na předběžné opatření s odůvodněním, že je principiálně špatné a nemožné realizovat toto opatření a že se s tím neztotožňuje a že je to morálně špatné....tak tu práci nemůže dělat.

A jestli je to z hlediska profesní etiky v pořádku, tak o tom už jsem se bavili, že existují něco jako zákonné požadavky na postup, metodologické požadavky na postup etická kritéria toho postupu.

Musím být přesvědčen, že jsem postupoval zákonně, metodologicky a s plným nasazením správně a potom by to nemělo být v rozporu s profesní etikou.

Považujte situaci, ve které musíte zvažovat postup směrem k odebrání dítěte z rodiny za situaci mající znaky etického dilematu?

Když zvažuju jaké opatření učinit, tak každé opatření má zákonná, metodologická kritéria a má i to i etickou rovinu. Nemůžu se hroudit, že je morálně špatné odebrat někomu dítě. Musím si být jistý tím předcházejícím postupem a musím si zodpovědět i otázku, zda jsem udělal všechno podle etického kodexu, tak jak jsem měl. Ale ve chvíli, kdy já rozhoduju o tom, jestli podepíšu takové opatření.....tak, co chci vidět, jestli je to v souladu se zákonem, metodologickým postupem....v drtivé většině případu nevidím ten spis poprvé.

Pokud to podepíšu, tak mě napadne etická rovina, kdy pro mě není morálně špatný člověk, který se podílí na výkonu rozhodnutí z hlediska absolutních hodnot etiky, protože se domnívám, že i na úrovni individuální morálky, je toto naprosto dobře vysvětlitelné a odůvodnitelné jako postup. Tak jako ten akt nebo návrh. Má to charakter etického dilematu jestli podat nebo nepodat, ale musí se zpřesnit v jaké rovině se pohybujeme, zda na úrovni profesní etiky, v žádném případě by tam v tom pracovníkovi nemělo z hlediska individuální etiky svítit to červené světýlko.

Domníváte se, že Vám může pomoci při rozhodování i etický kodex sociálních pracovníků?

Pokud chceme, aby sociální pracovníci vykonávali svou práci kvalitně, musí zastávat i nějaké hodnoty a pokud se podíváš, kolik lidí četlo etický kodex sociálních pracovníků - myslím ten původní, co vydali v nějakém tom 96 nebo v 97 roce tak a co obsahuje, tak to je tak obecný dokument, že? Já jsem si ho taky kdysi se zájmem přečetl, je to všechno fajn, není tam nic, proti čemu by člověk mohl cokoliv objektivně říct. Výkonem toho člověka v oblasti profesní etiky, je dodržet ten kodex za všech okolností, ten etický kodex, ať už máme jakékoliv podmínky a to je projev morálního jednání toho člověka, kdy si musí být vědom toho, že by to tak činit měl. Pokud ho není schopen, tak je to špatně, tak ten člověk je vyhořelý.

Například jestli mám něco oznámit, nebo ne, to není dilema. Dilema je to, jestli obstojím v případě, že ten dotyčný na mě přiletí, že jsem oznámil. To, co mám oznámit a co ne je skutečnost, kdy je třeba páchán trestný čin. To, že mám mlčenlivost, ta také není absolutní. Mlčenlivost mám ke třetím subjektům. Jestli ohlásit, nebo neohlásit, to není problém.

Domníváte se, že Vám může pomoci při rozhodování standardizace postupů OSPOD např. ve formě hodnotících formulářů doporučených ze strany MPSV ČR a práce s IPOD?

Určitě, já zastávám názor, že jo, že je to nezbytné. Netvrdím, že hodnotící formulář, že je to to nejlepší, co by se dalo použít. Hodnotící formulář je dobrá ukázka toho, jak by se teorie a akademická půda případně dala spojit s praxí, aby pracovníci pracovali standardizovaně a srovnatelným způsobem. Dát jim formalizovaný postup je naprosto logické.

Otázka zní, jak to funguje v praxi. Důležitá jsou pravidla pro řízení rozumu. Pracovník se nesmí nechat zahltit emocemi a musí vždy být vždycky schopen svůj postup zdůvodnit. Ten nesmí být založen na haló efektu, na vyděšení, na špatném vztahu klienta....na ničem. Musí být vyhodnoceny všechny oblasti klientova života. Tento formulář je rámcový. Hodnotící formulář mě donutí si sednout, zorganizovat si všechna data, aktualizovat si je. Jsou jasně vidět v jakých oblastech jsou nedostatky. Vyloupnout z toho ty rizikové faktory, zjistí se, co je obava a co je prokázaný fakt.

Ta práce, naše práce není práce z přesvědčení, že by měl někdo rád děti a že by jim chtěl pomáhat, to samozřejmě tam musí být přítomno, bez toho by to samozřejmě nešlo, ale je to odborná profese a její odborný výkon. Pracovník musí mít po ruce nástroje, které jsou adekvátní řešené problematice, musí být adekvátním zdrojům, ke kterým se může dostat v různém čase a musí být aktuální z hlediska času, který ten pracovník má s ohledem na nápad činnosti. Musí tam být břitva efektivnosti a kvality. Kompromis mezi kvalitou a cenou a takový nástroj, jaký ten člověk má k dispozici.

Existují krásné screeningové analýzy dětské kresby na přítomnost násilí v rodině. Já musím mít však možnost si tuto kresbu opatřit a pak musím mít čas si toto vyhodnotit, je to vysloveně manuál i pro sociální pracovníky. Není to žádné hraní na psychologa. Je to pouze to, že máme statisticky prokázané znaky v dětské kresbě, které se s vysokou pravděpodobností objevují při násilí v rodině nebo týrání, zneužívání, zanedbávání nebo sexuálním zneužívání. Tohle ten pracovník nikdy nevymyslí, ale když se s tím naučí pracovat, získá další nástroj, jakým tím svoje podezření nebo postup může formalizovat nebo tak.

Standardizace postupu je nezbytná, protože se rozhoduje o zásadních věcech. Nesmí být přítěží, ale přínosem. Být schopen odůvodnit postup, stanovisko a návrh je úměrné metodologické výbavě pracovníka.

Představuje pro Vás osobně rozhodování o podání návrhu na opatření, které směřuje k odebrání dítěte s rodiny, etické dilema?

Pokud už činím toto opatření není to pro mě již etickým dilematem, to je rozhodování před tímto opatřením.

Jakým způsobem dle Vašeho názoru úkon výkonu rozhodnutí poznamenává možnosti další práce s rodiči? Jak se Vám komunikuje s rodiči ve fázi práce po výkonu rozhodnutí?

Protože odebrání dítěte, to není žádný konec práce. Ta práce bude prostě pokračovat dál, ať už v souvislosti s ústavní výchovou, pěstounskou péčí, § 45 nebo čímkoliv. Výkon rozhodnutí je pouze jedno opatření. Samozřejmě, že ty vztahy to rozhodí, to každopádně.

Je ale na tom pracovníkovi a je výkonem, aby přesvědčil toho člověka, že i když si tento člověk na něho stěžoval nebo mu dítě odebral, bylo to správné a prosadí to takovým způsobem, aby byla navázaná alespoň minimální a nezbytná spolupráce ze strany klienta. Pokud k tomu to nedojde, tak je takový pracovník je uznáván pouze z pozice moci.

Každý případ je jiný, nedá se to paušálně říct. Vždycky se tam ta spolupráce navázala. Převáží ta motivace vzít si dítě domů. Takové opatření zvyšuje motivaci rodičů... například do té doby byli opilí každý den a nyní ví, že chodí namátková kontrola, tak dokáží být relativně střízliví než předtím a mají domácnost v jiném stavu, než byla předtím, podle toho, co je to za případ.

V mnoha případech se ta spolupráce povedla a je různě kvalitní, ale většinou se podaří navázat alespoň tu formální spolupráci, a že ta opatření ze zpětného pohledu byla v rodině adekvátní.

Rozhovor č. 4.

I: Rodina a rizikové faktory ve vztahu k potřebám dítěte

S jakým typem rodiny nejčastěji pracujete?

S rodinami, kde dochází často ke konfliktům v manželství, takže partneři si nedokáží vyjít vstříc a svoje problémy tak ventilují přes svoje děti. Také pracuji s rodinami, kde dochází k domácímu násilí, není to až tak to fyzický násilí, ale spíše psychický, kdy jeden z rodičů upřednostňuje svoje ambice, svoje zájmy nad rodinou. A trpí tím především ty děti.

Další skupinou nebo rodinami, které mám v evidenci, jsou ty, kdy jeden z rodičů nebo oba jsou závislí, a to hlavně na alkoholu. Týkají se nás i případ, kdy byly matky závislé na tvrdších drogách, jako je pervitin.

Také psychiatrické onemocnění, v rodinách, kdy tato nemoc narušuje celou tu rodinu. Aktuálně řeším problém s psychiatrickou matkou, kdy ta díky své neléčené nemoci ohrožuje svým jednáním vývoj toho dítěte, aniž by si to sama uvědomovala.

Jak by jste definoval/a pojem multiproblémová rodina?

Vychází to podle mě z toho, že v rodině není jenom jeden problém. Je zde více problémů, a to například nějaká závislost v rodině nebo i nějaká patologie v rodině. Začíná potom takový začarovaný kruh, kdy třeba alkoholismus způsobí to, že třeba ty rodiče ztratí díky pití alkoholu tu práci, potom se dostanou do špatné finanční situace, hrozí jim vystěhování z bytu, o který také můžou přijít a potom si začnou brát půjčky a mají dluhy. Jak jsem již řekla a potom se ty problémy točí pořád do kolečka, alkohol, dluhy a problémy.

Jaké rizikové jevy v rodině jsou pro Vás nejzávažnější při posuzování případu?

Rozhodně závislosti jakéhokoliv druhu jako alkohol, o tom, už jsem mluvila, taky drogy. A vlastně teď mě napadá i gamblerství, které je taky velmi rizikové, protože člověk si díky závislosti pořád půjčuje peníze a nejenom půjčuje, potom mu už vlastně nezáleží, odkud ty peníze má.

Nejrizikovější jsou podle mě ty závislosti, od nich se potom odvíjí ta celková situace rodiny dál.

Takoví lidé přijdou díky své závislosti o zaměstnání, protože díky té své závislosti potom nejsou schopni pravidelně docházet do práce, ztrácí ty návyky a pak už se to veze, kdy se takové soužití v rodině potom projevuje na kvalitě života těch děcek.

Jaké informační zdroje dle Vašeho názoru nejlépe referují o situaci dítěte v rodině?

Samozřejmě vycházím taky podle věku dítěte. Nejdůležitější je podle mě ten názor toho dítěte, jak ono tu situaci vidí. Taky je důležitá zpráva z okolí. Myslím tím zprávu obce, jak ta vidí tu rodinu, jestli tam vidí nějaké nedostatky. Celkově taky zprávy jiných institucí, které OSPOD může vyzvat ke spolupráci.

Jak s takovou rodinou pracujete Vy osobně?

Záleží jak se k nám taková rodina dostane. Někdy přijde jeden rodič, a to matka nebo otec anebo nám přijde oznámení ze strany lékaře nebo školy, že je v ní nějaký problém. Rodinu si pozvu nebo si je předvolám. Potom mluvím s matkou i otcem, zeptám se, co je za problém, kde je příčina a na základě toho se snažím s rodinou pracovat, kdy se domluvíme i na nějakém postupu, že třeba dojdou do nějaké speciální poradny, kde je nějaký erudovaný psycholog nebo já nevím a potom si dáme nějaký termín, kdy mi potom donesou zprávu z této poradny a na tom stavíme dál.

Když například už takovou situaci v manželství nemohou unést, tak jim třeba v rámci poradenství sepišu návrh na úpravu práv a povinností k dětem. Ono taky záleží, co je to za problém. Pokud je to závislost v rodině jednoho z rodičů tak se ho snažím nasměrovat k léčení. Pokud se jedná o rozpad vztahu rodičů, tak jak jsem uvedla například pomoc při sepsání návrhu.

Podle čeho poznáte, že rodina nefunguje tak jak má? Podle jakých situací?

To je těžké poznat, protože...no vesměs, kdy nastane doba, kdy ani jeden z rodičů už není schopen přistoupit na nějakou dohodu nabízenou opatrovníkem, kdy otec tvrdí jednu verzi, matka tvrdí svou verzi a ani jeden z nich nechce slyšet argumenty té druhé strany. Nejsou schopni dojít k nějakému kompromisu. Jde o těžce narušený vztah, alespoň já si to tak myslím.

Sem určitě, určitě patří i další ukazatelé. Jako zprávy od dalších pomáhajících institucí, které dávají první impuls na OSPOD, kdy začíná celková úroveň té sledované rodiny klesat. To už jsou ty první indicie, že něco není dobře.

Například závislí rodiče na pití alkoholu už nejsou schopni přijít ani na OSPOD ve střízlivém stavu, prostě nevystřízliví ani na hodinu nebo na dvě, tak je ta situace už naprosto vážná, kdy i to dítě tam může být ohroženo přímo na životě, tak to už považujeme za vážnou situaci, kdy už rodiče nejsou schopni plnit rodičovskou zodpovědnost.

Co v této práci považujete Vy osobně za klíčové, nejdůležitější?

Prevence. Pokud budeme preventivně působit na rodiny například v rámci poradenství tak si myslím, že je to lepší než nějaké radikální řešení. Je zapotřebí s rodinou dlouhodobě pracovat, než se dojde k nějakému radikálnímu řešení.

II: Opatření odebrání dítěte cestou rozsudku či předběžného opatření

Jaké rizikové jevy v rodině jsou z Vašeho pohledu nejrelevantnější ve vztahu k nutnosti zvažovat odejmutí dítěte z rodiny?

Už jsem se o tom bavila před chvílí, jsou to různé typy závislosti, kdy obecně rodiče nejsou schopni své závislosti odolat ani na úkor dítěte. Jakákoliv závislost, která přesahuje hranici normálu, drogy, alkohol, gamblerství. Na to se často zapomíná, ale je to hit dnešní doby, kdy takový člověk tráví hodiny mimo domov, vytváří si dluhy, bere si bezmyšlenkovitě půjčky.

Dalším významným faktorem je psychiatrické onemocnění, bavíme se o neléčeném psychiatrickém rodiči, který neužívá předepsanou léčbu, kterou mu stanovil specialista, v tomto případě jeho psychiatr. Rodiče se nechcují léčit, nechcují přijmout ten svůj psychiatrický hendikep.

Taky bych sem zařadila takové ty násilnické povahy, taková ta agrese, která možná vyplývá i z osobnosti člověka. Taky týrání, a to nejen fyzické, ale i psychické, kdy ty rodiče se chovají a jednají s dítětem tak, že si samo třeba šáhne i na život.

A co chudoba a bytové poměry?

No, jsou materiální a materiální či bytové podmínky, že? Zanedbaná domácnost, tak po tím si každý představí něco úplně jiného. Ale situace, kdy dítě prochází z jedné místnosti domu do druhé vybouranou dírou, kdy spí na matraci na zemi, spí oblečené, protože je mu zima a i v botech, kde jsou všude přítomné kočky a zvířata, tak je zapotřebí popřemýšlet,....no, já se domnívám, že dítě je zde ohroženo už z nějakých hygienických důvodů.

Vím, že z pohledu nového zákona se na materiální podmínky hledět nesmí, tam je přímo uvedeno, že se OSPOD musí snažit, aby se tam zajistili nějak ty peníze. To už je všechno tak propletený a všechno souvisí se vším, že to už je ten poslední ukazatel té rodiny nebo nízké úrovně té rodiny.

Ještě bych řekla, že multiproblémová rodina není chudá rodina. To určitě ne. Je chudá rodina, která se v rámci svých možností stará a stará se dobře a k nám jako na OSPOD se nikdy nedostane.

Například závislosti se týkají všech typů rodin a je jedno, jestli je ta rodina chudá nebo bohatá. Takové problémy se nevyhýbají ani jedné z nich. V případě závislosti nezáleží ani na vzdělání, tomu může propadnout vysokoškolsky nebo středoškolsky vzdělaný člověk nebo i vyučený.

Tady bych vůbec neviděla problém jako v penězích. Chudoba je až následná, protože peníze jsou samozřejmě důležitý a bez nich takové to běžné, normální fungování ve společnosti to její fungování ztěžuje. Pokud někdo žije dlouhodobě na hranici chudoby, tak může mít podle mě blíž k takové závislosti, k těm sklonům.

Zažil/a jste někdy asistenci soudnímu vykonavateli při odebrání dítěte proti vůli rodiče?

Ano zažila a je jedno jestli vím, že se dítě bude předávat do péče jednoho rodiče nebo druhého nebo jestli bude dítě předáno nějakému ústavnímu zařízení. Je to vždycky těžký zásah do té konkrétní rodiny. Dítě takovou situaci vesměs vždycky trpí a je jedno jestli je v té chvíli nějaký vyrval, nebo jak to mám říct.

Jak by jste popsal/a své emoce v souvislosti s přípravou a průběhem výkonu rozhodnutí?

Takhle záleží, kdy se tato, řekla bych akce koná. Pokud o tom vím a jsem na to dopředu připravená. Dopředu si to projdu v hlavě. Popřemýšlím si, co jak bude nebo může být. Taky teda, protože mám čas na přemýšlení se tím pěkně užívám.

Upřímně musím si dát dvojku bílýho na noc, protože to víte, neberete kus nábytku, ale dítě a to jsou vždycky nervy.

Upřímně nejhorší možná varianta, myslím jako situace, která může nastat v rámci mého povolání je výjezd v pohotovosti. Tak na to se dopředu připravit teda nejde. Nedej Bože, když je to ještě uprostřed noci, kdy člověk spí a neví, která bije. Tak v takových případech se musím spolehnout na sebe a zhodnotit svoje dosavadní zkušenosti a zachovat hlavně klid.

Ale určitě na nervy jsou to ty nejnáročnější situace, kdy já odebírám to dítě, to mě fakt stresuje ještě dlouho po tom výkonu.

Jedná se o emočně nejnáročnější situace ve Vaší práci nebo by jste takto hodnotil/a nějakou jinou situaci v souvislosti s výkonem Vaší práce?

Potom třeba situace, kdy mám v evidenci nějakou rodinu už několik let a je to pořád dokola a už se to tahá přes soudy. Ta atmosféra u soudu, že. My, jako opatrovníci těch dětí do těch soudních síní chodíme v okamžiku, kdy tam vyvstává nějaký problém, který se to třeba táhne už řadu let. U soudu jsou ty emoce jiné, když je ten konflikt déletrvající a je již vyhocený tak víte, že oběma rodičům nevyhovíte, to nejde, že? Už z logiky věci. Na druhou stranu my se snažíme pořád hájit práva toho dítěte.

Když už sedíte u toho soudu několik hodin a jste přímo účastníkem toho, kdy jedna strana se snaží porazit tu druhou tak, tak je to opravdu těžký na mou psychiku, kdy jsem po takovém jednání, unavená, vyčerpaná, znechucená a někdy vyloženě vytočená, co jsou schopni lidi proti sobě použít a potom se mi tam ztrácí to dítě.

Většinou, když se jedná o dlouhodobý složitý případ, tak mám vše dopředu nastudováno, důkladně ten spis znám. Nelze jít bez přípravy na soud nebo i někam k výkonu, musíte to znát dokonale.

Vybavíte si nějaký konkrétní případ, na který nemůžete zapomenout, kdy muselo být dítě z rodiny odebráno?

No, to samozřejmě. Takových případů naštěstí během mé práce bylo málo. Ale třeba nedávno jsem odebírala dítě za asistence vykonavatele i justiční stráže, policie matce, která byla evidentně psychiatrický pacient. Tahala malé dítě, věk 4 roky do supermarketu, to si sedlo na zem a snědlo všechno okolo, doma chodilo konat potřebu do vany, dům byl zaházený odpadky, dítě na nich spalo, do toho ho matka bila před lidmi na ulici a kopala do něho, neustále ho rádoby kojila. Navíc byla zima, v době nebylo teplo, ani elektřina. Nechodila s dítětem k lékaři, a když už, tak po něm chtěla nesmyslné předpisy na léky, které by to dítě přímo ohrozilo na životě.

No, to byl boj na nervy. Křik a cirkus pro lidi okolo. Naštěstí se využilo i momentu překvapení, takže potom už to šlo rychle. Dítě se dalo otci, ale nevěřím v dobrý konec. Paní je dost odolná, bude opět někde před domem otce viset na plotě a tak dlouho žadonit až mu chlapce vydá, to už se, ale dítě otci znovu nepředá, nemůžeme dítě takto stresovat to půjde rovnou do dětského domova a já asi do blázince. To je takový dlouhodobý propletenec, takže jsem z toho fakt už utahaná.

III: Etická dilemata při práci s multiproblémovou rodinou ve fázi reálného rizika odebrání dítěte

Co Vás napadne jako první, když řeknu, etický rozměr výkonu SPOD?

Dnes a denně rozhodovat se. Tady dost často narážíme na etiku. Například se naráží na zákon a pravidla slušného chování a etický kodex a to jsou tři věci, které my musíme dnes a denně korigovat, aby to bylo po té lidské stránce přijatelné pro všechny strany a mělo to alespoň trošičku úroveň.

Jaké hodnoty považujete za nejvýznamnější při práci s multiproblémovou rodinou?

Hodnotová orientace u všech lidí je jiná. Je potřeba umět tolerovat i rodiny, které nejsou naší hodnotové orientaci blízké. Důležité je i těm lidem nelhat, nepomáhá to ani jedné straně, ani pracovníkovi ani rodině. Důvěra potom klesne a je na bodu nula. Také umění nést odpovědnost, to je taky důležité za to, co se stane nebo jak to se to stalo.

Co se Vám vybaví jako první, když řeknu etické dilema v souvislosti s rolí pracovníka OSPOD?

No spíš obráceně, já jsem nedoporučila dítě do pěstounské péče, které bylo hodně tělesně i psychicky postižené. To je těžký, já jsem zvažovala, co je lepší. Jestli to dítě ponechat v té institucionální péči, kdy může dostat šanci na pěstounskou někdo třeba i jiný, nebo ne. Nelíbil se mi na této rodině celkový vztah těch budoucích pěstounů – myslím partnerský vztah. Pro mě to bylo etické dilema, tam se křížilo to, jestli doporučit, nebo nedoporučit. Ty nervy byly těžký, já jsem to musela rozdychávat. A ještě dlouho na ten případ nezapomenu.

A co soukromí?

Pokud my máme vykonávat ochranu práv dítěte, tak musíme do takových rodin chodit. Někde jsem četla, že narušujeme soukromí, že jde o šikanu, ale nevidím nic negativního na tom, že my chceme vidět i domácnost, kde dítě bydlí. O šikaně bych mluvila v tom případě, kdy by všechny relevantní zprávy z ostatních institucí byly pozitivní a my tam opakovaně chodili. Práva dítěte jsou nadřazena nad ochranou soukromí.

Jaké situace v práci s multiproblémovou rodinou při reálném riziku odebrání dítěte z rodiny by jste označil/a za situace, které mají povahu etického dilematu?

No, pro mě to jsou situace asi trojí, jak jsem se bavila už předtím, výjezd v pohotovosti, na který se nedá připravit a musí se jednat hned, rychle, ale ne zbrkle a všechno do sebe musí zapadat. Všichni musí dobře spolupracovat, soudce na telefonu, výjezdni řidič, který slouží se mnou, aby bylo k dispozici auto a benzín v něm, dále přístup do budovy úřadu, aby proběhl bez problémů, že.

Další situace jsou ty nečekané. Sedím v kanceláři a něco se stane a v té chvíli jde všechno stranou, musím všeho nechat a jdu. Kolikrát začnu panikařit a divočít. Na tyto situace naštěstí vyjíždíme ve dvou, což je super, jeden píše, druhý mluví a společně můžeme dát dohromady nějaké dobré řešení. Nebo tak něco.

No, nejvíce zatěžující jsou pro mě, mluvím z vlastní zkušenosti, ty situace, které se vlečou, jsou dlouhodobé, opakují se a pořád dokola se řeší to samé nebo ještě něco horšího. Například jsem už tady povídala o těch závislostech, že. Je to strašně vyčerpávající stresující a na psychiku, mě jako pracovníka, demotivující. Často ani jsou to lidé nespolečující, trvá to roky. To je právě to, že někteří lidé nehledají pomoc a mají tendence jenom chodit k nám vše sdělovat a vysvětlovat, jsou to takoví exhibicionisté a potřebují ty svoje problémy sdělovat na veřejnosti.

Takže matka se po xté opije, řídí auto a není nikdo z rodiny, tak co zbývá. Normálně víte, že si občas dá a nějak to jde, dítě chodí do školy, nosí úkoly, prospěch je ucházející, má kroužky, které sice platíme my jako město z našeho rozpočtu, ale chodí do nich. Je zaplacený oběd ve škole z dávek, ale dítě má alespoň jedno teplé jídlo denně a pak toto. Jendou to uhradíte, ale teď už ne. Takže přes to, že dítě například nechce, chce být u matky, tak to musíte řešit, není zbití. Souhlas matky s umístěním do zařízení nemá žádnou platnost, že, protože je zpitá, takže na řadu přichází rychlé předběžné opatření a doba než se dítě matce vrátí je v řádech měsíců, než prokáže, než.....

Považujte situaci, ve které musíte zvažovat postup směrem k odebrání dítěte z rodiny za situaci mající znaky etického dilematu?

Pokud je dítě ohroženo na životě, tak o nějaké morální stránce nepřemýšlím. Tak tam se řídím literou zákona a hotovo. Pokud je dítě ohroženo na životě, tak je mou povinností dítě zachránit.

Ale člověk, myšleno sociální pracovník - musí mít i cit, musí mít dobře nastaveno morální svědomí.

Domníváte se, že Vám může pomoci při rozhodování i etický kodex sociálních pracovníků?

V každém případě si myslím, že by zákon a kodex měl být v souladu. Na druhou stranu si myslím, že v kodexu sociálního pracovníka jsou věci, které nejdu podle zákona vykonat, kterého se nelze držet a to je právě to, co mě někdy nutí se někdy rozhodnout kapku jinak, než ten zákon míní. Důležitá je i lidská strana, etická strana toho sociálního pracovníka.

No a potom třeba ohlašovací povinnost z naší strany směrem k policii a mlčenlivost uvedená v kodexu, že jo. To je jedna z věcí, kdy si myslím, že dochází ke střetu. Tomu já říkám dilema, kdy vyhovět tomu člověku, který mě o tu mlčenlivost žádá a kdy vyhovět tomu tlaku okolí, kdy, co si budeme povídat, my jsme povinni sdělovat.

Ale nezapomínejme, že je potřeba zamyslet se nad tím, jakého tématu se to týká. Pokud přijde za mnou dítě, které mi vypoví hrůzný zážitek, že bylo pohlavně zneužíváno tak neváhám a podávám trestní oznámení. Jde však o to jakým způsobem nebo jak tomu dítěti vysvětlit, že toto bude muset ještě několikrát někomu povídat. Nemůžete tomu dítěti říct, to zůstane tady za dveřma.

Domníváte se, že Vám může pomoci při rozhodování standardizace postupů OSPOD např. ve formě hodnotících formulářů doporučených ze strany MPSV ČR a práce s IPOD?

Nemůže. Rodinu z nám od A do Z, kdy v okamžiku nečekaného zásahu, tak jsem schopná se rozhodnout prakticky okamžitě. Takové formuláře jsou dobré pro někoho, kdo přichází do styku s rodinou poprvé nebo pro nějaké nadřízené orgány nebo pro někoho, kdo potřebuje rychle vědět, co se v té rodině děje. Ale práce s rodinou je také o vztazích a to tam nenapíšete, takové vztahy se nedají nijak škatulkovat..

Představuje pro Vás osobně rozhodování o podání návrhu na opatření, které směřuje k odebrání dítěte s rodiny, etické dilema?

Určitě, kdy hodnotím postoj rodiny vůči tomu zákonu a stupeň ohrožení dítěte. Ale jak jsem rozhodnutá tak už není cesta zpátky. Pokud už dělám nějaká taková radikální rozhodnutí, tak se chodím ještě vlastně před samotným rozhodnutím poradit s ostatními kolegy i s vedoucím, ten to ostatně podepisuje, takový návrh, který nesu na soud, že.

Jakým způsobem dle Vašeho názoru úkon výkonu rozhodnutí poznamenává možnosti další práce s rodiči? Jak se Vám komunikuje s rodiči ve fázi práce po výkonu rozhodnutí?

Určitě je. Sama jsem to zažila, kdy se děti dokonce vybíraly na 3x, kdy se děti odebraly, potom se rodiče dali do kupy, tak se jim vrátily a takhle se to stalo třikrát dohromady, kdy se děti už nevracely do rodiny, ale jezdily domů jenom na víkendy.

To se nedá říci dopředu. Ale záleží na tom jaké vztahy máme s těmi rodiči. Důležitá je znalost, a to dobrá znalost té rodiny. Potom, kdy se známe navzájem, víme, co od sebe můžeme čekat. Vlastně ani nám nic jiného nezbyvá, odebráním dítěte naše práce nekončí. Ba naopak, máme i ze zákona povinnost rodinu sanovat a dělat vše proto a nejen my, ale i rodiče, aby se to konkrétní dítě mohlo do takové rodiny vrátit.

Rozhovor č. 5.

I: Rodina a rizikové faktory ve vztahu k potřebám dítěte

Jak by jste definoval/a pojem multiproblémová rodina?

Jedná se o rodinu, která má více problémů, které aktuálně nebo dlouhodobě řeším.

Aktuálně řeším takovou to rodinu. Jedná se o závislost matky na alkoholu, která má dvě děti, jedno je zletilé a druhé je nezletilé. Je to náročné v tom, že situace se neustále opakuje. Řeším pořád dokola přesun dítěte od matky k prarodičům a obráceně. Je to taky náročné v tom, že matka citově vydírá prarodiče, ale taky mě a vedoucího. Ta situace je o to víc komplikovanější proto, že je onkologicky nemocná, a tak nějak je ta situace náročnější.

Napadá Tě ještě něco?

Taky psychiatrické nemoci rodičů sem patří. Určitě, určitě, určitě...já jsem měla takovou rodinu. Matka byla psychicky nemocná a nezvládla tak řešit svoje, ani další problémy, tak...no, nakonec děti musely být umístěny do dětského domova, protože ta matka nebyla schopna plnit jakoby ty základní rodičovské funkce.

Ještě jsem se setkala ve své práci s rodinami, kde je nějaké násilí. V současné době řeším i takovou to rodinu, kde je otec pachatel a domácí násilí je jakoby páčáno z jeho strany na matce - jako na jeho ženě, v této rodině jsou tři děti a tak.....

Co materiální, bytové podmínky rodiny, jsou důležité?

Neřekla bych, že multiproblémová rodina je vždycky chudá rodina, ta chudoba je už tam....to, že nejsou v rodině peníze je až jako druhotné, přidružené k nějakému většímu problému.

V multiproblémové rodině jsou různé jevy jako nezaměstnanost, což vnímám jako velký problém, který navádí na další problémy jako gamblersství, alkoholismus nebo třeba závislost na drogách, což je v dnešní době taky velký problém.

Dalším problémem je to, že bytů v našem městě, v Tišnově je taky málo. Navíc jsou jenom pro občany města Tišnova. Takové byty v našem městě bychom potřebovaly i pro další klienty, zrovna pro takové problémové rodiny s dětmi, které jsou odjinud.

Jaké rizikové jevy v rodině jsou pro Vás nejzávažnější při posuzování případu?

No, tak já si myslím, že největší rizikové jevy v takových rodinách jsou obecně závislosti, a to na alkoholu nebo drogách, protože tady těžko vidíš nějaký výsledek.

Jaké informační zdroje dle Vašeho názoru nejlépe referují o situaci dítěte v rodině?

Pohovory se všema zúčastněnými, obrázek či úsudek si udělám potom sama. Důležitou roli hraje i intuice, na tu já dám. Zprávy si žádám ze škol, školek, lékařů a z obcí. Taky někdy obcházím sousedy nebo kontaktuju nejbližší širokou rodinu – příbuzné.

Jak s takovou rodinou pracujete Vy osobně?

Já si taky všímám v takové rodině, že takové ty závislosti mají neblahý vliv na fungování v té rodině. Toho si všímám nejvíc. S takovou rodinou se mi pracuje špatně, protože většinou takovej rodič si nepřipustí, že má problém, že je závislý na alkoholu nebo drogách, a pokud ano, tak se vymlouvá, vymýšlí si historyky, že už je to dávno nebo tak...to je potom spolupráce, kdy já jim něco dokazuju, oni si vymýšlí čeká se až se něco stane....

Co je nejnáročnější?

Pokud mám případ, který vedu už dlouho. Je to na jednu stranu náročnější, obtížnější, ale na druhou stranu už se známe, že...je to určitě problémová rodina, když ji tak dlouho vedu.

Já nerozlišuju jestli a jaká situace je pro mě nejnáročnější. Pokud mám akutní případ a budu mít na něho prostor a dostatek času tak to pro mě nebude tak stresové, jako, když budu zavalena ostatními případy a tak...takže je to individuální tak bych to řekla. Ale taky, když je něco náhlého, tak je to určitě náročný. Musím myslet na hodně věcí, abych něco neopomněla, abych dělala všechno, tak jak se má. Taky mám ještě většinou spoustu a hodně jiné naplánované práce, například šetření v rodinách nebo pohovory s klienty a když je něco akutního, tak je to náročnější a potom jsem z toho vyčerpaná.

Je důležitá rychlost?

Rychlost je v naší práci také důležitá, ale není to prvořadý faktor....samozřejmě, že každý je rád, když se mu podaří něco rychle vyřídit, ale není to to hlavní.

Podle čeho poznáte, že rodina nefunguje tak jak má? Podle jakých situací?

Patří sem nedostatek financí, závislosti na alkoholu nebo drogách,...zařadila bych sem i nějaké psychické onemocnění rodičů, problémy s bydlením nebo výchovné problémy dětí. To je těžko říct. Určitě, tak například z pohovoru.

Já se hodně radím, určitě dám hodně na rady kolegyň, kdy si ráda vyslechnu jejich názor, protože pak se na tu věc dívám třeba i jinak, i mi to pomáhá, ale vždy cítím a budu cítit zodpovědnost za konkrétní případ, jak se vyvíjí, kam směřuje a kde je to nyní. Je to moje zodpovědnost a já to tak cítím. Kolikrát nad tím přemýšlím i ve svém soukromí, mimo práci, když jsou některé případy hodně náročný.

Jako, když to funguje naopak tak jak má a pokud to není...Sem bych jednoznačně zařadila, ať už se jedná o rodinu úplnou nebo ne plnění rodičovské odpovědnost. To znamená taková ta základní péče jídlo, ošacení, docházka do školy (řádná), věnování se dětem ve volném čase nebo naplnění toho jejich dětského života.

Když tak uvažuji...taky bytové podmínky...špatné jsou takové, kdy dítě školního věku nemá svůj koutek, kde by si mohlo psát úlohy, kde chybí topení, voda, fungující elektrika.

Co v této práci považujete Vy osobně za klíčové, nejdůležitější?

Za nejdůležitější považuju takové to zázemí a dobrou spolupráci všech. Kolegyně jsou fajn, všichni si pomáháme. Horší je spolupráce například lékařů,...kdy já vnímám, že určitě všechno nefunguje tak, jak má. Tyto především dětské lékařky nejsou kolikrát schopny oznámit nějaké podezření, kdy ze strachu před právníky, toto raději neoznámí...a to se děje často, kdy neoznámí nějaké týrání nebo nějaký problém v rodině.

Také chybí informace ze školských zařízení - neznají metodiku. Nevím, jestli mají potřebné informace o tom, co mají hlásit a jak mají postupovat, když je nějaký problém ve škole s dítětem.

Naopak kladně hodnotím spolupráci s policií, kdy máme takové vztahy jaké určitě nejsou všude. Všichni se známe, tykáme si. Pomáháme si při výjezdech v pohotovosti, nebo když máme v kanclu agresivního člověka a tak.

II: Opatření odebrání dítěte cestou rozsudku či předběžného opatření

Jaké rizikové jevy v rodině jsou z Vašeho pohledu nejrelevantnější ve vztahu k nutnosti zvažovat odejmutí dítěte z rodiny?

Už jsem o tom mluvila, to jsou pro mě jednoznačně závislosti, kdy jeden nebo druhý rodič je závislý. U nás tady řešíme nejvíc závislosti na alkoholu a drogách. Pokud ten rodič už není schopný se o dítě starat. Protože bytové podmínky nebo chudoba se dají vždycky vyřešit....třeba azylovým bydlením v domě pro matky s dětma nebo sociálníma dávkama.

Zažil/a jste někdy asistenci soudnímu vykonavateli při odebrání dítěte proti vůli rodiče?

Ano, takovou situaci jsem zažila....už jsem o tom hovořila. Týkalo se to matky, která záměrně dávala své malé dítě pedofilovi.

Jedná se o emočně nejnáročnější situace ve Vaší práci nebo by jste takto hodnotil/a nějakou jinou situaci v souvislosti s výkonem Vaší práce?

No to bych neřekla. Samozřejmě záleží, jak kdy. Záleží na konkrétní situaci. Je to případ od případu. Jsou i jiné situace, které mě stresují. Například, když jedu už po několikáté na soud, kde se rodiče přetahují o děti. To jsou ty rodiny, které vedu již dlouho a řeší se většinou pořád to samé, ty stejné problémy.

No, když tak o tom přemýšlím...tak ještě takové ty, rychlé situace, ty, kdy si sice pozvu lidi a něco s nimi řeším, ale do toho se něco stane, zazvoní telefon a jede se.

Bavíme se o výjezdu v pohotovosti?

Výjezd v pohotovosti....to je vždycky stresový, protože nikdy dopředu nevíš, k čemu jedeš nebo jak se ta situace bude vyvíjet nebo jak se to bude dál řešit. Takové případy jsou většinou ojedinělé. A v těchto případech jsem velice ráda, že můžeme jezdit i ve dvojicích, kde se s kolegyněmi domlouváme nebo se radíme, za to jsem teda hodně vděčná, za to, že se můžeme radit navzájem. Protože člověk na to není sám. Takhle neví, co, kdy má vyřídit, co zajistit nebo co má všechno dělat v tom stresu, proto je důležitá kolegiální spolupráce, když jsou na takové situace dva, každý ví něco jiného a vzájemně se to potom všechno doplňuje.

Vybavíte si nějaký konkrétní případ, na který nemůžete zapomenout, kdy muselo být dítě z rodiny odebráno?

No, vybavuji si jeden konkrétní případ, kdy matka záměrně dávala dítě pedofilovi, i přesto, že jsem ji o tom to člověka dostatečně poučila, tak na to nezapomenu nikdy.

III: Etická dilemata při práci s multiproblémovou rodinou ve fázi reálného rizika odebrání dítěte

Co Vás napadne jako první, když řeknu, etický rozměr výkonu SPOD?

Ta naše práce není jenom vzdělání, ale i osobnosti toho člověka a o lidském přístupu, o tom racionálním pohledu na určité věci, a to bych podřadila pod ten etický rozměr.

Co se Vám vybaví jako první, když řeknu etické dilema v souvislosti s rolí pracovníka OSPOD?

My zasahujeme do života lidí, do soukromí lidí. Já to necítím tak, že bych narušovala jejich domácnosti nebo soukromí, na druhou stranu. Někdy je mi to taky nepříjemný, že tam musím jít. Ale nikdo z nás nemá zájem chodit do takové rodiny je šikanovat. Já ani ostatní kolegyně na tom nemáme zájem. Do takové právě multiproblémové rodiny se chodí právě proto, že je tam nějaký problém, nebo více problémů najednou. Někdy voláme i dopředu, že tam jdem, abychom je zastihli doma, a abychom je nerušili svou přítomností.

Někdy je také těžký zvážit, kdy je ta míra toho, kdy nějaké věci hlásit policii nebo, kdy nehlásit. Někdy chci takovým lidem dát ještě šanci a nechám si nějaké méně závažné okolnosti pro sebe a modlím se, ať se v nich nezklamou. Samozřejmě je to individuální, záleží v jakém kontextu se to stalo. Já takovou rodinu potom intenzivněji sleduju, aby se to nestalo ještě jednou a pokud se to opakuje, to už není dilema, to už se řídím zákonem a hotovo.

Jaké situace v práci s multiproblémovou rodinou při reálném riziku odebrání dítěte z rodiny by jste označil/a za situace, které mají povahu etického dilematu?

O těch jsem se už bavila, hlavně ty výjezdy v pohotovosti, to je pro mě noční můra. Po každé, když dostanu služební telefon a pohotovostní kabelu k tomu, to jsem vždycky potom ráda, když to můžu v pondělí poslat dál.

A dál?

Potom ty situace, které se opakují a trvají dlouho.

No a vlastně i ty urgentní věci, které nepočkají.

Považujete situaci, ve které musíte zvažovat postup směrem k odebrání dítěte z rodiny za situaci mající znaky etického dilematu?

To si piš. Vzít dítě rodičům a dát je někomu jinému, ať už druhému rodiči nebo prarodiči, anebo ústavu, je vždycky těžké, to rozhodování, kdy a jestli už.

Domníváte se, že Vám může pomoci při rozhodování i etický kodex sociálních pracovníků?

Jak kdy a za jakých situací. Já to takhle nevnímám. Potom už dohlížím na to, aby byly splněny všechny náležitosti.

Domníváte se, že Vám může pomoci při rozhodování standardizace postupů OSPOD např. ve formě hodnotících formulářů doporučených ze strany MPSV ČR a práce s IPOD?

Ne, určitě ne. Podle mě je toto jenom zdržování. Kde je potom ta samotná sociální práce? O čem to je? O vyplňování formulářů?

Představuje pro Vás osobně rozhodování o podání návrhu na opatření, které směřuje k odebrání dítěte s rodiny, etické dilema?

To, ano, před tím než se rozhodnu. A to má vždycky nějaký důvod, takový rozhodování, není to samo od sebe, že. Musím to mít podložené, jinak by mi to soud „shodil“. Jak už se rozhodnu, to už není dilema, to se držím toho, co je daný v zákoně, a to zájmu a blaha dítěte, to je pro mě to hlavní....vidět zatím do dítěte.

Jakým způsobem dle Vašeho názoru úkon výkonu rozhodnutí poznamenává možnosti další práce s rodiči? Jak se Vám komunikuje s rodiči ve fázi práce po výkonu rozhodnutí?

Já myslím, že jsem se vždycky domluvili asi tak. Ono stejně nic jinýho nezbývá ani té rodině ani mně. Musíme spolupracovat. Takoví rodiče to musí prostě vzít tak, jak to je. Ví, že se k nim budu vracet, budu u nich šetřit podmínky, když si chtějí vzít dítě domů na dovolenku a tak.